

KÁLOZ
TÖRTÉNETE

Szerkesztő: Csákvári Sándor

Lektorálta: Váczi Márk

Digitális szerkesztő: Váczi Márk

Káloz, 2019

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék.....	4
1. A község leírása	5
2. A község története a hódoltságig, a helységnév eredete.....	7
2.1 A hódoltságtól a mezővárossá válásig	21
2.2 A mezőváros története 1848-ig.....	34
2.3 1848/49. eseményei a községben	43
2.4 A 19. század második fele.....	51

1. A község leírása

Káloz többutcás, szalagtelkes település a Mezőföld nyugati részén. Az egykor szebb napokat is megélt község a Sárvíz mentén fekszik Soponyától délkeletre 113 m tengerszint feletti magasságban. Központi belterülete 248 ha.

Szomszédos települések: Dég, Mezőszilas, Nagyláng, Soponya, Aba, Sárkeresztúr, Sárszentágota és Sárbogárd. Kelet felől pedig a Sárvíz-völgy határolja.

A faluhatár felszínét a jégkorszakban több állandó vizű patak és időszakos vízfolyás alakította. Ezek közül a legjelentősebb a Sárvíz, melynek munkája révén északnyugat-délkelet irányú 4-5 km széles sávban lépcsős felszín alakult ki (110-120 m, 130-140 m, illetve 150 m tengerszint feletti magasságban). Ez az országúti szőlőhegyről ma is megfigyelhető.

A Sárvíz-völgy tengerszint feletti átlagos magassága 96-98 m. Az alacsony árteret (szélessége kb. 1,5-2 km) vastag hordalékanyag takarja. A Sárvíz nemcsak rombolt, hanem finom szemcséjű öntésiszapot, öntésagyagot is szállított. A termékeny lösztalaj - amely néhol a 2-3 m, másutt a 10-15 m-es vastagságot is eléri - a Sárvíznek köszönhető. Alatta az Ős - Sárvíz lesüllyedt kavics tömege fekszik. A terület gyenge lefolyású, vizenyős lapály még ma is. A felületes szemlélő is megtalálja a kanyargós holtmedreket. Szembetűnőek a mocsaras nádasok és szikes laposok is. Természetes és mesterséges tavakkal is találkozhatunk. A Sárvíz-völgy kálozi szakasza még napjainkban is süllyed.

Meleg nyarú, enyhe telű település. Az év során a napsütéses órák száma 2000-2050 óra. Évi középhőmérséklet: 10,5 °C, januári középhőmérséklet: -1,5 °C, júliusi középhőmérséklet: 21-21,5 °C. Az éves csapadékmennyiség mérsékelt (570 mm), azonban a tájegység napfényben gazdag. A mérsékelt csapadék és a magas párolgás miatt vízháztartása veszteséges, amit a mára már döntően fertőzött talajvíz pótol. A talajvíz átlagos felszín alatti mélysége 1,5-3 m. A Sárvíz átlagos középvízhozama még mindig 500/l/s körül van, ez éves viszonylatban kb. 115 millió m³-es

menyiséget jelent. A csatornázott patakok mellett jelentősek az állóvizek is. Összterületük 120 ha.

Gazdag természeti értékekben. A Sárvíz-völgye Tájvédelmi Körzethez tartozó országos jelentőségű védett természeti terület, létrehozásáról a 26/1997.(VIII.1.) KTM rendeletben döntöttek. Az eddigi botanikai kutatások alapján 25 védett, illetve fokozottan védett növényfaj előfordulása bizonyított. Legnagyobb zoológiai értéket a vízimadarak jelentik. Az itteni élővilágra korábban is felfigyeltek. Kitaibel Pál neves természettudós több alkalommal megfordult a településen, 1795 júliusában a Zichy-birtokon vendégeskedett, 1799-ben kutatómunkát végzett, majd 1806-ban és 1808-ban is a környék élővilágát tanulmányozta. Megfigyelései között kiemelkedőnek kell tekintenünk, hogy a ma fokozottan védett földi kutya (*Spalax*) első példányát 1799 júniusában éppen Kálozon írta le. Meg kell említeni a település határában található villámsújtotta „öreg fűzfát” is, melynek törzskörmérete 666 cm volt a 2010-ben végzett mérés szerint.

Nyilvántartott (védett) műemlékei, továbbá feltárt és feltáratlan régészeti emlékei sem elhanyagolhatóak. 2008-ban a következő (okkal) feltételezett lelőhelyek helyi védelmét fogadták el: „Káloz: Nagyhörcsökpusztá: őskor: rézkor: Belmajor: őskor: bronzkor, Baden-péceli kultúra, avar temető, Törökdomb: kelta temető, Belmajor: római kori temető, belterület: római kori temető”. A Kulturális és Örökségvédelmi Hivatal műemlék adatbázisa 16 db védett objektumot említ Kálozon. (Általános iskola régi szárnya, belmajori temető, kettő kőkereszt, Kunoss Endre emlékmű (?), Mária-oszlop, Mária-szobor, mozi épülete, Orbán szobor, református templom, római katolikus templom, kettő Szent Vendel-szobor, volt református iskola, Zichy-kastély és parkja, továbbá a zsidótemető szerepel a felsorolásban.)

2. A község története a hódoltságig, a helységnév eredete

Az egykori lápos, mocsaras vidék gazdag növény és állatvilága már a legrégibb időkben vonzotta a letelepedni szándékozókat. Az élelemszerzés a néhol több kilométer széles Sárvíz medrében és az ingoványos részeken viszonylag könnyű lehetett. A falu határában felszínre került régészeti leletek tanúsága szerint a kőkorszaktól kezdve csaknem folyamatosan lakott volt a mai település, illetve közvetlen környéke.

Az időrendben legtávolabbi leletegyüttes Káloz-Nagyhörscsökön a középső neolitikum végére datálható (ie. 5500-5000 körülre becsülik) cölöpszerkezetes hosszú ház, valamint a hozzá tartozó un. áldozógödrök, vagy rituális gödrök, pontosabban azok tartalma: állati maradványok, továbbá egy nagyobb edény töredéke. Létrehozóik a Dunántúli Vonaldíszes Kultúra zselizi csoportjához tartoztak. „Házuk” alapján tartósan letelepedett életmódot folytattak. Más oknál fogva is érdemes figyelmet fordítanunk ezekre a leletekre, miszerint „Magyarországon kecske feláldozásának egyik legkorábbi bizonyítékát Kálóz (Fejér m.) határából ismerjük. A dunántúli vonaldíszes kerámia kultúrájának egyik házához két olyan cölöplyuk is tartozott, amelyekben állat-, illetve emberáldozat nyomait találták meg; a *cölöplyukban* kecske koponyája és - valószínűleg ugyanannak az állatnak - szétdarabolt, nem égett csontjai feküdtek.”

Káloz-Nagyhörscsök (Törökdomb) vegyes rítusú temetőjéből Marosi Arnold leletmentésének köszönhetünk ma is megsemmisíthető tárgyakat a Kr. e. III. századból. Az un. kantharos forma, állatfejben végződő fülekkel készített kelta urna is közülük való.

Ugyancsak Káloz-Nagyhörscsök a lelőhelye egy - a neolitikumból való - állattemetkezésnek is. Kora avar kori temetkezés maradványaira is bukkantak. (Ember és egészben eltemetett ló maradványa közös sírgödörben.) 15 x 15 méteres területen 26 sír, köztük 3 lósír. A 3 lósír érdekessége, hogy egymáshoz közel kerültek elő, mégis háromféle temetkezési módot képviselnek: a ló az ember mellett jobb oldalon, ellentétes tájolással; ill. a harcos lábától induló gödörben, ellentétes tájolásban fekvő önálló lósír. A

temetőben korai avar fegyvereket is találtak (lándzsacsúcsok). A leletek között külön kell említeni a kengyeleket is, ami az avarok találmánya. A népesség a 626. évi belső háborúk miatt minden bizonnyal elköltözött innen.

1978-ban régészeti szakmunka foglalkozott a feltárással és a leletek értékelésével. Szintén itt állattemetkezés nyomait is feltárták, két eltérő korú és méretű szarvasmarhacsontváz került felszínre. A Sárvíz nyugati partján, a nagyhörcsöki Törökdombon a római korban is jelentős élet zajlott. Vaslándzsa, bronzedények, bronztű, fibula, agyagedény-töredékek kerültek a székesfehérvári múzeumba. Ismert lelőhely Nagyhörcsök-Szilfamajor is egy istennő bronzszobrával.

1959 májusában Kálóz-Nagyhörcsökön az Állami Gazdaság csatornázási munkálatai során a Sárvíz és Malomcsatorna közötti területen egy kisebb domb átvágásával korai avar sírt dúltak fel. Itt egy teljes és egy félbetört elvastagodó végű díszített karperecet, valamint szemes gyöngyökből álló nyakláncot találtak. Mentőásatás során további tíz sír feltárására került sor. Megemlítendő a 2. sírban lelt vas kard és lándzsa, valamint a 11. sír kétoldalas csontfésűje. A leletek között pecsételéssel díszített bögre is volt.

Belmajorban bronzkori urnatemetőre bukkantak, amiről így számolt be a Székesfehérvári Szemle 1936-ban:

„Bronzkori urnatemető Kálóz-Belmajor területén. A székesfehérvári múzeumnak Kálóz Belmajor területéről eddig csak római leletei voltak és pedig agyagbögre és tálka. (Lt. sz. 4425 26) Ujabban Jófejű számtartó adománya folytán már bronzkori adatokat is szereztünk, melyek a Csiripi pusztá és Sárkeresztur közti u. n. hetvenes-táblán gazdasági munkálatok közben kerültek felszínre. A leírás szerint a leletek bronzkori urnatemető mellékletei, melyek közül 2 alacsony füles csésze, apró fülű tálka fenékrészlet, csövesedénytálp és nagy fedőfűl került be a múzeumba (Lt. sz 10154 58.) A Csiripi homokbányában csontvázakat találtak.”

1902-ben római kocsisír leletei kerültek a faluból a Nemzeti Múzeumba. 1927-ben került elő a második kálozi lovassírlelet. A Székesfehérvári Szemle 1931. áprilisi száma a következő módon számolt be róla:

A kálozi lovassírlelet.

„Múzeumunk e becses régészeti lelete 1927-ben került napvilágra. Róla Német Ferenc kálozi főjegyző szept. 15-én tudósított bennünket, jelentvén, hogy falujában veremásás közben csontvázakat és ezek mellett különféle régiségeket találtak. Közülök egy kúpalakú, bronz paizsdudort be is mutatott. Ennek alapján a lelet oly becsesnek ígérkezett, hogy másnap kiutazva, helyszíni szemlét tartottunk. A leletet Pál István csizmadia mester 171. sz. házudvarán találták. Mikor rábukkantak, azt Sándor Ákos adóügyi jegyző vezetése mellett, tudásukhoz mért jóakarattal igyekeztek feltárni. Megfigyelésük alapján a csontok két méter mélyen feküdtek. És pedig felül, közel egymáshoz két embercsontváz: az egyik keletnyugat, a másik ennek végénél és észak-kelet irányban. Alattuk vékony földréteget, ezen alul pedig lócsontokat találtak. Sajnos, a leletek helyzetéről, megoszlásáról nem tudott felvilágosítást adni. A talált régiségek, melyeket Sándor Ákos szíves közbenjárására a tulajdonos Pál István adományként engedte át a múzeumnak, a következők: bronz paizsmaradványok, paizsdudor vasból, kard, balta, lándzsa, két hengeres bronzpánt, sarló, apróbb vasalkatrészek és egy kis lapátalakú csonttárgy.

A bronzpaizsmaradványok között a bőrből vagy fából készült paizsnak összes fémalkatrészei megvannak: a dudor, fogantyú és szegély-pántok. A tetején megcsorbult dudor 12'5cm magas, hegyesen végződő kúp fent hengeressé válik és 2cm széles vízszintes peremben végződik. A peremet két hornyolás és három helyen 3—3 süvegformájú gomb díszíti. A gombok a perem alsó részén fölerősítésre szolgáló szegekben folytatódnak. Ugyanily dudorok a Forrer által közölt germán leletek között láthatók. (Real-lexikon, Berlin 701. 1.). A fogantyú három darabra tört, hossza 23cm, közepe háztetőszerűen kiemelkedik, felületét geometrikus rovatok díszítik. Két vége lapított és két-két szeglyukkal van átfúrva. A paizs szélét beszegő pántmaradványokat is szögek erősítették föl, összeállítva tojásdad alakot mutatnak.

A vaspaiszdudor megegyez a fent leírt bronz-dudoréval, de peremén nincsenek gombok. Hazai leletünk között Horgosról ismeretes hozzá hasonló (Hampel J. : Alterth. der früh. Mittelalt. I. 215. 1.), A. Demmin VI. századi germán sírokról közöl neki megfelelő analógiákat. (Die Kriegswaffen, Leipzig 1893., 339—40. 1.)

A kard 70cm hosszú pengéje kétélű és csúcsos, letört markolata gombos. A kisebb vastárgyak egyik darabja alakjánál fogva valószínű a kardhoz tartozó keresztvas. Felületén látható farostok hüvelymaradványok. A koraközépkori germán kardok között vannak hozzá hasonlóak. (A. Demmin: I. m. 342. 1.)

A balta jellemző vonásai szárnyas fok és erősen szélesedő, rövid bárd. Demmin szerint ez is germán típus. (I. m. 336. 33 a.)

A három darabra tört fokos lándzsa hossza 23cm. Valószínű, mint nyéldísz, hozzátartozik a két bronzgyűrű is. A kaszaszerűen hajló sarló két vége 55 cm-re van egymástól. Pengéje törés nélkül folytatódik a fába erősíthető nyélbe. Tompa hegyénél a penge gerinces és kétélű. Hampel nem közöl hozzá hasonló típust és így a ritka alakok közé tartozik.

A törmelékes vasak között csat, zabla darabok és egy valószínű a kardhoz tartozó keresztvas ismerhető föl.

Az egész lelet az említett analógiák alapján minden valószínűség szerint az V—VI. századból ismert népvándorláskori, germán leletek csoportjába tartozik, de oly ritka tartalommal, amelyeknek mását a Hampel által közölt sírleletek között egyáltalán nincsenek, a germán és honfoglaláskori magyar sírokból is csak egy kettő ismeretes. Ilyen a Nemzeti Múzeum gránitköves arany paiszdísz és a Horgoson talált vaspaiszdudor, melyeket Hampel a VI. századi bizánci származékoknak tart. A honfoglaláskori leletek között is csak elvétve, a pilini, verebi és székesfehérvári sírokban akadtak paizsalkatrészeknek minősíthető tárgyak, ami annál feltűnőbb, mert a későbbi középkorban a paizs főfegyverneme volt a magyar lovasságnak. (Hampel I. : I. m. I. 214— 215. 1.) A kard pengéje a hozzátartozó keresztvassal a csúnyi, fenéki, keszthelyi, cikói leletekkel rokon. (Hampel I. : I. m. I. 189. 1.) Csakhogy ezeknél hiányzik a markolatgomb, ami a kálozi példánynál megvan és ez alapon korai képviselője a IX—X. századból ismert karoling kardoknak és

szinte hiányt pótló adat koraközépkori régészetünkben. Ugyanaz áll a baltáról és sarlóról is. Mindkettő mint eddig ismeretlen, vagy legalább igen ritka típus illeszkedik be népvándorláskori leleteink sorába.”

1930 szeptemberében is értékes lelet kerül elő, (az MTI szeptember 17.-én az aznapi ötödik kiadásában 9 óra 35 perckor ad hírt róla) egy római harci kocsit ásnak ki hozzáértő régészek. Az MTI híre: *„Érdekes leletre bukkant Marosi Arnold cisztercita tanár, a Fejérmegyei Múzeum igazgatója, a Káloz községben végzett ásatás alkalmával. Felszínre került egy római harcikocsi és az eléje fogott lovak szerszámának fémrészei, bronz díszítései, valamint egy lándzsa.”*

A lovassírlelet érdekes összehasonlítását teszi meg K. Palágyi Sylvia: A kemenesszentpéteri római kori halomsír című munkájában, melyben a kálozi leletanyag értékelésével is sokat foglalkozik. A három lovassír, vagy un. kocsisír egymástól néhány méterre helyezkedett el. 1960-ban pedig un. hitelesítő ásatás keretében további leletek kerültek napvilágra. Bóna István „A kálozi koracsászárkori sírok revíziója” c. munkájában részletesen foglalkozik az innen előkerült leletekkel, illetve azok datálásával, ugyanis a leletek komoly régész szakmai polémiahoz vezettek, ami akkor meglepő módon határainkon túlra vezettek. Összegzésében arra a következtetésre jut, hogy: *„A Sárvíz menti Kálozon 1902-ben, 1927-ben és 1930-ban egymáshoz közel előkerült lovaskocsi, ember és ló temetkezések szorosan összetartoznak: egy és ugyanazon bennszülött temető sírjai. A sírokban az eraviszkuszok birtokos arisztokráciájának képviselői temetkeztek, Pannóniában ma már nem egyedülálló módon: fegyveresen. A temető pontosabb kormeghatározása csak az 1. számú kocsisír közzététele után lesz lehetséges, az eddigi adatok a „szokványos” keltezésről tanúskodnak: I. század vége - II. század első fele. A temetkezési tárgyak között előfordulnak korábbi és későbbi készítmények. Az emberarcokkal díszített szögfejek tanúsága szerint egyik legkorábbinak a kálozi 2. kocsi tűnik, amely az I. század utolsó harmadában készülhetett, de nyilván huzamosabb használat után került sírba.”* Napjainkig sem jutott a vita teljes nyugvópontra. A régész szakos egyetemi hallgatók szakmai felkészítése során még mindig gyakran szerepel a tananyagban az itteni lovassírlelet, a körülmények ismeretében nem is alaptalanul.

A település igazi jelentőségre először a rómaiak idején emelkedhetett. A déli megerősített központ ugyanis Eszék volt, ahonnan katonai biztosított utak mentén lehetett eljutni Óbudára és Pécsre is. A mai Székesfehérvár a Velencei-tó és a Sárrét miatt délről és keletről megközelíthetetlen volt. A Sárrét nyugati peremén húzódott a római hadiút Simontornya, Káloz, Láng, Tác, Székesfehérvár vonalon. Térinformatikai vizsgálatok bizonyítják az út létezését. „Több szempontból is érdekes ennek az útnak a nyomvonala. Egyrészt az Intercisa (Dunaújváros) és Tricciana (Ságvár) közötti vonalnak felel meg, amely Sárszentágota és Sárbogárd között éri el a Sárvizet, Káloz magasságában ahonnan menettábor (ill. kora római sírok ismertek)”. A nyugati és északi oldal a Balatontól és a Bakonytól kapott védelmet. Minden okkal feltételezhető, hogy a település az Eszék-óbudai római hadiút mentén időlegesen biztosított "statio" volt a lócsere, szállás, takarmányozás, legeltetés, ivóvíz; a nyugodt pihenés, az út további részére való felkészülés feltételeinek megteremtésére. Káloz és környéke része lehetett annak az ellátó övezetnek is, amire a táci (Gorsium) katonai tábornak szüksége volt.

A Sárvíz melléke a honfoglaló magyarok szemében is - részben talán a mocsárvilág, a természeti adottságok következtében - mind gazdasági, mind harcászati szempontból fontosnak bizonyult. Györffy György fölvetése szerint Úrhidától egészen Tolnáig a Sárvíz bal partját hosszú csíkban besenyő telepek őrizték, legalábbis Géza fejedelemsége idején. A besenyők idetelepítésének valószínűsíthető oka Koppány "Somogyország"-ának sajátos elszigetelése volt. A természetes határral (pl. a Zala folyó) nem védett területeket Géza fejedelem a törzsi helynévvel jelölt katonai településekkel zárta le. Ezek egyrészt a magyar Kér és Keszi törzsből, másrészt a katonai segédnépek Kozár, Őrs, Berény, Káloz, Ladány, Ság, Székely, Besenyő és Tolmács törzseiből valók. Alsóőrs és Úrhida között csaknem szabályos sorban (egymástól kb. 5 km-re!) helyezkednek el a katonai telepek. A törzsi helynevek láncolata - valamivel ritkábban ugyan - a Sárvíz jobb partján is folytatódik, erős védelmi vonalat alkotva. Kristó Gyula feltételezése szerint - aki a települések létezését nem vonta kétségbe - érthetetlen, hogy Koppány 997-ben miként tudta ezt az erős hálót áttörni és Veszprémig nyomulni előre. Ehhez meg kellett volna semmisítenie ezeket a falvakat. Ez azonban nem

következett be, mivel a források a későbbiek során is emlegetik a megnevezett helységeket. Ebben a megközelítésben a meglepő talán az, hogy feltételezi a harc olyan primitív fokát, ahol a győzelem az ellenség teljes kiirtása nélkül el sem képzelhető.

Kiss Lajos véleménye szerint a falu neve (Káloz - Káliz) népnévből keletkezett, tehát kálizok településére utal. Az eredetileg iráni nyelvű kálizok a 12-13. századi Magyarországon olyan törökös jellegű, mohamedán vallású népcsoportot alkottak, amelynek tagjai katonai erényeiken kívül kereskedelmi és pénzügyi jártasságukról voltak ismertek. Ők voltak a királyi vámosok, adószedők, sókamrai tisztviselők. A káliz népnév etimológiailag összefügg az üzbeasztáni Horezm nevével.

Kiszeli István vélekedése is hasonló. „A *káliz* a középipánihoz hasonló nyelvet beszélő indoeurópai nép. Ötvöződésük helye a Kr.előtti XIII. században az Amu-darja deltája körüli Horezm volt. A dinasztia létrejötte után hurrik, masszagéták és szkíták is bekerültek a kálizok közé. Híres öntözőcsatornáikat a Kr. előtti VIII-VI. századok között építették. Horezm függetlenségét a Kr. utáni I. században a kusánok szüntették meg, majd a Szászánida időkben újra visszanyerte. A birodalom előbb a heftaliták uralma alá került, majd 710-ben az arabok foglalták el. A VIII. században szoros kapcsolat alakult ki Horezm és Kazária között; ekkor kerültek a kálizok Európa történelmi színpadára. Jelenlétükről *Al-Tabari* és *Maszúdi* tudósítanak. Nagy valószínűség szerint a kálizok a kabarokkal együtt jöttek be az országba. Bekerülve az országba jelentős szerepük volt. Egy részük katonai segédnépként szolgált, ezért a gyepükre - főleg a délre - telepítették őket. Az 1151 körül Magyarországon járt *Abu Hamid al-Andalusi al-Garnáti* közli, hogy itt ezerszámra élnek hvárezmiekek utódai, akik a királyt szolgálják; nyilvánosan keresztények és titkolják az iszlámvallást. A kálizok az országban a királyi jövedelmek kezelői és pénzverők voltak. Nevük számos helységnévben maradt fenn (Kalász, Káló, Kálóz, Kálózd stb.) Krónikáink szerint a honfoglalás előtt a magyarokhoz egy khorezmi nemzetség (de gente Corosima) csatlakozott. A *Képes Krónika* írja, hogy Csaba felesége - és így Ednek és Edömének, (akitől az Aba nemzetség származtatja magát) az anyja - sorosinai (horezmi) származású.”

Györffy György több munkájában is foglalkozott a kálizok kérdésével. A magyarsághoz való csatlakozásukat többek között a 8. század végi, 9. század eleji klímaváltozással is indokolta. Nagy földrajzi területre kiterjedő száraz periódust látott bizonyítottan. „A szárazabb éghajlat Európa más térségeiben is érezhető volt. Az Alpok és más hegyvidékek erdő- és hóhatára kb. 100–200 méterrel magasabbra húzódott vissza, míg a szőlőművelés határai észak felé tolódtak ki, Dél-Angliát is elérve. Ezzel egy időben Belső-Ázsia, főként a Tarim-medence és az Aral-tó vidéki ősi Hvárezm (Khorezm) folyóvizei, öntözőcsatornái elapadtak, kútjai kiszáradtak, városai jórészt lakatlanná váltak, sokukat homok temette be. Ez együtt járt az eredetibb növényzeti övek eltolódásával, a sivatagosodással. A megtelepült lakosság katasztrofális éhínségre jutott. Sokan elvándoroltak, földjeikre pusztai nomádok költöztek. Valószínűleg e hatásoknak tudhatók be a nyugat-ázsiai steppén azok a 8. század közepi népmozgások – többek közt a besenyők Ural vidéki megjelenésére gondolok –, melyek a magyar törzsek nyugatra tolódását is kiváltották. Ez készítette a magyarul káliznak nevezett, mohamedán hvárezmieket nem csekély részét is arra, hogy az Aral-tó mellől a volgai Kazár Birodalomba költözzenek. Néhány csoportjuk – a kazárok elleni, 9. századi felkelés során a kabarokhoz csatlakozva – végül a magyaroknál lelt menedéket, emléküket több Kárpát-medencei helynév (pl. Káloz, Budakalász) is őrzi. A kazárok által uralt Volga-vidék hatalmas vízgyűjtő területe – bár a Kaszpi-tenger vízszintingadozásai itt is érzékeltetik a száraz periódust – valamivel kevesebbet szenvedhetett az aszályoktól, az erdővidék csapadékosabbá válása következtében.” Györffy is említette a középkori Magyarország jelentős kereskedelmi útjai között a káliz utat („Kaluzwt”), melynek névadói minden bizonnyal az ide települt kálizok. Mi több: ma is használt „vám” szavunk is káliz eredetű.

Gróf Széchenyi Ágost Bécsben élő magántörténész úgy látta, hogy a honfoglalás, letelepedés után *„a Kárpát-medencébe élők állandó kapcsolatot tartottak fenn természetes védelmükkel Kazáriával és Levédiával, hisz saját kánjuk még Levédiában honolt. Portyáik zsákmányát is Kazária fővárosába, Itilbe szállították. Innen szerezték be amire - elsősorban iparcikkekre - szükségük volt. Mohamedán kereskedők bonyolították le ezen szállításokat, -*

az izmaeliták -, akiket nálunk kálizoknak neveztek, és akik az országban a fejedelmek székhelyei körül központokkal rendelkeztek." Állítását felsorolással is bizonyította. A kálizok a Hun Krónika szerint a hunok Kadar nevű bírának nemzetsége. Kadar - Kaluz néven egy 1248. és egy 1270. évi oklevélben említi őket.

Fennmaradt a nevük továbbá a következő helynevekben:

- *Fejér megyében:* Székesfehérvártól délkeletre, Veszprém megye határszéle felé fekszik Kálozd mezőváros, melyet 1348-ban és 1401-ben (villa Kaloz, possessio Kaloz) mint a Fejérvári káptalan birtokát említik.
- Egy másik Káloz - Baracskától északra - Tordashoz tartozó puszta. Egykor az egész váli völgyet, a régi Keveaszót is Káloz-völgynek (vallis Kualuz) nevezték. A Pilisi Kaláz melletti Ürömön négy szőlője volt 1212-ben Baran fia Hippolitnak. Az 1332-37. évi pápai tizedlajstromok szerint Kaluznak Csuttal, Érdde, Berkivel stb. együtt plébániája volt. A 14. században a Kálozi, vagy Kálozdi család volt itt birtokos.
- *Nyitra megyében:* Verebély közelében van Káloz község Lapás-Gyarmattól keletre. Írásos nyoma már 1156-ban előfordul; " in parochia Bors: Qaliz".
- *Pest megyében:* Pomáz és Békásmegyer szomszédságában van Kaláz, hol 1135-ben a "generatio Kalez" tanyázott. 1332-37.évi pápai tizedlajstrom szerint Kaluz plébániája a budai főesperességhez tartozott.
- *Somogy megyében:* Gálosfa, Böszénfa és Törjékpuszta vidékén a 14-15. században Kálozfalvát említik. (1376.- Kalozfalua, 1452. - Kalazfalva)
- *Szilágy megyében:* Nagyfa és Kém közt fekvő mai Kárásztelek egykori neve Káloztelek. (1477 – Kaloztheleke, 1481 - Kalozthelek.)
- *Veszprém megyében:* Peremarton körül, Pét felé feküdt a veszprémi káptalannak Szent László által 1082-ben adott villa Kaluzdy (két

ekényi földdel, három jobbággyal és tizenkét szolgával szerepel), amit többen (tévesen!) a Fejér megyei Kálozzal azonosítanak. 1240 körül "villa Kaluz" néven fordul elő. A veszprémi káptalant Károly Róbert is megerősíti Kaluz birtokában, s ez alkalommal a "terra Deseu Kaluzya" névvel is megismerkedhetünk, mely 1507-ben újra feltűnik: "predia Kaloz et Dewswkaloz". Ezen kívül 1383-ban még a "Kaloztelek", "Kalozteleke" elnevezést is megtaláljuk.

- *Zala megyében:* a mai Kálócfát Csesztreg és Baksa szomszédságában a 15. században "Kalozfalua alio nomino llwagh", "Kalusfalua" és "Kalazfalwa" néven emlegetik.
- *Zemplén megyében:* Kecelpatak szomszédságában 1252-ben említene "Kaluzer" nevű völgyet.

Károly Róbert oklevelének tartalma más következtetéseket is megenged:

„1324. nov. 3. (III. Non. Nov.)

I. Károly király, érdemeiért, Peeth-i Antal fia János ispánnak adományozta a magtalanul elhunyt Deseu Kalóz nevű földjét és az ugyancsak Örökösök hátrahagyása nélkül elhunyt Fenyurus fia Chekez birtokrészét; amikor azonban a fehérvári káptalan bizonyosságának, János kanonoknak a kíséretében Veytyh királyi ember az iktatást végezte, a káptalan (megbízottja) azt vélvén, hogy nem Deseu Kalozya-t, hanem a káptalan Kalóz nevű földjét iktatják, — tiltakozott. Miután a káptalan prépostja: János királynéi alkancellár és András mester dékán-kanonok a per tárgyalásán a káptalan nevében kijelentették, hogy az iktatott föld valóban Deseu Kalóz (nevű) földje, s tiltakozásukat visszavonták, a király privilégiális formában erősíti meg adományát.

Hártyán, függőpecsét sodratával. — Vk. m. lt. Kálóz 4. Tartalmilag átírta Szécsi Miklós országbíró 1383. máj. 16. oklevelében. U. o. Kálóz 9. „

Ki a jogos birtokos? A fehérvári, vagy a veszprémi káptalan?

Amint látjuk, a településnév (Káloz) majdnem számtalan alakban fordul elő. Gyakran találjuk a Kálóz formát, mi több a levéltárak feldolgozása során is ezt a formát választották! Így aztán „Káloz”- t keresve kevés értékelhető adathoz jutunk! Előfordul a Kálózd, Kálózd, Kalazd, Kaloz, Kalaz, a Kaluz, a Kalasz, Colocz, Katlosz, Kalosz vagy Kallasz forma is. A levéltári eligazodást aztán az teszi teljesen kavarodottá, amikor mindezen elnevezések megjelennek a családnevekben is. Ezen családnevek meglepő módon sűrűn fordulnak elő az okleveles forrásokban.

Az adatok, dokumentumok jelentős eltérése ellenére annyi mégis leszögezhető, hogy a legrégebbi települések egyike a falu, amely már a honfoglalást követően benépesült, mi több azt megelőzően is minden bizonnyal lakott volt. Minden valószínűség szerint a magyarsághoz annak vándorlása során úgymond csatlakozott etnikum telepedett itt meg, illetve „rátelepedett” a korábban itt élőkre. A korabeli Magyarországon idegen népelemnek lenni nem jelenthetett hátrányt, sőt ez a fejlődés lehetőségének akár bizonyos fokú garanciáját is jelenthette. Az igazán virágzó időszakot aztán erősen meghatározhatta az is, hogy az ezredfordulóra a közeli Székesfehérvár szerepe erősödni kezdett, továbbá az is, hogy a Szent István által kiépített hatalmi gépezet egyik centruma az Esztergom - Győr - Veszprém háromszög, illetve annak vonzáskörzete mind gazdasági, mind pedig politikai értelemben gyorsan stabilizálódott. Ezen folyamat üteme fokozódott, amikor Székesfehérvár koronázó várossá, sőt közigazgatási központtá vált.

A település ősi múltjának vonatkozásában a szájhagyományra ugyan nem hagyatkozhatunk, azért - pusztán az érdekesség kedvéért - néhány népi magyarázatra is érdemes kitérni.

Ezek szerint a község neve a következőkből eredeztethető:

- Káliz nevű török bég mint egykori (a valóságban azonban nem létező) birtokos nevét őrzi a helység.
- A falu környékén jó hozammal termő búza kalásza is lehetett a névadó.

- A régi idők láp- és mocsárvilágát jól ismerő vezetők, a kalauzok egykori szállásterületén alakult települést jelöl a név.

Ezen magyarázatok ugyan kétségtelenül jól hangzanak, a valósághoz mégis kevés közülük van. Tény viszont, hogy a község neve 1324-ben felbukkan Kaluz alakban Károly Róbert már említett (több) birtokmegerősítő oklevelében. A földrajzi hely behatárolása viszont bajos, hiszen azt hol a veszprémi, hol pedig a fehérvári káptalan érdekkörébe tartozónak tüntetik fel. Az okleveles említés mégsem tekinthető irányadónak, az oklevelek ugyanis nem eredetiek. Mindegyik későbbi másolatban, bár hitelesített formában maradt ránk. A napjainkig is a községhez tartozó Hörcsök település (Nagyhörcsök) okleveles említése pedig 1324-ben történik elsőként. (Hercheuk minden bizonnyal Nagyhörcsök, míg Kishörcsöket a korábbiakban Ság, illetve Shág névvel illették.) Plébániájának léte bizonyított, hiszen 1332-ben, illetve 1337-ben Lukács pap 30 kis pensát fizetett a pápai adószedőnek. 1340-ben már a fehérvári káptalan birtokolta a települést, amely felszólította Fáncsi Máté comest, hogy a Kaluz-i jobbágyaitól jogtalanul elvett javakat szolgáltatassa vissza. 1348-ban Villa Kalaz, 1401-ben possessio Kaloz néven említik szintén fehérvári káptalani birtokként. (A fent tárgyaltakat árnyalhatja ugyan, hogy Hatházi Gábor Kálozt magyar településként fogadja el, sőt első okleveles említését 1340-re teszi.)

1394-ben feltűnik személynévként a Káloz név. Zsigmond király parancsára a fehérvári káptalan Kálozdi György elhalálozása miatt annak testvérét, Kálozdi Borbálát iktatta be a birtokba. A dunántúli családok között a 14. század közepétől szerepel a Kálozfalvi család a 4-10 faluval bírók között.

1399-ből származó feljegyzés szerint a fehérvári káptalan a Szent István idejétől a Fuen-i (Fövény) birtokon, a Sárvíz folyón lévő hidat szétszedette, Bathyan György sérelmére Battyánnál felállította, és ott vámot szedett. Ezen felül Fuen, Soponya, Langh (Láng) és Kaloz nevű káptalani birtokon lakó népek és jobbágyság fegyveresen Batyan birtokára rontottak. Az uralkodó utasította Chaak-i István fia György és Marchal-i István fia Dénes ispánokat a hatalmaskodás kivizsgálására s az eredmény írásos jelentésére.

Más meglepő utalást is találhatunk, amiben Káloz szintén első:

„A fácánkertre utaló legkorábbi adatunk 1457-ből való Káloz Fejér megyei faluból, ahol egy oklevél Fácánberek nevű erdőt említ.” A megnevezés nem véletlen. Minden bizonnyal ezen a területen (ebben az erdőben!) tartották, nevelték a nevét adó fácánt. Ez nem jelenti azt, hogy más földrajzi helyen (településen) nem foglalkoztak ilyesmivel, de az első okleveles említés (a fácán „kertben” való tartása) bizonyítható.

1519. augusztus 20.-án a székesfehérvári keresztes konvent előtt Petendi Albertfi Antal és Mátéfi András a Fejér- és Pest-megyében fekvő kálozi birtokrészüket Gyúrói Ádámnak két évre 24 forintért zálogba adták, azzal a kikötéssel, hogy két év múlva azt a zálogösszeg megfizetése után köteles visszaszolgáltatni.

Ezt követően megbízható adatot csak a hódoltság idejéből lehet találni.

Legutóbbi időkben a sólyi adománylevél okozott kisebb zavart a helyi identitásukat keresők között, miszerint Kálozt „Colon” néven említi a nevezett oklevél. Sőt! A Kossuth Rádió déli harangszóját (Kálozról) felkonferálva is tényként közölték: „a település első okleveles említése 1009”. Így születnek a legendák. A következőkben pedig az említett oklevél fordítását idézem. Mindenki eldöntheti ebben a szövegben szerepel-e Káloz?

A veszprémi püspökség számára adott oklevél (1009)

„A szent és oszthatatlan háromság nevében. István, Isten kegyelméből a pannóniaiak királya. Ha kegyességük nagyságából nemcsak legkedveltebbjeinknek, hanem élénk járuló híveinknek méltányos kéréseit is teljesítjük, különösképpen illő, hogy lelkünk teljéből a mennyeieknek igyekeztvén szolgálni, szentegyházaink kérései iránt hajlandósággal legyünk, és azokat javakkal és birtokokkal ellátva felmagasztalni sürgős kötelességünknek ismerjük. Tudatjuk tehát Isten szent egyházának, valamint mimagunk minden élő és eljövendő hívével, hogy lelkünk üdvéért négy várat, név szerint Veszprémet, ahol a püspökség székhelye van, Fehérvárat, Kolon és Visegrád várát minden egyházukkal, kápolnájukkal és oltáraikkal, nemkülönben összes határaikkal és területükkel Szent Mihály veszprémi egyházának rendeljük alá. Továbbá átengedjük, átadjuk és adományozzuk

királyi beleegyezésünkkel és hatalmunkkal az említett veszprémi egyháznak Kér nevű falut Veszprém megyében, ahol – mint mondtunk - a püspökség székhelye van és a Fehérvár megyéjében fekvő három falut, név szerint Ősit, Kért, és Börgöndöt, ugyanígy Kolon vár területén egy falut, Marcalfőt, Visegrád megyéjében a Duna fölött fekvő falut, melynek jobb oldalán az Apor-ügy nevű patak folyik, hasonlóképpen Füle nevű falut, amely Úrhida vár kerületében fekszik, minden törvényes haszonélvezetükkel és tartozékaikkal, úgymint szolgálóikkal és szolgálóikkal, rétjeikkel, szőlőikkel, szérűikkel, épületekkel, mezőkkel, földekkel, megművelt és meg nem művelt szántóföldjeikkel, halászattal, vadászattal, vizeikkel és vízmedreikkel, malmokkal, utakkal, bármínemű jövedelmeikkel, hogy mindezeket miként adtuk, az idők végezetéig megtámadhatatlanul birtokolja. És joga legyen Szent Mihály említett veszprémi egyházának, melyet a legszentebb István püspök adományoz, a mondott váraknak és falvaknak birtoklásához úgy, amint ezt előre bocsátottuk, valamint ahhoz, hogy ezeket a nevezett István püspöknek, aki ezt az egyházat kormányozza és az ő utódjának örök időre alárendelje, elhallgattatva bárkinek az ellentmondását. Végezetül királyi hatalmunknál fogva parancsoljuk, hogy semmiféle herceg, határgróf, ispán, püspök, érsek, alispán, száznagy, bíró, adószedő, sem bárki más nagy vagy kis személyisége országunknak ne merészelje Szent Mihály veszprémi egyházát a fent mondottaktól megfosztani, vagy bármely ingó és ingatlan, szerzett vagy szerzendő javaiban és mindazokban, amik az említett várakban, azok tartozékaiban és határaiban és falvakban hozzá tartoznak, vagy bárhol is alája vannak rendelve, megrövidíteni, avagy e szentegyház püspökét, Istvánt és utódait háborgatni. Aki pedig jelen parancsunkat megszegné, vagy Szent Mihály említett veszprémi egyházának jótevő püspökét, Istvánt, és utódait a fent írt egyházi javakban és adományokban háborgatni megkísérelné, tudja meg, hogy (nyolc) ezer font színaranyat kell fizetnie, felét a kamarának, másik felét Szent Mihály veszprémi egyházának és kiváló püspökének, Istvánnak és utódainak, a 318 atya átka fogja őt sújtani, örök büntetés lesz osztályrésze, és ahol a pokol tüzeiben fog örökké égni. Hogy ez nagyobb hitelű legyen és mindenki szorgosan betartsa, e levelet saját kezünkkel megerősítjük, és alján gyűrűs pecsétünk rányomásával megjelöltettük. István úr, a legbékésebb király jegye.

(Kelt Súlyban, Szent István vértanú kápolnájánál. Az Úr megtestesülése után az 1009. esztendőben.)"

2.1 A hódoltságtól a mezővárossá válásig

A hódoltság időszakának kezdetét itt Székesfehérvár 1543-as eleste jelenti. Ekkor került a Sárvíz egyik fontos átkelőhelye (Csákvár-Kula-torony) török kézre.

1543 egyébként is gyászos éve a török elleni harcnak. Ekkor esett el ui. Esztergom, Tata, Simontornya, Ozora, Csókakő, Gesztes és Vitány is. A Duna - Sárvíz közötti területek a török alakulatok szabad prédájává lettek. Ezek a seregtestek többnyire a fehérvári bég irányítása alá tartoztak. A török sikerek viszont a Balaton vidékén elmaradtak, ezért sajátos taktikát alkalmaztak komolyabb támadásaik előkészítésére. A termelő tevékenységet - a várak megbénítása érdekében - nagy és összefüggő területeken akadályozták meg. Elpusztították a falvakat és mezővárosokat, a lakosságot pedig szerencsésebb esetben elűzték. A török hatalom megszilárdítása után viszont igyekeztek a településeket újra népesíteni az adózóképesség növelése érdekében.

A fehérvári szandzsák a Csákvár - Seregélyes - Káloz helységek vonaláig terjedt. Hogy Káloz a 16-17. század során megmaradt magyar településnek, szinte a csodával határos.

1543-ban Szentágotai Literatus Lázár dicator írta össze Kálozt, mely ekkor Cheh Gergely szolgabíró járásában feküdt. 12 porta, 8 elhagyott porta, 14 szegény és 1 bíró volt itt. (Hörcsökön 5 porta, 2 elhagyott porta, 2 szegény és 1 bíró, Saagh-on – vagyis Kishörcsökön – 9 porta, 3 elhagyott porta, 4 szegény és 1 bíró élt. Jenő-t is önálló településként említik 6 portával, 8 elhagyott portával, 14 szegénnyel és 1 bíróval.) Káloz a fehérvári káptalan, Hörcsök Révay Ferenc (nádori helytartó), Jenő Benethey János birtoka. Saagh földesura pedig a fehérvári káptalan olvasókanonoka. Ugyanez összeírás Battyán (Bathyan) települést a török által elpusztítottként vette számba.

Az 1550-es években a várpalotai katonák természetben - falvakkal - kapták fizetésüket. Kálozt Horváth Balázs kapta, ettől kezdődően tartozott a település a palotai várhoz. Cheszney Mihály várpalotai fővitéz 1559-ben I. Ferdinándtól donációt kapott Bakonynána, Dudar, Káloz, Láng, Aba és Felegres birtokokra. A fővitéz a palotai vár fenntartásához szükséges pénzt a környező falvak népétől próbálta behajtani, akik a nádorhoz fordultak panasszal. Cheszney birtokostársa Baranyai Balázs volt. A hódolt falu kétfelé fizetett adót - szerencsétlen földrajzi fekvése okán - mivel a palotai vár tartozékaként is nyilvántartották.

1564-ben 6 portát, 2 zsellért,

1570-ben 9 portát,

1588-ban 8 portát írtak össze.

1563-ban 166 (!) ház után 50 akcse adó járt a padisahnak, tehát khász birtok volt. 1572-ben 22 ember 158 napig dolgozott a fehérvári vár építkezésén. Szent György és Szent Mihály napkor 3 Ft 50 dénár cenzust fizettek. A tisztnek 14 palotai mérő zabot, vagy árpát adtak. Terményeikből kilencedet, minden másból tizedet. 1574-ben 24 egész telek után a census már 4 Ft 50 dénárt tett ki, valamint évente 80 köből búzát, 45 köből zabot és árpát, 1 sertést és 6 bárányt adtak.

Az 1573-as adóösszeírásból az adózók neve is ismert. (Az 1573. évi adóösszeírás - defter - által megörökített kálozi adófizetők felsorolása: Cseh György bíró, Herccheky Antal, Damján Ambrus, Polgár Gáspár, Herccheky Ferenc, Kis Gergely, Zabó László, Zalay Urban, Végh Péter, Bakoni Bertalan, Mohácsy Gergely, Zákány Pál, Bakony Szaniszló, Demján Gergely, Kuchár Sebestyén, Kanthor Pál, Zenthpéteri Péter, Miser Gallus, Batthyány Péter, Kovách Gergely, Toth Bálint, Bányász Péter, Somogy János, Hejgedős Máté és Nyers Imre. Zsellérek: Zalay Mátyás, Esküth Pál, Özvegy Nagy Ambrusné és Dudás Gergely.) Ekkor fizetett adójuk összértéke; 198,-Ft 12 dénár. 1578-ban a lakosok - saját szándékukból - ajándékokat vittek a palotai várba.

1583-ban a király Káloz birtokot Pálffy Miklósnak és a néhai palotai kapitány Pálffy Tamás kiskorú fiának adományozta. A birtokbaadás a török miatt a palotai várban történt.

A 16. század vége és a 17. század eleje véres küzdelmeket hozott, ami ezen a vidéken is éreztette hatását. A tizenötéves háború a hódoltságban kíméletlen és pusztító erejű volt. A haditanácsban még az is felmerült, hogy az itt élőket - mivel az ellenségnek szolgálatot tehetnek - ki kell irtani. Ezért Pálffy Miklós az 1595-ben visszafoglalt Esztergom főkapitányának megbízásából a hódoltsági rész - benne Káloz - lakosságát kivonta a veszélyeztetett régióból. Azokat Érsekújvár környékére, illetve a királyi Magyarország több falvába telepítette le. Így Káloz 1595. után néptelenné vált, ugyanakkor a Sárvíz túloldalán levő falvak - részben a közlekedés lehetetlen mivoltából következően - még a töröktől is viszonylagos biztonságban tudhatták magukat.

A tizenötéves háború váltakozó hadisikereinek egyik állomásaként 1601. szeptember 20.-án Székesfehérvárt visszafoglalták a törököktől. Megtartani azonban csak átmeneti időre sikerült, mivel 1602. augusztus 29.-én Hasszán pasa 70.000 fős hadserege visszafoglalta.

A rövid időszak ellenére a közép-dunántúli területek hasznosításának lehetősége több szálon is megmozgatta a bécsi udvar hatalmi gépezetét. Wolf Unverzag birodalmi udvari tanácsos személy szerint is tervezetet nyújt be e tárgyban az uralkodónak, az udvari kamara tanácsához hasonlóan.

Elkészítették a Székesfehérvárhoz tartozó várak, mezővárosok és falvak jegyzékét is. A felsorolt hatvan település között Kálos-t is megtalálhatjuk. Jelölése szerint lakatlan. A lakatlan települések között említik Hörtshögöt (Nagyhörtcsök) is. Mindössze hét településen élnek emberek, itt találjuk meg Schág-ot is. (Ság = Kishörtcsök)

1613-ban Káloz már nem a palotai vár tartozéka, hanem azt bizonyos nemesek (certi nobiles) birtokolják.

1617-es összeírás adatai szerint Kalaz Várpalota várához tartozó elhagyott, lakatlan falu. „Most települnek újra, hat éves szabadságot kaptak.”

Hasonlót jegyeztek fel a környék többi településéről is. Fejér megye települései közül csak Sárszentmihályon lakott négy család.

1618-19-ben 1 adózó porta, 1622-ben 1,5 porta, 1626-ban 2 és 1637-ben 5 adózó porta szerepel az összeírásokban.

1619-ben Ferdinánd király 4.000 Ft-ért zálogba adta Vízkelety János veszprémi dicatornak Palota tartozékait Kálozzal együtt. 1622-ben 6.000 Ft-ért Chiraki Mózes kapta meg azzal a kikötéssel, hogy a fenti 4.000 Ft-ért váltsa ki a Vízkelety családtól. Ez azonban nem történhetett meg, mert 1623-ban még mindig Vízkelety birtokként írták össze, összesen 1/2 portával.

1647-ben több másik fejér megyei helységgel együtt Veszprém megye kormányzata alá került, mivel Fejér vármegye 1543 óta nem működött.

1650-ben a Zichy család grófi ágának adományozták.

„1650 április 20-án III. Ferdinánd Zichy Istvánnak, a győri őrség Vicegenerálisának, Vásonkő kapitányának, és nejének Baranyai Máriának, nem különben fiainak Pál és Istvánnak, leánya Klárának s ezek mindkét nemű örököseinek tizenhatezer frt. lefizetése mellett adományozta Palota várát és annak minden tartozékát, névszerint Ságh, Vinyola, Csoór, Inota, Kis-Csoór, Seregélyes, Föveny, Péth, Vám, Bedeg, Lángh, Alap, Jásd, Szt-Mihály, Hág, KÁLOZ, Keresztur, Hörcsök, Üreg, Muth(?) Dád, Kajár, Papkeszi, Szent-Iván, Fel-Egres, Szt-Miklós, Mindszent, Vajta, Soponya, Öskü Bala, Tác, Dudar, Jenő és Lepsény bizonyos részét; utasítván a veszprémi káptalant, hogy a nevezetteket iktassa be. A káptalan el is járt tisztében és miután az illető helyekre a törökök miatt nem mehettek, a beiktatást biztosabb helyen végezték.”

1685-ben Zichy grófnő birtoka 5 lakott telekkel, szántóval, réttel és szőlővel. Az 1690 körüli összeírás szerint területe szőlővel, szántóval és réttel Zichy Pál birtoka. 1696-ban 4 egész és 9 fél lakott telek van 304 pozsonyi mérős szántóval, kevés réttel. Erdeje nincs, szőlőhegye pusztá. 1694-95-ben Albert Jakab adószedő 192 Ft porciót szedett a lakosoktól.

17. századvégi német nyelvű keltezetlen forrás szerint a török időkben a keresztény földesúrnak 8 mérő kölest, 3 pint vaját adtak. A török földesúrnak

(kettős adózás!) telkenként pénzcenzust fizettek, 1 szekér fát, valamint fél pint vajat adtak, továbbá robotot teljesítettek. A török császárnak 10 dénár fejadót fizettek. A község (kommunitás) tulajdonában mészárszék és kocsmá van. Kastély nincs. Malom van, temploma lerombolt. A településnek kiváltságai (privilegium) nincsenek. A lakosok a Sárvízen halászhattak. Szintén keltezetlen (korára tartalma utal) latin nyelvű forrás szerint Katlosz (Káloz?) Palota várának tartozéka, lakott hely. Ugyanezen forrás lakott helyként jelöli meg környékünkön „Körösök”-öt (Hörösök?).

Az 1699. végén Fejér megyén átutazó török követség egyik állomáshelye Káloz volt. Élelmezésükről a lakosságnak kellett volna gondoskodni. Mivel erre képtelennek bizonyultak, az élelmet máshonnan (Abáról és Sárkeresztúrról) kellett szállítani. /1. sz. melléklet: Magyar nyelvű feljegyzés a török követek ellátásáról/

A 18. század első éveiben Zichy Imre földbirtokosnak szomszédai okoztak kellemetlenségeket.

1700-ban a győri alispánnak fel kellett szólítani Balogh Jánost, hogy a Kálozról elhajtott marhákat adja vissza. 1703-ban a földesúrnak kellett eltiltania a környék lakóit a falu területének használatától. Zichy Imre gróf 1702-1717. között tizenhatszáz településért 1717 Ft 55 dénárt fizetett fegyverváltsággént. Közöttük találjuk Kálozt és Hörösököt is.

1704-ben a lakosság Egresre menekült, amint írták "a kuruc rajtunk való nagy regnálása miatt". A küzdelmek ugyanis elviselhetetlen terheket okoztak.

Zichy Imre földbirtokos minden bizonnyal jó gazda módjára az újratelepítést is szíven viselte, hiszen az 1690-ben még pusztaként jegyzett településen 1703-1711. között 121 lakos halt meg részben a hadműveletek, részben pedig pestisjárvány következtében. Mindezek alapján a 18. század elejére már - a korabeli körülmények ismeretében! - komoly népességet kell feltételeznünk a településen. A népességszám ilyen arányú gyarapítására csak az alsó néprétegek számára rendkívül kedvező gazdasági intézkedésekkel (adópolitika!) nyílhatott lehetőség.

Zichy birtokhoz jutásának körülményeit a kornak megfelelően jellemezhetnénk. Mindenképpen udvarhűnek kellett lennie, hiszen a bécsi udvar mindent elkövetett annak érdekében, hogy lojális, de lehetőség szerint olyan személyek jussanak földterülethez, akik a törökellenes harcokban is kitüntették magukat. Jól rímelt erre az ezen időig visszanyúló szájhagyomány, miszerint a Zichyek őse a vidéken volt kanász. A török elleni harcok idején átvezette a jó ügyért harcolók katonaságát a Sárvízen, ezért jutalmul kapta a jelentős földbirtokot a királytól.

A Zichy család kezén a 17. század közepére már jelentős földbirtok összpontosult. Zichy Imre például Adony, Soponya, Káloz és Felegres lakott falvak mellett nagy kiterjedésű, több ezer holdas pusztákat is (Szabolcs, Czikola, Bögd, Szent-Ivány, Vajta, Láng, Hörcsök, Batz, Eörs, Francz, Vám, Mindszent és Alsó - Szentmiklós) birtokolt. Soponyán 13 negyedtelket, Felegresen 15 féltelket, Kálozon pedig négy egész és 9 féltelket számláltak. A jelentős földterület hasznosítása a gyér lélekszámmal lehetetlen volt. A települések rendkívül gyors benépesítése, felvirágoztatása átlagembert meghaladó szervezőkészséget és az egyéni rövidtávú érdek teljes háttérbeszorítását feltételezi.

1711-ben 11 hospet, özvegyet és zsellért írtak össze. Számláltak még 29 ökröt, 19 tehenet, 11 lovat, 3 borjút, 107 (!) kecskét és juhot, továbbá 19 sertést is. 46,5 pozsonyi mérős földet műveltek, a dicák száma 56,5.

1711. november és 1712. október között a vármegye szükségére adtak 10,5 oktály búzát (régi mérővel), egy 170 fontos vágóállatot, 3 mázsa szénát in natura, 2 öl fát in natura és 5 1/4 mérő abrakot (öreg mérővel!). 1715-ben már 7 jobbágyot, 9 zsellért és 2 háznélküli zsellért írtak össze. A művelt földterület nagysága 230 3/4 pozsonyi mérő, a rétek nagysága 54 kaszás. A szántókat még kettes vetésforgóban művelték, bár a terület nagysága a hármas vetésforgót is lehetővé tette volna. Még kevésnek bizonyult a jobbágyok száma, így a bevetett terület aránya a község művelhető területéhez viszonyítva kicsi. A művelni szándékozott területet a jobbágyok szabadon választották.

1715-1720. között a Doma, Szentpéteri, Boros, Nagy, Balázs, Csőgör, Tőrös, Német, Kováts, Rostás, Varga és Bikádi családok szerepelnek az összeírásokban. Mindegyiküknek 3 kocsi szénát termő rét jutott. 1716-ban Boros András a főbíró. Egy másik Boros (István) pedig 1719-ben 10 kg búzát hagyott templomépítésre. 1716-ban 11 örökös jobbágyot és 6 szabad költözésűt írtak össze, akik közül négyen fél éve, egy 1 éve és egy 12 éve telepedett le a községben. 34 1/2 kaszás réjük és 25 kapás műveletlen szőlőjük volt. Az állatállományt 34 ökör, 18 tehén, 26 ló, 26 borjú, 123 juh, 51 bárány, 7 sertés és 3 süldő jelentette. A falu területén 41 pozsonyi mérő gabonavetés, a pusztán 18 1/2 pozsonyi mérő vetés volt. Zichy Imre birtokba lépése előtt a föld nem volt egész, fél és negyed sessiókra felosztva. Egyesek 15, mások csupán 6 ekényi földet műveltek, a földesúrnak együttesen 60Ft-ot fizettek, 8-8 köből búzát és zabot, kilencedet azonban nem adtak. Két év óta terhelte őket a kilenced, továbbá 3 pint vaj. Viszont a census 30,-Ft lett. Robotot a földesúr kívánsága szerint adtak. A határban 1600 pozsonyi mérő gabonát lehetett vetni, 300 szarvasmarha élt a legelőkön.

Az uradalom 1719-ben őszi búzatizedből 130, majorsági búzából 314, árpa kilencedből 18, majorsági árpából 45, majorsági zabból 58, zab kilencedből 28 és majorsági kölesből 28 köblöt vetett be.

1720-ban 10 jobbágyot és 8 zsellért írtak össze. 488 pozsonyi mérő szántó és 54 kocsi rét volt. A szántóból 87 1/2 mérő praedialis föld a postfundualis földek szomszédságában. A két dűlőn (vetésforgó!) kívül, amit tetszés szerint fel nem osztva műveltek, a lakosok a praedialis földeket is művelték, sőt előfordult, hogy a saját földjeiket emiatt elhagyták. A legelő az állatok számára elegendő volt, sőt azt bérbe is adták. Ezen a címen 25 Ft haszonra tettek szert. Erdő a határban nem volt; a szükséges fát vásárolták. Terményeik eladásából az éves bevételük 30 Ft volt.

1726-ban 38 jobbágy 126 ökröt, 83 tehenet, 81 lovat és 749 juhot tartott. 1730-ban 115 1/2 dica után 467 Ft 77 1/2 dénár adót fizettek. 1734-ben 1 dica után 3 Ft 84 dénár volt az adó Kálozon. 1738-ban már iparosok is akadtak: I mészáros és I kovács.

1727-ben Fehérvár város bírása és tanácsa tiltakozott az ellen, hogy Zichy Imre és János gróf sáncokat és átjárókat építtetett a Sárvízen Tác és Fövény községekben, és az áthaladóktól vámot követeltek. A városi polgárok erre nem voltak kötelezhetők.

A református lakosság 1731-ben tiltakozott oratóriumok (ismeretlen okú) elvétele ellen. Ekkoriban a település lakóinak zöme a református vallást követte, az evangélikusok száma is jelentős volt.

1736-ban, amikor a római katolikus egyházmegye bizottsági ülésén katolikus templom építését határozták el, a faluban mindössze 36 fő volt katolikus. 1738-ban özvegy Zichy Jánosné Paul Hatzinger fehérvári kőművessel egy alapincézett kápolnát és két szobát építtetett téglából. Más forrásból ugyanekkor ház építéséről értesülhetünk.

1746-ban Zichy István kegyúr püspöki engedélyért folyamodott:

"Mivel, hogy Káloz nevű falumban lévő kápolna már romló félben van, az ott levő épületben pedig már is Nepomuki Szent János tiszteletére kápolnát építtettem, méltóztassék megengedni, hogy csak addig, míg a mostani épületből egy keveset kikapok és azon Ó-Kápolna helyébe a szegény községnek Templomocskát építtetek, az új épületben lévő Kápolnában transferálhassam."

Az engedélyt megkapta. A következő években egy magyarul és németül tudó káplánt alkalmazott. A "templomocskát" Mária menybemenetele tiszteletére szentelték fel. Ekkor 8 katolikus család 9 gyermekkel, 1 özvegy 1 gyermekkel és 4 vegyes vallású 15 gyermekkel vette birtokba a templomot.

1747-ben a két birtokos: Zichy János és István bonyolódott határvitába Káloz és Hörcsök kapcsán.

1749-ben újjáalakult a plébánia. Ettől kezdve helyben vezetik a keresztelési és halotti, a következő évtől a házassági anyakönyvet. Az első plébános Cser Imre. A görögkeletiek nem hajlandók a veszprémi katolikus püspök javára tizedet fizetni, "mert az a görög püspököt illeti."

Bél Mátyás országleírásában Kálozról a következőket olvashatjuk:

"A talaj salétromos és termékeny, a legelő tágas, az erdőt a nád helyettesíti, a folyókon bőven halásszák a csíkot. Káloz és Soponya között láthatók a török időkben még népes Leándi falu romjai. Káloz alatt volt a Ság nevű major. A föld jó, de kis terjedelmű. Távolabb van Hörcsök, a törökök idejében népes, de ma pusztaság. A talaj adottságai miatt a gabonatermés nagyon jó, bár egyes részeken fehérül a salétromtól. Ezt a kivált salétromot több helyütt sóként is használják az állatok abrakához keverve."

1753-ban Aba és Káloz földesurai: Fördös István és Zichy István a két falu közötti Sárvíz rendezéséről kötöttek szerződést. Az írás Káloz régi faluhelyére is utal. *"...mindenki közülük bizonyos ereket, amelyek a Sár-rétjén Aba és Káloz között találkoznak által tölteni, s ezen töltéseknek megcsinálását absque unis vel alterius Partis praejudicio (egyik félnek sem kárára) magára vállalni fogja."*

Zichy István tartozik: *"Primo a kálozi régi faluhelytől fogva a kálozi Dinnyés-szigetig, secundo ezen szigetnek felső végén a Rostási gátján által a Szentmihályi-szigetre és quarto a Szentmihály-szigettől a Szarvaskelőn által az abai Nagy-szigetig, amelyben az Öreg-Sóstó vagy, minden némű kívántató töltéseket és hidakat negyedfél ölnyi szélességre és illendő magasságra maga saját költségeivel és embereivel megcsináltatni... Fördös István Uram pedig kötelezi magát, hogy hasonlóképpen maga költségeivel és embereivel primo a fölül jelentett Nagy-Szigetben lévő Domb irányában lévő kővér gátján által a Kenderes-szigetig és secundo ezen Kenderes-szigetről a Belső-pusztáig, amely sziget az abai falu számára kaszáltatik, és innénd tertio a Kis-keőn által egészben az abai falu földjéig és mezejéig, mindennemű szükséges gátakat, töltéseket és hidakat.... csináltatni és helyre állíttatni fog."*

Az elkészült töltést Kovács János *"mathematicus"* vizsgálta felül. A töltésen vámot akartak felállítani, amelynek bevételét fele-fele arányban osztanák fel. Minderre királynői privilégiumot kívántak beszerezni. Az 1754. évi nemesi összeírásban Ács János (gróf Zichy István számadója), Simonyi György, Virág Pál, Virág Sámuel, Miklós János, Miklós István, Miklós Gergely, Miklós Mihály, Ferenczy János, Baan Gergely és Filo Jakab szerepelt. Jobbágytelken élő, taksát fizető nemesek (1749): Virág Sámuel 1 Ft 50 dénár,

Nagy György 2 Ft, Pávay Mihály 1 Ft 50 dénár, Virágh István 1 Ft 50 dénár és Miklós István 1 Ft 50 dénár. 1795-ben aztán Aba helység közbirtokosa Börményesi Fiáth Ádám ellentmondott a fentebbi szerződésnek, mivel a töltéseket az abai jobbágyság rétéin és szénatermő területein is emelték.

1758-ban a székesfehérvári kiváltságos prépostság 23 dézsmaköteles lakost tartott nyilván, akik 602 bárány után 36 Ft 12 kr-t fizettek dézsma megváltás címén. (Pécsöly István, Pécsöly János, Pápai János, Virág János, Juhász István, Kovács István, Balás István, Boros Sámuel, Molnár Ferenc, Szentpéteri Mihály, Nagy György, Simony Mihály, Kardos György, Német János, Német István, Mosonyi Márton, Szabó György, Csögör István, Csákváry István és hat juhász.) Ebben az évben a lakosok adókönyvitésért fordultak a vármegyéhez.

Dióssi András molnár 1756-ban Tolna megyébe vándorolt, adóhátralékát a behajthatatlanok között említik.

1759-ben Vörös Zsigmond alszolgabíró vizsgálta meg a református templomot. Megállapította, hogy helyreállításra szorul. A Vármegyei Közgyűlés az addighoz hasonló anyagból, bővítés nélkül engedélyezte a tatarozást. Ugyanez évben a község nemes lakosai a vármegyénél tettek panaszt amiatt, hogy az átvonuló katonaságnak nemcsak szállást, hanem kosztot is adniuk kellett. *"Ezért, mivel az ilyesmit az adózóknak is beszámítják az adójukba, a kálozi nemesek is az ilyen költségek megtérítését kérik".* Az ügyet az illetékes szolgabíró rendezte.

Az 1760-as években nőtt a feszültség a faluban. 1766-ban pl. megtagadták a lovakat a tisztartó kocsijához, aki kénytelen volt a zsidó árendás lovaival elmenni. Másnap összehívta az esküdteket és megkérdezte: talán nem akarnak az uraságnak szolgálni? *"Arra felelének a káloziak, hogy igenis dolgoznak valamit, minthogy az Méltóságos Uraságh földjét éppen ingyen nem élhetik, de azt mégse gondolja Tisztartó Uram, hogy annyit dolgozunk, amennyit eddig dolgoztunk, és szolgáltunk. Melyre ismét Nagy János nevezetű magányosan felelé, mondván: de Tisztartó Uram, ne szidjon többé meg, mert mást gondoltunk kend felől és másképpen cselekszünk kenddel, és megverni egyáltalában senkit meg nem engedünk. Hallottuk úgyis*

a seregélyesiektől, hogy Tisztartó Uram kemény ember, talán úgy el akarja a falut pusztítani, mint az előtt Ács János, kit az Úr Isten szárazszon össze, és kóróvá tegye..." Kijelentették, hogy az úr földjéből mindenki 40 lépést szánt, de azt ne a hajdú, hanem a tisztartó mérje ki. A tisztartó ajánlotta, hogy forduljanak az úrhoz panaszaikkal. De a káloziak - a jelentés szerint - csak lármáztak és *"azt mondták, hogy ha egyik vállukon nehéz lesz a ruhájuk, az másikra teszik, és könnyen elmehetnek Kálozrul"*. A feszült hangulatot a később bekövetkező úrbérrendezés sem tudta teljesen megszüntetni.

Az 1760-as évek derekán távozik a faluból Márkus Salamon, a Zichy uradalom mindenes kereskedője, "udvari zsidója". Ez az ember akárcsak egy modern nagyvállalkozó, mindenféle üzletet lebonyolított az uraság számára. Közben, önmagára is gondolva, tisztességes gazdasági karriert futott be. Fő profilja a sör- és pálinkafőzés, komoly bevétele volt a hamuzsírőzésból is. Márkus Salamon nem szakította meg kapcsolatát a Zichy-uradalommal; csupán új "telephelyet" választott. Palotára költözött, ahol már óvatosabban bántak vele. Legalábbis ez tűnik ki a vele kötött szerződésből. Az erdő ui. a mindennapi "fajesztás" (favágás) miatt elpusztult. Ettől kezdve csak a régi cserfákból és más fekvő fából használhat Márkus Salamon. Minden álló fát kímélni kell. A jáger a felelős azért, hogy kijelölje a hamuzsírrá égetendő fát, mert az uradalom inkább az erdő tisztítására, mint pusztítására akart törekedni. Szabályozták - évente - az uraságnak fizetendő ellentételezést is. Márkus Salamon még fél mázsa kávéval is tartozott - sok más egyebek és készpénz mellett - évente a grófnénak szolgálni.

A vállalkozás mértékére a következő adatok jellemzőek lehetnek:

"A sörházat mostanában Salamon zsidó bírja árendában, fizet tőle 450 forintot. Ezenkívül 1200 mérő árpát tartozik az uraságtól átvenni (60 dénáros áron), amely árpát Lángról szállítják... egy esztendőben 2704 akó sört főznek; a sör és pálinkafőzéshez az uraság erdejéből ingyen vagyon a fája az árendásnak, de önmaga pénzén vágatja és hordatja, melynek száma esztendő által könnyen reá megyen 400 ölre, s ezen kívül a sörhordóknak és abroncsoknak sok fára is a tisztektől szabadság engedtetett nekik, jóllehet ez a contractusban nincsen.... ha azért ezen fajezés és a sörházban,

vendégfogadóknak és ezenkívül két háznál sörnek és pálinkának árultatása és az uraság dominiumbeli faluira distractioja (széthordása) és a sör mellett számos, egy esztendő által két ízben circiter 60 ökörnek hizlaltatása tekintetbe vétetődik, akárki megláthatja, hogy a sörházból az árendátornak szép nyeresége, az uraságnak pedig nem nagy haszna vagyon..." Az uradalom mégis szerződött vele. Minden más üzlet lebonyolításában is számított Márkus Salamonra.

1764-ben a református paplak állagát vették szemügyre. Megállapították, hogy azt már renoválni nem lehet, újat kell építeni az előzőnek megfelelő anyagból és méretben. Ekkor Vida István a prédikátor. Ezekben az években több református nemes család költözött a faluba Peremartonból.

1773-ban a református templomhoz tartozó haranglábat renoválni kellett. Két esztendő múltával új építésére kértek engedélyt. Ezek szerint a renoválás kevés sikerrel járhatott.

1775-ben a falu panaszolta, hogy a 34 házban lakó árendás nemesek nem akarnak hozzájárulni a tűzoltó felszerelés és az örök költségeihez. Később pedig (1778-ban) kérték a megyét, kötelezze az árendás nemeseket, hogy a falu pásztorának béréhez, aki az ő állataikat is vigyázza, járuljanak hozzá.

1778-ban ismét összeütközésbe került az uradalom és a lakosság, pedig az ellentéteket az 1768-as úrbérrendezésnek ki kellett volna küszöbölni. 1768-ig *"a robotnak sem nyáron, sem télen semmi bizonyos száma és rendje nem volt. Amikor az uraság megparancsolta, robotoltak. Egy-két hétig is szolgáltak egyfolytában."* Az uraságnak malma volt, ott őrlethettek. Fél esztendei kocsmáltatási joguk volt. A rét 35 szekér szénát termelt, a szántóba 136 pozsonyi mérőt vetettek. Ebből elégítették ki a prédikátort, a mestert, a jegyzőt, a kovácsot és a pásztort. *"Egész határuk panasz nélkül való, jó, termékeny. A nádlás elég, a szőlők új telepítésűek. A legelő elég a vonós és fejős marháknak. Rideg marháikat a Sáron túl, Szent-Ágota pusztán tartották és nyaraltatták, mert a nemes árendások marhái kiszorították azokat. Erdő nem volt, kétnapi járóföldről vették a fát. 25 esztendeje a földesúr elfoglalt*

tőlük 65 szekér szénát termő rétet, amelyet őseik mindenkor használtak és kaszáltak. A jobbágyság mind örökösök voltak, hat jobbágytelken nemes árendások laktak."

Az úrbéri tabellán 39 jobbágy és 6 jobbágytelken élő nemes szerepel. 18 jobbágynek 1 3/8-os, egy jobbágynek 2 7/8-os telke volt, a többiek 1/4, 3/8 és 5/8 sessiosok. A jobbágytelken élő nemesek közül háromnak egyenként 47 hold, kettőnek egyenként 11 hold és egynek 23 1/2 hold földje volt.

A jobbágyság 36 7/8 session gazdálkodtak, amely 88 1/2 pozsonyi mérő bel-telekből, 1319 hold szántóföldből és 110 szekér szénát termő rétből állt. Terheik: 2132 nap marhás-, vagy 4262 nap gyalogrobot, 39 forint árenda, 1475 kéve nád, 221 1/4 font fonás, 36 7/8 icce kifőzött vaj, 73 csirke és 447 tojás. A nemesek 6,-Ft cenzust fizettek, 303 nap marhás-, vagy 606 nap gyalogrobotot, 215 kéve nádat, 32 font fonást, 5 icce vaját, 10 kappant, 10 csirkét és 64 tojást adtak.

1778-ban a korábbi megegyezés ellenére a tiszttartó önhatalmúlag elvette a vonós és egyéb marhák legelőjét. Megfosztotta a lakosokat azokról a földektől is (főleg a tavaszi vetésterületektől), melyeket addig az urbárium alapján élveztek. A Vármegyei Közgyűlés Nagy István szolgabíró bízta meg az ügy kivizsgálásával, aki kötelezte a tiszttartót a legelő és a tavaszi földek visszaadására, *"hogyan az adózó nép elegendő tavaszt vethessen"*.

Az 1770-es években két iskola működött a faluban felekezeti megoszlás szerint (egy református és egy katolikus). Kiss István református tanító 64 gyermeket oktatott írásra, olvasásra, évi javadalma 10,-Ft volt. Turcsányi János katolikus tanító télen 25 gyermeket tanított olvasásra 30,-Ft javadalomért. 1781-ben a református iskolába 16 fiú és 12 lány, a katolikusba 21 fiú és 10 lány járt.

Az 1774-75. évi adóösszeírás szerint a jobbágyság száma 65, a zselléreké 11, a lakosoké 21, a szolgáké 39, a szolgálóké 4, a kézműveseké 5, és a kereskedőké 2. Együttesen bírnak 242 ökröt, 134 tehenet, 97 tinót, 70 borjút, 145 lovat, 62 sertést és 181 juhot. A házak száma 76. Ezeket III. osztályúnak minősítették. 948 hold szántót, 531 kaszás rétet és 70 kapás szőlőt műveltek.

1782-ben 4 cigány család lakott a faluban. Mindegyiknek volt háza. Kettő hegedülésből, egy kézi és egy paraszti munkából élt. Öt gyermekük volt, közülük kettőt Pázmándra *"dislokáltak"*, de visszajöttek.

A II. József-kori katonai felmérés mindössze három szilárd kőből épített épületet talált: a kastélyt, a vendégfogadót és a Nagyláng felé vezető csatorna melletti malmot. Az utak és utcák állapotát rendezettnak találták. 1782-ben Zichy Ferenc földesúr az uralkodótól vásárjogot kért és kapott. A három vásárt virágvasárnap keddjén-szerdáján, július 2-án és Szentmihálykor tartották. Az 1784-85. évi összeírás Kálozt már a megye mezővárosai közé sorolta.

2.2 A mezőváros története 1848-ig

1783-ban *„Salánki Pál református tanító 19 fiút és 19 lányt oktatott magyar nyelven olvasásra. Az uradalomtól egy negyedtelket, a lakosságtól természetbenieket és stólát, a komunitástól kétszobás lakást kapott (egyik szoba tanterem!). Kálmán Péter katolikus tanító 16 fiút és 7 lányt oktatott. A fiúkat magyarra-latinra, a lányokat magyarra-németre, olvasni és írni. Az uraságtól kapott féltelkét a lakosok művelték. Az uraságtól kapott még készpénzt, a lakosságtól természetbenieket, stólát és tandíjat is.”* Kétszobás uradalmi házából az egyik szoba itt is tanterem volt.

1784-ben 173 házban 256 család élt. Ebből 2 pap, 142 nemes, 8 polgár, 53 jobbággy, 189 zsellér, 631 asszony, 31 zsidó (6 család). A tényleges népesség 1336, ebből 150 fiú, 53 lány.

II. József parasztvédő intézkedései nyomán felmérték az úrbéri szerződések végrehajtását. Ekkor Káloz adatait újra rögzítették. A falu a II. osztályba került. 45 telkes jobbággy lakta, a telkek száma 42 $\frac{2}{8}$. A beltelkek 103 pozsonyi mérőt, 1505 $\frac{4}{8}$ hold szántót, 128 kaszás rétet tettek ki. A beltelkek és a rét kiegészítéseként 381 $\frac{6}{8}$ holdat írtak össze. Az évi marhasrobot 2437 $\frac{2}{8}$, a gyalog (vagylagosan) 4374 $\frac{4}{8}$ nap. Az évi cenzus 45 forint. Adtak évi 42 $\frac{2}{8}$ öl tűzifát, 263 $\frac{4}{8}$ font fonást, 42 $\frac{2}{8}$ icce vajat, 84 kappant, 84 csirkét és 507 tojást a földesúrnak. A falu saját birtoka 68 hold szántó, 17 kaszás rét; a kocsmából a havi bevétel 6,-Ft.

A katolikusok ma is álló műemlék jellegű templomát gróf Zichy János építtette 1787-1788. között. A torony a mainál karcsúbb és magasabb volt, tetején pedig kettős keresztet helyeztek el.

1790-ben összeütközés keletkezett az uraság és az aratók között. Az aratók a vármegyéhez fordultak, ahonnan Zlinszky főszolgabíró küldték *"a dolgot komplanálni"*. Mivel nem járt sikerrel, az aratókat a vármegyéhez utasította.

1794-ben a kálozi reformátusok panasszal fordultak a vármegyéhez. Farsang András fehérvári kőművesmester 110 évi jótállással felrakta az oratóriumuk falát és a cseréptető tornyot. A fal 4-5 év elteltével meghajolt, a torony cserepei lehullottak, a bádoggombot tartó fa korhadásnak indult. Attól féltek, hogy úgy járnak, mint az abaiak és a szentmiklósiak, akiknek szintén Farsang épített templomot, ami le is dőlt.

A 19. század elején a háborús viszonyok következtében a panaszok szaporodtak. 1801-ben például Takáts Sámuel kérte a vármegyétől a nemesi felkelő csapatoknak teljesített szállítás közben elpusztult lova árának térítését. A vármegyei főpénztárnok a ló árának (30 Ft) felét kifizette. 1802-ben a község tett panaszt, mert Bars, Csongrád, Csanád, Temes és Torontál megyék nemesi felkelőinek 1797-1800 között kiadott lovas porciók árát nem kapta meg. A megye kiegyenlítette a követelést, 1804-ben 224,-Ft-ot számított be az adójukba.

Az 1803-ban felmerült úrbéres panaszokat nehéz volt kivizsgálni, mivel a mezőváros urbárium a már régebben elveszett. A vármegye szerint ezért támadtak nézeteltérések a földesúr és a lakosság között. A Megyei Közgyűlés a Helytartótanácsához fordult az urbárium megkeresése céljából. 1805-ben a mezőváros bírái és előjárói előadták, hogy az úrbéres és kommunális telkekben igen sok csere és változás történt. Kiváltképpen a külső telkek zavarodtak össze, így a legutóbbi adóösszeírásban két és fél kuriális telket is felvettek, amely így most 43 egész úrbéres telket mutatott ki a valós 42 helyett. Kérték a két és fél kuriális telkek adómentesítését. Marich Dávid szolgabíró megállapította, hogy a mezővárosban valóban csak 42

jobbágytelek van. A Vármegyei Közgyűlés ezért utasította az adóösszeírókat, hogy a következő évben a két telket ne vegyék adólistára.

1807-ben urbáriális rétjeik elvétele miatt panaszkodtak a lakosok. Az uraság megígérte ugyan, hogy az új felmérés után visszaadja azokat, ez azonban nem történt meg. Az uraság még 1803-ban úgy határozott, hogy minden egésztelkes gazda hetenként egy napot szolgálván 24 krajcárt, ha többet szolgál, akkor naponta 50 krajcárt kap. Ennek ellenére a heti robotnapok száma heti egynél több, a fizetség viszont csupán 24 krajcár lett. A Vármegyei Közgyűlés a panaszt az úriszékhez utasította.

1810-ben a fehérvári kórház filiájaként kórházat létesítettek a mezővárosban. Ennek érdekében több házat is ki kellett üríteni. A betegek ellátását is a mezőváros fedezte. Ezért 750 Ft kártalanítást követeltek. A fehérvári hadikórház parancsnoka szerint az ország minden lakosa köteles a beteg katonáknak, - ugyanúgy, mint az egészségeseknek - szállást és ellátást adni, ezért a 750 Ft (költségtérítés!) követelése nem jogos. A kórház csak a betegek körül tett tényleges szolgálatokat lenne hajlandó megfizetni. Az ügyben ismét Zlinszky Imre főszolgabíró járt el. Összeíratta, hogy a beteg katonák hány házat foglaltak el, illetve számba vetette a további költségeket is. A későbbiekben a Vármegyei Közgyűlés utasította a főadóvevőt, hogy a 750 Ft-ot vegye számadásba és térítésként fizesse ki.

1811-ben helytartótanácsi rendeletre mérik fel a börtönállapotokat, így a kálozi uradalmi börtönt is, aminek alaprajzát Csapó Benjámín vármegyei földmérő készítette el. A börtön két föld feletti és egy földalatti cellából állt. A föld feletti cellák szélessége 3,24 m, hosszuk 6,1 m, magasságuk 2,5 m. A földalatti cella szélessége 2,54 m, hossza 2,6 m, magassága 1,7 m volt. A földalatti cella téglából épült, bolthajtásos, ablaka nem volt. Ide az úriszék által elítélteket zárták.

1823-ban a tatározások valószínű elhanyagolása, vagy az öregek emlékezte szerinti óriási szélvihar miatt a katolikus templom karcsú tornya ledőlt. A későbbiek során alacsonyabbra építették át; papsapka alakú tetőszerkezettel látták el, a tetejére pedig egyes keresztet állítottak.

1826-ban sor került a Sárvíz-csatorna mederrendezésére. Beszédes József fő építésvezető kijelölte a malmok új helyét. Boda László uradalmi ügyész kérte a vármegyét, küldjön ki bizottságot ennek felülvizsgálatára. A beadvány hivatalos úton gróf Zichy Ferenchez, a Sárvíz-csatorna királyi biztosához jutott. Az ő nevében Kolosváry Pál jószágigazgató úgy nyilatkozott, hogy a malmok helyének kijelölése a vármegye hatásköre. Azt kérte, hogy a fő építésvezető tervét vegyék figyelembe, hiszen a megfelelő tanácsokkal és adatokkal ő tud szolgálni.

Az 1828-as összeírás szerint 195 házban 562 adózó lakott. Ebből jobbágy 65, zsellér 119, háználküli zsellér 62, fitestvér 9, fiú 74, lány 16, szolga 22, szolgáló 4, kézműves 38, kereskedő I, iparos 37 – megoszlásuk:

takács	9	asztalos	2
cipész	5	kerékgyártó	2
szabó	4	pék	1
kovács	4	molnár	1
szűcs	3	ács	1
csizmadia	3	kötélgyártó	1
lakatos	1		

A szántóföld 2040 pozsonyi mérő, a szőlő 32 kapás. Rétet, gyümölcsöst, erdőt nem vettek fel. A mezővárosban egy malom volt a földesúr tulajdonában.

1830-ban a népesség 3177 fő, ebből római katolikus 1813, református 1.217, evangélikus 16 és zsidó 71. A jobbágytelkek száma 42, 24 zsellérnek volt szőlője. Az arató és cséplő munkavállalások mellett nem ritka a szőlőmunka sem. A település a megye 9 mezővárosa közé volt sorolva.

1828-ban a nemesek is összeírásra kerültek. E szerint Fejér megyében kilenc Zichy család élt, ebből három Kálozon. Korábban 1809-ben id. gróf Zichy Ferencet és ifjabb Ferencet írták össze. 1818-tól Zichy Domokos, Eugén és Edmund élt itt. /2. sz. melléklet: Az 1823. évi nemesi összeírás adatai/

1830-ban született Krisztinkovich Ede Kálozon. Szerkesztő, szakíróként ismert. 1848/49-ben Komárom elestéig harcolt a honvédseregben. A csornai csatában ő lötte le Wyss tábornokot. A kiegyezés korában ő alakította a Rábaszabályozási Társulatot. 1889-ben megindította a győri "Közvélemény" című lapot. Munkássága több kötetben maradt fenn.

Az 1830-as években a betyárvilág elérte Kálozt is. 1832-ben négy lakos kérte a főszolgabíró, hogy "Somi Varga István és Haramia Társasága" által elloptott 26 ökör és 2 ló ügyében vonják őket kérdőre. (1830-ban 10 ökröt és 2 lovat, a következő évben 16 ökröt loptak el.) A panaszosok állították, hogy a tolvajoknak Kálozon orgazdájuk, rejtegetőjük és táplálók vannak. *"Vallassák ki a rablókból azok neveit és a kárukat téríttessék meg velük."*

1838-ban 1626 lakost írtak össze a belterületen. Ebből tisztviselő 4, polgár és kézműves 20, nemesek szolgája 93, paraszt 63, zsellér, lakos, kertész 218, fiúgyermek 435, nő 793. A 17-40 év közöttiek közül nős 229, nőtlen 109. Az uradalom ezen időkben korszerűsítette a szántóföldi művelést és vezette be az istállózó állattenyésztést. A Zichy uradalom a lótenyésztést is felkarolta. A nagylángi 700 mén-lovas ménes Európa legnagyobb ménesei közé tartozott. Ez a környék kiskgazdáira is hatott. A lótenyésztés ezen időtől fogva köreikben is gazdasági tevékenységgé vált.

1841-ben *„a katolikus iskolában 117 fiú és 103 lány tanult. Ebből valóban járt iskolába télen 95 fiú és 70 lány, nyáron 48 fiú és 36 lány. Az iskola épülete jó állapotban volt, de Schen József tanító és Land Mihály segédtanító egy tanteremben tanított. Mindkettő elvégezte a praeparandiát. A fűtés és a tanszerek a szülők gondja volt, a padokat az uraság csináltatta. A tanító a földesúrtól fél sessio földet, 50 pozsonyi mérő búzát, 30,-Ft-ot, 3 öl fát, 6 akó bort kapott. Két hold tavaszi földet, két boglya szénát és stóladíjat pedig a mezővárostól. Betűzést, írást, olvasást, számvetést, imádságokat, hittudományt, szent históriát, magyar királyok történetét, földleírást, éneket és muzsikát tanultak magyarul a gyerekek."*

Ugyanekkor *„a református iskolában 103 fiú és 77 lány volt beíratva. Télen járt 69 fiú és 44 lány, nyáron 41 fiú és 28 lány. Az iskola épülete kicsiny, egészségtelen, alacsony, sötét volt. A fűtésről és a tanszerekről a szülők,*

bútorzatról az eklézsia gondoskodott. Szűts Ferenc tanító Sárospatakon végezte főbb iskoláit. Jövedelme 20,-Pft, 37 pozsonyi mérő búza, 2 öl fa, 2 boglya széna, 1/4 sessio föld volt. Ez utóbbit a kukoricaföld kivételével az eklézsia műveltetett, 50 font hús, 50 font só, 15 font faggyú, minden gyerektől egy véka zab, fűtés, gyertyapénzként 4 kr. és egy csibe egészítette ki a jövedelmét. Tanított magyarul betűvetést, olvasást, imádságokat, számvetést, hittudományt, szent históriát, földleírást. Ezek mellett Magyarország statisztikáját, a levélírás módját is.”

1844. június 22-én meghalt Kunoss Endre költő (a Bányászhimnusz szerzője), szerkesztő, ügyvéd, akit a kálozi temetőben helyeztek örök nyugalomra. Kunoss 1811. április 9-én Egnázashetyén született. Filozófiai és jogi tanulmányainak elvégzése után Vas vármegye tiszti alügyésze lett. Ügyvédi vizsgáját követően hosszabb utazást tett Németországban. Utána Pesten lett újságíró. 1836/37-ben a "Jelenkor" segédszerkesztője, majd a "Világ" munkatársa. 1836-ban Vajda Péterrel megindította, megszerkesztette és kiadta a "Természet" című első népszerű természettudományos lapot és "Lombok" című melléklapját. Ebben munkatársaival együtt támadta az "Athenaeum" szerkesztőit; Bajzát, Vörösmartyt, Toldyt. Előfizetők hiányában lapjai fél év alatt megszűntek. Nevelői állást vállalt a Zichy, majd a Batthyány családnál. 1843-ban részt vett a pozsonyi országgyűlésen a Zichy család képviselőjeként. Versei, elbeszélései, cikkei 1831-től jelentek meg a folyóiratokban. Kezdetben az un. almanach-líra követője volt, később a népdalírás hatott rá, néhány népdala közismertté vált. /Pl. "Kitárom reszkető karom", "Képeddel alszom el"/

Fontosabb művei:

- Alapvonatok a honi nevelés köréből /Pest, 1833/,
- Szófüzér /Nyelvújítási szavak jegyzéke, Pest, 1834/,
- Gyalulat /Nyelvújítási szavak magyarázatos szótára, Pest, 1835./,
- Honi törvénytudomány /Pest, 1838/,
- Dalfüzér /Pozsony, 1839/,
- Dajkakönyv /Buda, 1842/,

- Kunoss versei /Pest, 1843/,
- A selymészet kézikönyve..../Pest, 1843/.

Sírház – noha nem tartozik a különösebben ápoltak közé - alkalmanként koszorú kerül.

Az 1845. évi jegyzőkönyv szerint a református iskolában 117 gyermek (68 fiú és 49 lány) tanult. Az iskola munkája jó, évente két vizsgát tartanak. A jegyzőkönyv tanúsága szerint a városban már okleveles bábák működtek, akik elemi orvosi ismeretekkel is rendelkeztek. Ekkor a települést sövénykerítés vette körül, amelyen átjutni - biztonságosan - csak kapukon lehetett, részben a sövény sajátosságai, részben pedig az őrség (bakterok) felállítása, alkalmazása miatt.

Régóta húzódó, gyakorta fellángoló vita tárgya volt a településen a közlegelő kérdése, ami az állattartás kiteljesedésével egyre inkább égetővé vált. A közlegelő ügye először 1826-ban merült fel. Boda László, az uradalom fiskálisa kérte, hogy a vármegye nevezzen ki egy küldöttséget, *"amely a közlegelőt megvizsgálja és a jobbágyság között elintézi. Azonkívül cserélje fel a régi földeket valóságos rétekkel"*.

A jobbágyság kérte a kishörcsöki út melletti, addig cenzussal bírt földeket lucernáskert céljára kiadatni. Ezt az uradalom - feltételekhez kötve ugyan - meg is ajánlotta. A kiküldött bizottság 1833-ban - Szluha Imre főszolgabíró vezetésével - azt jelentette, hogy *"a gróf vásonkeői Zichy Ödön folyamodása következtében, Kálozd mezőváros jobbágylegelőjének az uraságtól való elkülönözését minden módon eszközölni igyekezett, de a kívánt egyességet végre nem hajthatta"*. A vizsgálat során kiderült, hogy 1814. után már történt egy birtokrendezés, amikor az uraság elkülönítette a nemes és a nem nemes jobbágyságokat egymástól. Ekkor a korábbi örökszerződés szerint 1090 4/8 hold hiány mutatkozott a nemes jobbágyság kárára. A legelő elkülönözési egyezség 1842-ben jött létre a lakosok és az uradalom között. A helytartótanács azonban csak 1845-ben küldte vissza azzal a "hozzátétellel", hogy az igénylők minden házhely után, amelynek számát csak ezután fogják megállapítani, egyenként 12 hold legelőt kapjanak. Az 1842. évi szerződésen 1847-ig folyt a vita. Ekkor a lakosok a helytartótanácsához fordultak. Arra hivatkoztak, hogy

1842-ben a földesúrral megállapodtak, hogy a dégi határra dülő úrbéri földjeiket kicseréli a kálozi nemes árendások használatában lévő, a helységhez közelebb fekvő földekre, ha a haszonbéri idő letelik. 1845-ben letelt a szerződés, de a lakosok nem az 1842. évi szerződésben kikötött, hanem más, rosszabb földeket kaptak. A vármegye bizottság kiküldésével igyekezett a panaszt megszüntetni. Erre viszont a nemes gazdák és zsellérek tettek panaszt. Kérték, helyezték vissza őket a földesúr által elvett telkeikbe és főleg a legelőbe. Az úrbéri vita 1847-ben ért véget.

A fenti vita azonban csak látszólagosan folyt a legelőterületekért. Valójában mindezt a gazdasági fejlődés, illetve annak gátló tényezői közötti ellentét motiválta. Erre az időszakra a fejlődés szinte kizárólagos lehetősége - beleértve az árutermelésbe való bekapcsolódást is - az állattenyésztés kiterjesztése lett. Ez a rét és legelőterületek növelése, de legalábbis biztosítása nélkül elképzelhetetlenné vált az alsó társadalmi rétegek számára. Ekkor már a nagybirtokok modernizálása szinte töretlen ütemben haladt. Itt-ott bizonyos fokú ipari tevékenység is megjelent. A kálozi uradalomban például az 1840-es években cukorgyár, szeszgyár, téglagyár is működött. Az ellentétek (kisbirtok-nagybirtok) növekedésének okai a bérleti lehetőségek beszűkülésében is kereshetők. A Zichy - uradalom a század 30-as éveitől egyre nagyobb területeket tart un. házi kezelésben, ami a mezőgazdasági nagyüzemmé válás útját bizonyítja. A továbblépés lehetősége azonban mindkét törekvés előtt sajnálatos módon csak a másik kárára lenne elképzelhető. (Gróf Zichy Ödön mindegyik birtokán teret ad a tájépítészetnek, kertészetnek, vagy éppen az egészen formabontó újdonságoknak, például a selyemhernyó tenyésztésnek, vagy a vele összefüggésbe hozható szederfák meghonosításának, elterjesztésének is.) Nagylángi kastélyának parkját és közvetlen környezetét a várpalotai születésű Fuchs Emil kertészre bízta. Hozzáértésének nyoma még mindig látható Soponyán. A kastélyparkba több helyen is be lehet menni. Romjaiban is megéri a látogatást. Fuchs Emil később -1844-től- József nádor alcsúti birtokán főkertészként folytatta tevékenységét. A ma is ismert és látogatott arborétum méltán híres felügyelőjeként. Biztosan kiemelkedően dolgozott, hiszen 1865-ben már a főváros főkertészi feladatait látja el. Ott is közmegelegedésre...) Káloz

esetében, noha a tőkefelhalmozás megindulása kitapintható, az ebből származó haszon lecsapódása nem tapasztalható. Ahhoz, hogy a gazdasági fejlődés áldásait is élvezhessék, - gróf Zichy Ödönt is beleértve -, sokkal több mobil tőkére lett volna szükség. A zselléresedéssel kellett inkább számolni, ami a helyi lakosság és a földbirtokos közötti ellentéteket mélyítette csupán. Az 1840-es évek rossz terméseredményeit követő éhínség csak tovább feszítette a húrt, habár a település éhezőiről a Zichy uradalom - jól felfogott érdekéből adódóan is - igyekezett gondoskodni. Munkalehetőséget biztosítottak, vetőmagot adtak stb., de nem szüneteltették a feudális szolgáltatások teljesítését. A megye pedig az adótartozások behajtásával fokozta a már egyébként sem kis feszültséget. Ennek eredményeként 1847-ben a 7. Kress könnyű-lovasezred törzsének őrnagyi osztályát - a "rend" biztosítása érdekében - Kálozra vezényelték. 1848. március 30-án, amikor a veszprémi alispáni hivatal karhatalom kiküldését kérte Tótvázsonyba és Szilasbalhásra, a "rendcsináló" alakulatok között volt a Kálozon állomásozó század is.

1847. március 13-án Szálai Bárány Barkóczy László, *"Isten irgalmából és az apostoli szék kegyelméből székes-fejérvári püspök egyházlátogatást eszközölt"*. A Canonica Visitatio (Egyházlátogatási Jegyzőkönyv) szerint az akkor *"szakadozott /templom/ torony kijavítását a Méltóságos Gyám Úr - gr. Zichy Ödön - figyelme kíséri"*. A templom egész belseje 1838-ban festésre került, és a Gyám Úr jóvoltából hat darab vászonra festett képpel gazdagodott. *"A temető a városon kívül vagyon kimetszve; mint hogy annyira eltellett, hogy keresni kell, hová temettethessenek az emberi holt tetemek. Ez okból az illető helyekre, sőt a Nemes megyére is a szükséges folyamodás megtörtént... Hiszen több esetben koporsókra, és abban még egészen el nem rothadt holtestekre bukkantak. A templomatyá Nemes Simon Mihály volt, továbbá Virág Mihály csizmadia mester, aki a városi tanácsnak is tagja. A katolikus hívek közül ezen időben hárman vannak kik kéregetés után alamizsnából tengnek"*.

Az iskola épülete szűknek bizonyult, ezért az Olajmalom, később pedig - az uradalmi börtön szomszédságában álló - Kórház épülete szolgálta ezt a célt. Iskolába 183-an járnak. Ebből 104 fiú, 79 lány. Iskolaszoba csak egy van

ugyan, de a növendékek (nemük? koruk? szerint) elkülönítve vannak. "Találtnak ugyan szülők a Plébánia körében, kik gyermekeiket ruha heánya, és az iskola távolsága miatt az iskolai tanítástól elfogják, de a kik a szükséges ruházattal gyermekeiket elláthatják, téli időben legalább iskolában szorgalmasan elküldik. Nyári időben nem létezik iskolai tanítás, mert a gyermekek a szülőktől mezei munkára használtatnak. "

2.3 1848/49. eseményei a községben

A mezővárosra - története során – az 1848. év irányította a legerősebben a figyelmet. Az eseményeket a szájhagyomány is őrzi.

1848. május 1.-én a megyei bizottmány tagja lett a mezővárosi jegyző és bíró, valamint Czopf Ferenc. A választáson Czopf már nem szerepelt, de Daniss Zsigmond római katolikus pap, Maller Pál református lelkész, Tóth Mihály, Boros István, Csőgör György, Pál István és Simon Mihály igen.

A Nemzetőrség szervezése során Kálozon 86 nemzetőrt írtak össze, noha a környéken, mi több az ország más területein is a szervezőmunka vontatottan haladt.

A település földbirtokosa gróf Zichy Ödön aktív konzervatív politikusként volt ismert. 1844-ig Fejér vármegye főispáni helytartójaként tisztelték, de birtokolta a helyettes udvari főlovászmesteri tisztséget is. 1846-ban adminisztrátorrá nevezték ki, a kormánypárt lelkes híve. Főispáni helytartóként is udvarhű, lojális személy volt. Jellasics betörése után Székesfehérváron irányul először rá a figyelem. A védekezésre készülő városban ugyanis többek között a fegyvereket is összeírták. Gróf Zichy Ödön nem tartózkodott a városban, ezért az összeíróknak választ adni nem tudtak, a város küldötteinek pedig a család levéltárába való bepillantást megtagadták. Ferenczy városkapitány ismételt felszólítására a küldöttek átvizsgálták az iratokat őrző helyiségeket, de fegyvert nem találtak. Ennek ellenére a városban lábra kapott az a híresztelés, hogy a Zichy- palotában komoly mennyiségű fegyvert rejtegetnek.

A készülődés a környéken is folytatódott őrzőerők szervezésével, nemzetőrség felfegyverzésével, a Sárvíz hídjainak lerombolásával. A szeptember 24-én ülésező haditanács határozata azonban Székesfehérvár feladásával volt egyenértékű. (A Fehérváron összevont 15.900 főnyi sereget szeptember 25-én hajnalban megkezdte a visszavonulást.) A Szentmihálytól délre fekvő hidat az ellenség előőrseinek megjelenése és a híd alkotóelemeinek makacs kitartása miatt szétrombolni nem tudták. A Sárvízen így olyan átjáró maradt, amelyen keresztül az ellenség a Sárrét elárasztása ellenére gyorsan elérte Fehérvárt. Szeptember 2-án délután három óra környékén a Kempen - hadtest bevonult a városba. Gyors megjelenése találgatásokra adott okot: miszerint ez csak árulás eredménye lehetett. Az áruló pedig nem is lehetne más, mint a szentmihályi gróf - Zichy Edmund -, vagy esetleg Zichy Ödön /Eugén/, aki másnap tűnik fel a megyeházán, állítólag Neustadter tábornokkal karöltve, miközben a horvát tisztek főispán úrnak szólították.

Ma már tudjuk, hogy egyikük sem vállalkozott a kalauz szerepére. Ezt Kállay Ödön kormánybiztos későbbi vizsgálata derítette ki. Vállalta viszont helyettük a szentmihályi tanító; Gruits Lázár, akit Zichy Edmund 1846-ban alkalmazott iskolamesternek, de rövidesen el is bocsátotta, mert *"igen sok fortélyban találtatott és korhelykedett"*. Gruits az elveszett fizetését úgy gondolta pótolni, hogy beállt Jellasics seregébe, és azt a gázlókon Székesfehérvár alá vezette. Az árulónak lett iskolamester zsoldját havi 35,-Ft-ban állapították meg.

Gróf Zichy Ödön azonban nem kívánt különösebben időzni Székesfehérváron, ezért - az ekkor feltétlenül szükségesnek látszó - okmányok beszerzéséhez látott. Szeptember 27-én Jellasicstól oltalomlevelet kért és kapott, amit Jellasics Roth vezérőrnagynak címez. /2. sz. melléklet: *Jellasics altábornagy Zichy Ödönnek kiadott Roth vezérőrnagyhöz szóló oltalomlevele.*/

Szeptember 29-én pedig, hogy a másik oldalról is bebiztosítsa magát Zlinszky vármegyei alispántól is útlevelet eszközöl magának. /3. sz. melléklet:

Zlinszky István Fejér vármegye első ispánya által kiadott úti levél gróf Zichy Ödönnek./

Ebből tervezett úti célja is kitűnik. Kálozról Pozsonyba kíván jutni. A kétféle úti okmány beszerzésében nincs különösebb kivetnivaló, hiszen a város /Székesfehérvár/ környékén a csapatmozgások kiszámíthatatlanok és gyakoriak voltak. Előfordult az is, hogy a horvátok által begyűjtött porciót a magyarok fogyasztották el, de a fordítottjára is akadt példa. Ilyen "változó környezetben" előrelátóan gondolkodó ember igyekszik felkészülni minden eshetőségre.

Gróf Zichy Ödön és gróf Zichy Pál azonban szeptember 29-én késő este Soponyán a fehérvári út forgalmát ellenőrző járőrbe botlott. Az ellenőrzés során Trangoss István százados náluk Jellasicstól származó menlevelet és nyomtatott proklamációkat (43 db) talált. /4. sz. melléklet: *Trangoss István százados jelentése Zichy Ödön és Zichy Pál fogságba eséséről.*/

Ezért szükségesnek látta a foglyokat Abára kísértetni és jelentést tenni Görgey Artúrnak. A későbbi történészek, történetírók majd minden esetben arra hivatkoznak, hogy a Jellasicstól való menlevél szövege *"felszólítja Roth tábornokot, hogy biztosítson védelmet, oltalmat az őt felkereső grófnak"*. A két gróf valóban Roth felé indult, hiszen Kálozt ezen az útvonalon érhették el a legrövidebben. Talán szimpátiával is viseltettek Roth iránt, de hogy nála kerestek volna menedéket nehezen hihető. Jellasics serege közben vereséget szenvedett, s remény sincs arra, hogy Roth számbelileg nagy /8000-9000 fő/, de népfelkelők által is jól sakkban tartott seregével egyesüljön. Ráadásul a reguláris erő is megkezdte már Roth seregének körülzárását. A bizonytalanul alakuló hadihelyzet a magyarázata annak, hogy a gróf mindkét féltől menlevelet szerzett be. Birtokait szerette volna biztonságban tudni. Ez még önmagában nem fogható fel árulásnak. /5. sz. melléklet: *Izsányi Endre kálozi jegyző jelentése Szűts Gedeon nemzetőr századosnak, 6. sz. melléklet: Zánthó Péter dégi jegyző levele Káloz elöljáróihoz*/

Másként kell azonban szemlélni a proklamációk ügyét. Az útipoggyászban - Görgey szerint - kétféle proklamációt találtak, összesen 43 példányban, a nyomtatástól még nedves állapotban. Egyik a magyar

nemzethez, másik a Magyarországon állomásozó katonasághoz szólt. Aláírásuk szerint V. Ferdinánd adta ki őket, keltezésük: Schönbrunn, 1848. szeptember 22. (Sajnos a proklamációkból vagy nem maradt fenn, vagy nem elérhető a kutatás számára.) Tartalmuk szerint a kormány ellen izgattak. /7. sz. melléklet: Görgey A.: *Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben.*/ A proklamációk eredeti példányait a király személyes megbízottja gróf Menndorf hozta Bécsből Székesfehérvárra. Jellasics pedig kinyomtatásukra adott parancsot. A kész példányokat két horvát tiszt hagyta a palotában, akiket oda szállásoltak be. A gróf inasa tévedésből pakolta azokat a gróf többi holmija közé... /?/

Abáról másnap a foglyokat a Csepel-szigetre szállították. A Lóréven összeülő haditörvényszék - elnöke Görgey - a vádat a következőként fogalmazta meg: *"Magyarország ellenségeivel cimboráskodott, azokat a magyar haza ellen indított pártütő hadban tettleg segítette, a magyar nemzet és szabadság eltiprására irányzott törvénytelen proklamációkat terjesztő félben elfogadott, mint hazaáruló... azonnal kötél által ki végeztessék".*

„Zichy Ödön, megbizonyosodva a helyzet megmásíthatatlanságáról, lelkeszt kéretett. Juraszek Károly adonyi segédlelkészre bízta végső akarata családjával történő közlését: testét a kálózi templomban helyezték örök nyugalomba, és halála évfordulóján minden évben mondjanak misét, amire kétezer forint összegű alapítványt tett. Kedvesének, Kandillának negyvenezer forintot hagyott örökül, és gyűrűit. Óráját püspök öccsére hagyta, vagyonát testvére gyerekeire. Kérését, hogy ne akasszák, hanem lőjék le, nem teljesítették, válaszként azt kapta, hogy az ítéletet nem lehet megmásítani.”

Szeptember 30.-án este fél 9-kor az ítéletet végrehajtották.

„Kivégzésekor nyugodtan viselkedett, s amikor a bitófa lépcsőjére fellépett, e szavakat mondta: *„Nyugodtan halok meg, hazámat mindig szerettem, áruló nem voltam soha, s adja Isten, én legyek utolsó áldozat hazámért – áldás hazámra.”* Szemtanúk egy üvegcsét láttak elővenni zsebéből, amelynek tartalmát gyorsan kiitta, és ezt követően szinte az akasztás befejezése előtt arca sötétfekete színűre változott. A következő

napon a bitófáról leemelve Koller János adonyi plébános szerette volna eltemettetni, de nem engedték meg neki. Egy Hunyadi-csapatbeli katona holttestével együtt Lórév mellett, a révnél elföldelték.” (Majd „egy évvel később, 1849. szeptember 18-án, gróf Zichy Ödön teteme sógorasszonyának rendeletére mai napon ásaték fel; a test, várakozáson kívül egész formáját megtartá annyira, hogy reája lehetett ösmérni”. Koporsóba tették, és az adonyi plébániára vitték, majd Kálózra szállították kívánsága szerint, és október első napján eltemették.”) Zichy Ödön gróf emléke előtt tisztelegve a kivégzés után tíz évvel az egykori akasztófa helyén a királyi család kápolnát építtetett. Ennek emléke fennmaradt a ráckevei Knajtner család által a XIX. század közepétől vezetett naplóban is. A naplóíró leírta a tíz évvel korábbi eseményt, majd így folytatta: *„annak Emlékére az Familiája egy szép kápolnát építettek Loré melé 1858-ban és 1859dik November 15dikén az Székes Fehérvári Prépost által felis Szenteltetett”*.

Ugyanakkor gróf Zichy Pál kapitány ügye, - mivel a rögtönítéshez szükséges bizonyítékok hiányoztak -, *„a rendes törvény útjára utasított.”* Gróf Zichy Pálról is érdemes néhány dolgot tudni. Amikor a Hardegg-ezred Siófoknál Jellasicshoz csatlakozott, néhány társával együtt benyújtotta lemondását. Ezredparancsnoka előtt kijelentette: hazája ellen nem akar harcolni. Tizenhét évi szolgálat után Székesfehérváron végleg megvált ezredétől. A lórévi fiaskó után felmentették; majd a magyar szabadság ügye mellé állt. 1849. január 4-én azonban - mivel a további vérontást szükségtelennek és hiábavalónak találta - Zichy Lipót ezredessel együtt elhagyta a feldunai hadtestet.

Az ítélet végrehajtását követően Görgey Pestre sietett. Kálozon statáriumot hirdetett, *„mivel a kálozi lakosság folyvást tetemes rablással csonkítja a most már az álladalmat illető Kálozdi uradalmat, kívánt ingó részeiben.”* /8. sz. melléklet: Görgey Artúr ezredes jelentése a képviselőháznak/.

Ezzel egyidőben Kálózra utasította Remellay Gusztáv hadügyészt az uradalmi javak összeírására, továbbá Kökényesi őrnagy is utasítást kap, hogy egy főtiszt és 24 honvéd a mezővárosban a "rendet" biztosítsa. A kastély és

az uradalom - állítólagos! - feldúlását tehát Görgey ugyanazon rögtönítélő bíraskodás kilátásba helyezésével szüntette meg, amelynek ítélete alapján gróf Zichy Ödönt felakasztatta. Mivel Roth tábornok fenyegető hadmozdulatairól a kálozi előljárásság a kivégzés napján értesült, inkább az feltételezhető, hogy a kastély, vagy az ott elhelyezett értékek nagyon is fontosak lettek a magyar "álladalom" számára. A rablásról, fosztogatásról pedig, noha ezek miatt másutt talán fontosabb katonai erőt kellett a mezővárosban hagyni, konkrét feljegyzés nincs.

A szeptember 30-án Dégre betörő Roth a helységet megtartani nem tudta. Október 1-én Ozora ellen fordult, innen azonban már a déli órákban visszavonult; új célpontja Simontornya lett. A magyar fél - látva a határozatlanságot a mozgásban - szorosabbra vonja a gyűrűt az ellenség körül, s koncentrálni igyekszik a helyi lakosság ellenállását is. (A népfelkelés meghirdetésére már szeptember 21-én sor került.) A cél most már az, hogy a Roth hadtest Fehérvárra való betörését megakadályozzák, illetve azt megfelelő időben szétzúzzák. Káloz és környéke kritikus zónává vált, amit sűrített és megerősített őrzékek ellenőriztek. /9. sz. melléklet: *Izsányi Endre kálozi jegyző jelentése Erkulenc hadnagynak.*/

Vásárhelyi István hadnagy őrszolgálatot végző egysége Káloz és Aba között három határőrt tartóztatott fel. Irataik felülvizsgálata során egy Rothnak szóló levelet találtak. A személyét gondosan rejtő levélíró a kálozi Zichy-kastélyban "*rejtve lévő bizonyos tárgyakról*" értesítette a tábornokot. Vásárhelyi azonnal Kálozra sietett, s a kastély pincéjében két elrejtett ládát talált. A keresésben a gróf komornyikja, Beliczky János is a segítségére volt. Országosan elterjedt a későbbiek során az a vélekedés, hogy Zichy hazaárulásának újabb bizonyítékát lelték meg: nevezetesen a ládák Jellasics hadipénztárát rejtik, a padozat alá rejtve pedig négyszáz /!/ löfegyvert és 40 pisztolyt helyeztek el Roth számára. A valóságban a ládák gróf Zichy Ödön magánvagyonát és ékszereit tartalmazták, s a lefoglalt, majd a nemzetőröknek kiosztott fegyverek mennyisége is erősen túlzottnak bizonyult. A történelekről értesülő Görgey Vásárhelyit Pestre rendelte, hogy a hadnagy személyesen számoljon be az ékszerek lefoglalásának körülményeiről. Ezek az ékszerek a későbbiek során még komoly politikai bonyodalmakat okoztak, mivel kézen-

közön eltűntek. Az 1849. március 16-án kezdődő "gyémántpörben" Madarász Lászlót vádolták azok elsikkasztásával. A vizsgálatot a képviselőház indította el. Feltehető, hogy a hiányzó ékszerek ellenértékét a külföldi valutakészlettel alig rendelkező Honvédelmi Bizottmány a diplomáciai küldetések költségeinek fedezésére fordította. Így azonban gróf Zichy Ödön kivégzésének körülményei is más színben tűnnek fel... /10. sz. melléklet: Gróf Széchényi Ágost sajátkezű feljegyzése gróf Zichy Ödön kivégzésének indítékairól./

1848. október 3-án Roth tábornok hadteste benyomult Kálozra. Előtte Abán 40 q hús Kálozra történő szállítására kötelezték a bírót. Ozoráról Kálozra a magyar hadak gyűrűjében masíroztak. Körülzárásuk akkorra megtörtént. A magyar reguláris és irreguláris erők számbeli fölénybe kerültek velük szemben. Roth csak itt jött rá, hogy kelepcebén van, ennek ellenére tovább vonult Soponyára. Október 4-én a hajnali órákban elérte - Tác irányából - Székesfehérvárt. Elfoglalni nem tudta, így főhadiszállását Soponya, Csősz, Tác körzetében rendezte be. A két fél tárgyalásokba kezd, Roth azonban a kapituláció feltételeit nem fogadta el. Visszavonulást kezdett ismét Ozora felé. Csősz közben Perczel alakulatai kezébe került. Roth Káloz felé kénytelen fordulni. /11. sz. melléklet: 1848/49. eseményei a nép ajkán 'Káloz községben./

A mezőváros polgársága értesülve Roth katonáinak Soponyán és Lángon végbevitt kegyetlenkedéseiről, jobbnak látta, ha megszervezi önmaga védelmét. Izsányi Endre jegyző körülbelül nyolcvan vállalkozó férfival a belmajori szeszgyártól kelet felé folyó patak hídját az esti órákban felszedte. Az asszonyokat, öregeket, gyerekeket biztonságba helyezve az ellenség megtámadására szánta el magát. Tizenöt löfegyverrel az előőrsöt olyan eredményesen feltartóztatták, hogy a horvátok szekereiket elhagyva menekültek. A mezőváros kiállása egy éjszakára feltartóztatta az ellenséget, ezzel is segítve Perczel átkaroló hadműveletét. Sajnos itt lelte halálát Epere Mihály 44 éves külmajori és Rendetzky Mihály 22 éves nagyhörcsöki lakos. Izsányi Endre jegyző és Szűts Ferenc református tanító önkéntes adakozást is szervezett a haza segedelmére. /12. melléklet: Molnár Imre szolgabíró jelentése Zlinszky Istvánnak, Fejér vármegye első alispányának, 13. sz.

melléklet: Önkéntes adományokat nyújtók listája és a 14 .sz. melléklet: Fejér Vármegye Bizottmánya megörökíti a káloziak hősi helytállását./

A település lakóinak kiállása a fent említetteken kívül Akter István plébános fellépésének is köszönhető, aki szintén a horvátokkal való szembeszegülésre buzdított. Másnap, október 6.-án, Roth katonái a hidat helyreállították, s a mezővároson (nyomukban Perczel üldöző katonáival) átvonultak. Később ez a hadtest Ozoránál feltétel nélkül megadta magát.

1848. október 16.-tól kezdve kolera (epemirigy) ütötte fel a fejét, és szedte áldozatait Kálozon. A korabeli egészségügyi állapotok nem tették lehetővé sem a megelőzést sem a gyógyítást. Az áldozatok pontos számát nem ismerjük.

A mezőváros nemesei a bekövetkezett változásokat igyekeztek kihasználni. Korábbi sérelmükkel az igazságügy-miniszterhez fordultak. /1848. november 17-én kelt a Honvédelmi Bizottmány rendelete Salamon Lajos Fejér megyei kormánybiztoshoz: 18 óra alatt küldje be másolatban azokat az okiratokat, melyek a Zichy Ödön által a nemesektől elvett 1000 holdat illetik./

A grófi család a harcok elmúltával Zichy Ödön tetemét hazaszállíttatta és azt a templom kriptájában örök nyugalomba helyezte. Emlékét márványtábla örökíti meg.

"Méltóságos Vásonkeői gróf Zichy Ödön úr volt Székes-Fejér megye helyettes főispánja. Született 1809-ben szept. hava 25-kén és meghalt a forradalom szakában Csepely szigetében a Dunaparton 1848 .szept. 30-kán. Végző szavai voltak: Ártatlanul halok meg és adja Isten, hogy én legyek az utolsó áldozat, Isten áldja meg hazám, Isten áldja meg nemzetem. "

A kriptá bejáratát a bizonytalan idők miatt és a szabadságharcra való tekintettel elfalazták. A család később ezt a tényt annyira respektálta, hogy nem bontotta fel azt, és ki itt, ki ott temetkezett ezután. /16. sz. melléklet: A kálozi római katolikus templom kriptájába temetettek listája. /

Izsányi Endre jegyzőt még Zichy hamvainak hazaszállítása előtt elüldözték a településről. Velencére került. Talán érdemes lenne további sorsát is megvizsgálni.

2.4 A 19. század második fele

Az 1850. évi összeíráskor „Káloz a hercegfalvi járáshoz tartozott. 1.251 férfi és 1.204 nő lakta, ebből magyar 2209, német 177, cigány 27. Fényes Elek szerint magyar mezőváros a Sárvíz-csatorna mellett. Utolsó posta Sárkeresztúr. Derék urasági kastély, angolkert, több uradalmi tiszti lak és vendégfogadó van a helységben. Róna határa fekete és sárga homok, mindent jól terem. Szőlőskertek is vannak. A mezőváros feje /központja/ a Zichy-uradalomnak /birtokosok: gróf Zichy Ödön örökösei/, amelyhez terjedelmes majorságok /Belmajor, Külmajor, Ödön, Kishörcsök, Nagy-hörcsök puszták/ tartoztak. A vallási megoszlás: 1250 katolikus, 1230 református /mindkét felekezet saját templommal bír/ és 60 zsidó. Ez utóbbiak száma az uradalom pártfogása révén 1868-ig 118-ra növekedett. A terület ekkor 12.227 hold. Összesen 297 birtokos család van, ebből 95 nemes. A telkes családfők száma 119, ebből nemes családfő 47, nem nemes telkes 72 fő. A birtokviszonyok dominánsa a nagybirtok. A Zichy családból Pál, Edmund, Dominik és Ferenc grófok is itt birtokosok.”

Pesti Napló 1852. május 14, Péntek, Bécs,

”Ő cs.k. Apostoli Felsége június hó legelső napjaiban, Magyarországon teendő hosszabb körutazásra indulni méltóztatik. Az ország egyes részeit legmagasb jelenlétével szerencsétleni fogja.

Ő cs. k. Apostoli Felsége úgy ítéli meg, hogy Magyarország a harmónia és a béke földje és az ország népessége az esztelen előzmények után kijózanodván, fiúi szeretettel fogja fogadni Legfelsőbb Uralkodóját.”

A Pesti Napló híre Ferenc József tervezett látogatásáról

1852-ben I. Ferenc József, *”Magyarországon teendő hosszabb körutazásra indulni”* méltóztatott. A körutazás során Káloz mezővárost is felkereste. Itt a Zichy-család kegyúri templomában rótt le tiszteletét gróf Zichy

Ödön földi maradványai előtt. Látogatását emléktábla örökíti meg a szentély sekrestye felőli falán:

"Első Ferenc József e gyászsírnál térdelve esdekelt az éghez, a felséges háza iránti hűség itt nyugvó áldozata üdvéért." Az emléktáblán kívül más helyi forrás (pl. História Domus) az uralkodó látogatásáról nem emlékezett meg. Ybl Miklós tervezni kezdte a hörcsökpusztai Anna-vár épületegyüttesét. Az építkezést valószínűsíthetően 1855-ben fejezték be. A kastély Ybl mester korai „angol-gót” stílusába (volt) sorolható.

Egy 1860. évi jelentés szerint *"az iskolaügy jó karban van, a tanító az előírásoknak megfelelően tanít."* A vizitáció kiterjedt a település egészségügyi viszonyaira is. Megemlítik, hogy bába is működik, akit a jó munkavégzésre esküvel köteleztek. Nincsenek elhagyottak, az árvákról, özvegyekről, szegényekről gondoskodnak: a szegénypénztárból rendszeres segílyt kapnak.

Az 1860-ban megújult megyei bizottmánynak gróf Schmideg János, Bátai István, Tüdő Ferenc bíró, Fésű János, Göde József, Pál József és Simon Mihály a tagja. 1861-ben a város a helytartótanáctól kérte mentesítését a beszállásolás alól. Az 1860-as években gyorsan váltották egymást a jegyzők: Czopf Ferenc, Sárközi Kálmán és Albert Gyula.

Az 1863. évi helynévtár szerint Káloz mezőváros a sármelléki járásban feküdt. Lakóinak száma 3.564 fő, "divatozó nyelv" a magyar. A római katolikusok a székesfehérvári, a görög egyesületek az eperjesi, a görögkeletiek a budai püspökséghez, az evangélikusok a dunántúli, a reformátusok szintén a dunántúli kerülethez tartoztak. Hadfogadó kerület: Székesfehérvár, adóhivatal: Sárbogárd, utolsó posta: Sárkeresztúr. Kálozhoz tartozó puszták: Bel-Major, Kül-Major, Hatvan, Kishörcsök, Ödönmajor, Nagyhörcsök, Jenőfalva vagy Kínja. 1863-ban marhavész pusztított.

A határ 22.969 hold, amiből 20.000 hold a Zichy család birtoka. Ezen kívül 11 fő egész, 48 hold/, 7 fő 3/4, 36 fő 1/2 és 29 fő 1/4 telkes gazda. Házasszeller, legelőilletéssel 120, legelőilleték nélkül 84, csak szőlője volt 5 főnek. Birtoktalan 431 család. Búzát 5861 holdon /10 pozsonyi mérőt számolva 1 holdra/, árpat 1561 holdon, tengerit 1825 holdon, burgonyát 257 holdon

termeltek. Rozsot nem vetettek. Bor 5.000 akó termett. Ugar és takarmányföld 5.277 hold. Az állatok száma: 412 ló, 490 jármos ökör, 435 tehén, 13.000 /!/ birka - 325 q gyapjúval -, 580 sertés, 3.190 tyúk, 638 liba, 150 méhkas, 260 gulya és 638 kacsa. Összesen 53 család élt iparból.

Az iparosok megoszlása:

- takács:	6 fő	- asztalos:	2 fő
- ács:	5 fő	- bognár:	2 fő
- kovács:	5 fő	- kőműves:	1 fő
- csizmadia:	4 fő	- kötélgyártó:	1 fő
- mészáros:	2 fő	- lakatos:	1 fő
- gépész:	1 fő	- kádár:	1 fő
- kéményseprő:	1 fő	- szítás:	1 fő
- pék:	1 fő	- kereskedő:	3 fő
- kocsmáros:	2 fő		

Mivel ekkoriban a napjainkban az értelmiséghez soroltak is az iparosok között szerepeltek, a felsorolást folytatni kell a következőkkel:

- lelkész:	2 fő /református és katolikus/
- tanító:	2 fő /református és katolikus/
- jegyző:	1 fő
- gazdatiszt:	6 fő
- orvos:	2 fő

1868-ban - mivel a feladatok erős gyarapodása így kívánta - segédjegyzői állást szerveztek.

1869-ben a lakosság birtokmegoszlása: 10 holdas 120 fő, 10-25 holdas 48 fő. A gazdálkodást segítő eszközállomány: 150 db vaseke, 31 db fogas és

28 db henger. Ugyanekkor olvasni tudott 49 férfi és 177 nő, olvasni és írni tudott 797 férfi és 619 nő. Analfabéta 312 férfi és 387 nő.

Pesty Frigyes szerint Káloz a sármelléki járáshoz tartozott. A szolgabírátság és az adóhivatal Sárbogárdon volt. Belmajor pusztá gróf Zichy Ferencé, Külmajor (Csirip pusztával és a Csali csárdával) gróf Zichy Ferencé, Ödönmajor Zichy Domokos lányáé, Kishöröcsökpusztá - hajdan Ság, egy Rózsa nevű majorral és Jenőfalva nevű telepítvény, amelyet szegények, napszámosok laknak - Zichy Ödöné, Nagyhöröcsök-Annvár nevű csinos, gót stílusú új kastéllyal és Pálmajorral - gróf Zichy Pálé, Hatvan - pusztá - külön majorral - gróf Zichy Ödöné.

1875-ben már gyógyszerár is volt a piacon lévő 7. számú házban a Magyar Koronához címezve. Tulajdonosa Thomka János, aki a pesti egyetemen végzett. Két segédgyakornokot alkalmazott. Ugyanezen évben kérték a település lakói a minisztertől postahivatal felállítását. Az újsághírek szerint a Becsali - csárda gyakran véres verekedések színtere volt.

1876. május 14.-én Kálozdi Jánosról ad hírt a Vasárnapi Újság:

„A magyar zene mind jobban tetszik a külföldieknek, s a nagyobb városokban gyakran játszanak a mi cigányaink. Most Kálozdy János és Oláh Károly pozsonyi karmestereket hívták Londonba, hogy jó zenetársulattal játszanak a walesi herczeg és angol lordok előtt. Innen Philadelphiába mennek.”

Az uralkodó (I. Ferenc József) 1876. április 3-án szentesítette a közegészségügy rendezéséről szóló 1876: XIV. törvénycikket. Fejér megyében 1876. november 20-án került sor az egészségügyi körök, a szülésznői körzetek meghatározására. Káloz a községi orvos, illetve szülésznő alkalmazására kötelezett települések közé került.

1879. április 24.-én a katolikus templomkertben un. nászfák telepítésére került sor, melyet az Országos Erdészeti Egyesület kezdeményezett. A fák telepítésének apropóját a királyi pár ezüst mennyegzője adta, országos mozgalom volt, a kálozi telepítésről Boda Karolin számol be az Erdészeti Lapokban:

„Kálóz, 1879. ápril 24.

Lapok utján tudomásomra esett, a fenn tisztelt egyletnek a közönséghez intézett azon nemes felhívása, hogy Felséges királyunk ezüstitakadalma napján, emlékül s tiszteletül nászfák ültetessenek s az az egyletnek tudomására adassék. Ezen felhívásnak örömmel engedve, Fehérmegyében Kálóz mezővárosban lévő, gróf Zichy Edmund ő nagyméltósága tulajdonához tartozó kertben a templom nyugoti sarkától 4 5 méter távolságban 40 méterben általam ültettettek: 10 darab fenyő hat éves, 20 darab thuja hat éves és 3 darab oltott szomorukőrisfa szinte hat évesek, összesen tehát harminczhárom darab. A fák közé az emléklap a tulajdonos részéről később fog felállíttatni. A midőn is e nászfák ültetését tizennégy-éves koromban teljesítem, egyszersmind azon forró óhajításommal zárom leveletem, adjon Isten magyar hazánknak mindig ily magasztos és fölséges uralkodókat.

Maradok honleányi üdvözléttel: Boda Karolin.”

Az 1879. évi Országos Faipari Kiállításon Székesfehérváron is kiemelkedtek a Zichy birtokok erdei, ill. faipari terményei, amiről az Erdészeti Lapok is megemlékezett:

„Az első sorában kell vala említenünk a gróf Zichy Jenő és gróf Eszterházy Móríczt külön álló pavillonjait a lövöldekertben, melyek szép és gazdag gyűjteményes kiállításához jelentékeny részt szolgáltatottak a grófi uradalmak erdeiből bemutatott hatalmas törzskorongok és egyéb kitűnő minőségű erdőtermények. A Zichy-pavillonban s illetőleg ennek udvarán látottak közül főleg ki kell emelnünk egy 302 éves lucz- és egy 203 éves sziltörzs metszetét, melyekhez sorakoztak további igen szép bükk-, juhar-, nyár-, kőris- és akácztrözskekorongok, továbbá donga, vasúti talpfák, bognárfa, deszka, zsindely, készen felszerelt gazdasági szekér, eke és taliga, s végül fűzkosarak; - mindezek együtt véve szépen igazolták a gróf Zichy-féle (Kálóz, Szt-Iván, Rév-Lugos és Surd) uradalmak erdeinek gazdag és sokféle

termését, de egyúttal azt is, hogy ezen termékek okszerűen intenzív s ennél fogva előnyösen jövedelmező kihasználására kitűnő gond fordítottatik."

Az 1880-as években már három: katolikus, református és zsidó iskola működött. Mindegyik erősen zsúfolt volt. A mezőváros ekkortól orvosi körzet központja is lett. 1881-ben Sürer József orvostudor a körorvos. Sinkó Erzsébet a községi szülésznő és Pacsai Teréz a bába. 1886-ban a két okleveles szülésznő közül az egyik "magánzó". A megye szerette volna, ha a város két szülésznőt alkalmaz. Az előjáróság azonban arra hivatkozott, hogy a hét puszta miatt a lakosság számát nem lehet pontosan megállapítani. A pusztákon pedig mindenütt van egy-egy cédulás vagy kontár bába. Ezek működését nem lehet megakadályozni, mert akkor csak romlana a halálozási arány.

1881-ben Ipartársulat alakult. 1882 januárjától rendszeresen táncestélyt rendeztek a nagyvendéglőben. Az 1882. évi újsághír szerint: *"nemcsak kedélyességre nézve ritkította párját, hanem meglehetősen szép anyagi hasznot is hajtott. Fesztelen jó kedvvel fűszerezé a társadalmi rangkülönbségek teljes elenyészte e táncvígalmat, s így nem csoda, hogy a tánc kivilágos virradatig tartott. A káloziak az idén csakugyan kitettek magukért"*.

1882 januárjában a magyar országos segélyező nőegylet /Vereskereszt/ javára a Vidi-szálloda nagytermében 1,-Ft belépővel zártkörű táncestélyt rendeztek. A szervezők: Hagelmann Mihályné, Lorberer Györgyné, Heinrich Sándorné, Nemes Józsefné és Thomka Jánosné. 1882-ben halt meg Kálozdi János, korának nagyon ismert cigányzenésze, aki 1812-ben született Kálozon, a település kiemelkedő szülötteinek egyike. Eszterházy Pál támogatásával a bécsi konzervatóriumban tanult. A legismertebb primások egyike volt. 1848-ban ő zenésítette meg a Nemzeti Dalt, aminek kottáját Vahot Imre szerkesztő már április 22.-én piacra dobott. A címlapon levő metszeten Petőfi a Nemzeti Múzeum lépcsőjén szaval. Ebből később félreértések származtak, hiszen a valóságban erre ezen a helyen nem került sor. Kálozdi a Felvidéken működő északi hadseregben a lengyel származású Dembinszky Henrik tábornok alatt szolgálta zenéjével a szabadságot. A katonáskodást megszerethette, hiszen

később az 1. számú angol királyi lovas testőrezred cseh trombitásait vezényelte, majd a kínai császári seregben vállalt katonakarmesteri szolgálatot. Európa nagyvárosaiban is szívesen látogatták koncertjeit. Utolsó éveit Pozsonyban és Budapesten töltötte.

1888-ban Magyarországon kormányrendelettel szabályozták a tűzrendészetet. Ugyanebben az évben önkéntes tűzoltóegyesület alakult településünkön. (Minden bizonnyal újjáalakulásról van szó, hiszen tűzoltóságról már 1775-ből van adat Kálozon.) Ugyanekkor alakult Sárkeresztúr és Sárosd önkéntes tűzoltóegyesülete is.

1891-ben a lakosság 33.084,-Ft földadót, 1.244,-Ft házadót és 4.341,-Ft kereseti adót fizetett. Az 1897. évi községvizsgálati jegyzőkönyv szerint a lakosok száma 4.165 fő, a határ területe 22.015 kh. A községi pótdó a földadó után 14,9 %, az egyéb adók után 17,2%. A községi törzsvagyon 23.680,-Ft. Jegyző Szabó István, segédjegyző Teleki István, bíró Fésű István, másodbíró Mácsi István, pénztárnok és az adószedő Balázs József. Az előjárók: Fésű György, Pál Mihály, Pál János, Borbás Sándor, Borbás István, Bartos János. A három népiskolába 482 gyermek járt. A községnek saját orvosa és ideiglenes kórháza volt, szükséges felszereléssel ellátva. 24 tagú tűzoltóegyesület működött Jeges Antal parancsnoksága alatt. A községben olvasókör is tevékenykedett. 1891-től a település "község" jogállásúként szerepel a forrásokban.

A millennium emlékére Zichy Ágost az iskolának zászlót, a templomnak oltárszőnyeget ajándékozott. A zászlóánya a gróf lánya volt. A templomban Zichy Ágost szép beszédet tartott.

A századforduló táján a mezőgazdasági termelés specializációja előrehaladt. Szimentáli és berni szarvasmarhafajtákat, fekete fecskefarkú sertéseket tenyésztettek.

1900-ban Kálozon halt meg gróf Zichy Ferenc tárnokmester. 1811-ben született Pozsonyban. 1839-ben Fiume alkormányzója. A Magyar Vasút igazgatója. A Pest-Szolnok közötti vasút építésének kezdeményezője. 1848-ban Széchenyi mellett főbiztos. Az Országos Kertészeti Egyesület elnöke.

1901-ben a határ 17.665 kh 886 öl, a lakosok száma 4.165. Posta és távírda van, a vasutat Szabadbattyánnál, Sárkeresztúrnál vagy Sárbogárdnál lehet elérni. Közigazgatásilag Kálozhoz tartozott: „*Belmajor, Külmajor, Csirip, Ödön, Aranyos, Hatvan, Ötvenkilenc, Annamajor, Nagy-Hörcsök, Antalmajor, Kis-Hörcsök, Rózsamajor, Bibicmajor és Jenőfalva telepítvény. Iskolaszék, önkéntes tűzoltóegylet és vegyes ipartestület működött. Évente öt vásárt tartottak Gyertyaszentelő előtti hétfőn, Nagyhét hétfőjén, Sarlós Boldogasszony előtti hétfőn, Szent Mihály hetében hétfőn és a karácsony előtti hétfőn.*”

Káloz a sárkeresztúri választási körzethez tartozott. A választók száma 1892-ben 144, 1899-ben 201, 1901-ben 220, 1904-ben 175.

1903-ban az Országos Törzskönyvbizottság megállapítása szerint Káloz a sárbogárdi járásban feküdt. Hivatalos neve Káloz, az országos törzskönyvbe felvették Nagyhörcsök-pusztát és Hatvanpusztát.

Külterületi lakott helyek: Csiripmajor, Csali csárda, Belmajor, Külmajor, Ödönpusztá, Aranyos-major, Rózsamajor, Régilak, Kishörcsök-pusztá, Bébicz-major, Jenőfalva, Antalmajor, Számadólak, Ötvenkilenc, Árvamajor, Ágostonmajor és Sárréti major.

1904-ben Angster orgonát építettek a református templomba.

1909-ben a termőterület 16.139 kh. Ebből 12 913 kh szántó, 151 kh. kert, 559 kh rét, 92 kh szőlő, 2.077 kh legelő, 63 kh nádas, 284 kh erdő. Terméketlen 1.527 kh, az egész határ 17.666 kh. A termőterület nagyságát a Sárvíz völgyének 1811-1827. között elvégzett szabályozása lényegesen növelte. A völgy valójában még a 19. század közepén is erősen mocsaras volt, és a néhol 8-10 km széles vízfelületével a termelőtevékenységet és a közlekedést is erősen akadályozta. A szabályozás eredményeként a vizet két párhuzamos csatornába terelték: a József nádor – vagy más néven szárító - csatornába, illetve a Malom csatornába. Az eredmény már a 19. század végére megmutatkozott. Kb. 100 km² területű mocsár száradt ki, amit aztán fokozatosan vontak művelés alá. A völgyekben halastavakat is létesítettek. A szabályozásnak árnyoldalai is mutatkoztak. A község mélyebben fekvő területein - Zsodoma, Belszeg - a tavaszi olvadás után több helyen is un.

"buzgárok" törtek fel rendszerint komoly vízhozamot produkálva. Ezek több helyütt is lakóházakat veszélyeztettek sőt rongáltak meg erőteljesen. A Sárret területén pedig "tengerszemek" jelentek meg. Átmérőjük a fél métertől a több méterig terjedt. Gyakran előfordult, hogy óvatlan állatokat örökre elnyelt egy-egy ilyen hely. A lakosok többnek is megpróbálták a mélységét megmérni (sikertelenül). Igaz, hogy ezeket a "méréseket" a rendelkezésre álló eszközökkel - rudazófával, petrencerúddal, kőre kötött zsineggel - végezték.

A 20. század elejére a községben is terjedőben van a Zichy Ferenc által szorgalmazott gyümölcskertészet, szőlészet, borászat is. Az uradalom példáját nagyjából egy emberöltő késéssel követi a település. A gyümölcsfeldolgozás feltételei is adóttak; szeszgyár üzemel az uradalomban. A szükséges építőanyagot is helyben állítják elő. Az uradalmi téglagyár is régóta üzemel. A "Z" betűvel jelölt téglából - ha esetleg bontás miatt hozzájutnak - napjainkban is érdemes építkezni. A birtokviszonyok egészségtelen alakulása mind a 19. század végén mind pedig a 20. század elején összeütközésekhez vezetett az uradalom és a munkavállalók között. Már 1873. július 9-én sztrájkolt 80 aratómunkás. A munkát tizenketted részért és élelmezésért vállalták. Az ellátás azonban gyenge volt, ami a munkatempón éreztette hatását. A gazdatiszt egyezkedni kezdett velük, de mivel ez eredménytelen maradt, hatósági közbenjárást kért. A szolgabíró véleménye az, hogy mindenképpen munkára kell szorítani őket, mert ha a sztrájkkal béremelést érnek el, az egész környék aratómunkásai leteszik a munkát. A Kálozon állomásozó Jász-Kún lovasezred egyik szakasza a hangadókat Sárbogárdra kísérte. 1905-ben újabb aratósztrájk robbant ki a községben és a pusztákon. Az újság szerint *"az egyébként nyugodt és békés természetű kálozi népet Dég község sztrájkolói ragadták magukkal"*. 1906-ban négyszáz aratómunkás nem kötött szerződést, mivel az előző évi sztrájk miatt egy részüket nem kívánták alkalmazni. A rendet csendőrök tartották fenn. A község lakossága - az országhoz hasonlóan - létbiztonságát veszítve, zavarodott értékrenddel érkezett az első világháború küszöbére.

A háború kirobbanásakor még senki sem sejtette, hogy a harctereken 103 kálozi leli majd értelmetlen halálát. (17. sz. melléklet: *Az első világháborúban elesett káloziak felsorolása.*)

1914. augusztus 20-án a magyar fegyverek győzelméért, katonáink épségben maradásáért körmenetet tartottak a temetői kereszthez, augusztus 30-án már gyűjtöttek a katonai vöröskereszt javára. 1915-re már komoly gondok voltak az adózással, a hitközségi pénztár /római katolikus/ például fizetéseképtelenné vált. A háború már-már valószínűtlenül hosszú nyúlt. 1916-ban a harangok rekvirálásáról rendelet született, utána pedig az ón és az óntövezetek begyűjtését is megkezdték. (Szeptember 2.-án a katolikus templom 340 kg-os nagyharangját, ill. az iskola 21 kg-os harangját rekvirálták. A templom nagyharangja sérülés nélkül, de mélyen a földbe vágódva csapódott a templomkapu elé...). A háború második évére a természetes szaporodás drasztikusan csökkent. A születések száma a "békebeli idők" felére esett vissza. A háború áldozataihoz kellene számítanunk azokat is, akik a sajnálatos történelmi események miatt meg sem születtek. *A pénz értéke folyamatosan romlott. A lopás egyre inkább terjedt a községben és a pusztákon. Gazdaemberek kocsival mentek az uradalmi táblákba kukoricát lopni, asszonyok tették ugyanezt fényes nappal. Inkább elmentek lopni, mint napszámba. Teljessé vált az elvadultság. A nélkülözés és a szenvedés kiforgatta a harctéren, de az otthon levőket is emberi mivoltukból.*

A háború küzdelmeiből a káloziak zömmel a 69-es gyalogezred kötelékében vették ki részüket. Ez az a gyalogezred, amelyik a Piave-folyón (Falze di Piave) 1918. június 15.-én az erőszakos átkelést eredményesen hajtottá végre, majd azonnal megindult a Montello nevű hegy elfoglalására, hogy az ott telepített jelentős tüzérségi eszközöket (géppuskák, nehézgéppuskák) elhallgattassa. A Montello csúcsán elhelyezkedő Colessel 'del Aqva a magaslat legfontosabb pontja. Ezt a pontot a 69-esek kézitusával, szuronyrohammal foglalták el. Ebben a harcban tüntette ki magát – többek között - Szegi István kálozi katona Palló Mihály sárosdi lakossal három olasz lövészárk felgöngyölítése és több géppuskafészek ártalmatlanítása révén. Szegi Istvánt bátor kiállása okán később vitézzé avatták, míg Pallót légénységi arany vitézségi éremre terjesztették fel.

Az 1918 őszen hazatérő katonák nem adták le fegyvereiket. A karhatalom 54 katona puskát szedett össze. Az éles lőszerező lövöldöző katonák Grünvald Vilmos kereskedőt elkergették otthonából. Pincéjét feltörték; az alkoholkészletet /bor; rum/ megitták. Kislángon összeverődött egy fegyveres csoport is, amely Ödönpusztát kirabolta. Főleg élelmiszert vittek el, de pénzt is követeltek. A település előjárói kezdetben 10 fős őrséget fizettek a közrend éjszakai védelmére. A későbbiekben azonban a nyugtalanság, erőszakoskodás felszámolására Kálozra karhatalmat vezényeltek. Az ellátási nehézségek enyhítésére 12 tagú közélelmezési albizottságot kellett kijelölni. A gazdasági cselédek és mezőgazdasági munkások a kiküldött miniszteri biztosnak a földjuttatásra vonatkozó tájékoztatását nem vették tudomásul. Követelték, hogy a katonák és a rokkantak 5 kh földet kapjanak. Az elégedetlenség miatt az igénylők összeírását be kellett szüntetni. A főszolgabíróhoz beérkezett jelentések bizonyossága szerint a Nemzeti Tanács községi bizottságai mellett működő közélelmezési albizottságok munkájában jelentős számban vettek részt a hazatért katonák képviselői is: cukrot, gabonát, petróleumot, sót, lábbelit, bőrt osztottak, de ügyeltek a rekvirálási utasítások betartására is.

A járás főszolgabírája elsősorban a katonák és családtagjaik ellátására kötelezte a községeket, a korábban lefoglalt és el nem szállított gabona felosztásától sem zárkózott el. Az éhséglázadások, a vidéki forradalom elcsitulta után összeíratta az 1918. október 31-ig lefoglalt gabonamennyiséget: az adatok a földművesek kiszípolozását bizonyítják, de fényt vetnek a nélkülözés méreteire is. A táblázatban tanulságos a kálozi adat. A lefoglalt gabonamennyiség, ill. az összesen lefoglalt gabona mennyisége is szembeszökő. Különösen az, ha figyelembe vesszünk néhány közelünkben levő települést! (Ha az adatokból gazdasági erőre is következtetünk, akkor a sárbogárdi járás messze legeredményesebben gazdálkodó települése volt Káloz! Esetleg a begyűjtők végezték nagyon lelkesen a munkájukat?)

A sárbogárdi járásban 1918. október 31-ig lefoglalt gabona mennyisége:

A község neve:	Búza:	Rozs:	Árpa:	Zab:	Összesen:
Igar	934 q	20 q	63 q	1 q	1018 q
Kálóz	17587 q	1362q	1131 q	2279 q	22359 q
Nagylók	9457 q	2707 q	1223 q	2248 q	15635 q
Pusztægres	6985 q	538 q	777 q	904 q	9204 q
Sárbogárd	1322 q	1036 q	1103q	593 q	4054 q
Sáregres	42 q	120 q	243 q	63 q	468 q
Sárkeresztúr	1883 q	902 q	229 q	156 q	3170 q
Sárosd	727 q	293 q	618 q	74 q	1712 q
Sárszentágota	4698 q	1223 q	21 q	1010 q	6952 q
Sárszentmiklós	1011 q	592 q	329 q	69 q	2001 q
Szolgaegyháza	118q	95 q	180 q	1l q	404 q
Vajta	893 q	399 q	210q	200 q	1702 q
A lefoglalt gabona összesen: 91996q					

1919. március 30-án a községben is néptanács alakult. Megválasztott tanácstagok lettek Bús Mihály, Virág József, Szabó János, Szabó István, Kádi Ferenc, Fazekas István és Bencz József. A Direktórium elnöke Bús Mihály, tagok: Miskolczi István és Vörös György. A községben jelentkező vörheny és spanyol influenza rettenetes pusztítást végzett. Nem volt ritka a napi 3-4 temetés sem. Egész családok kerültek betegágyba, néha a temetőbe is csaknem egyszerre.

Április 6-án *"kiprédikáltatik a szószékről a forradalmi kormány rendelete, mely szerint a templomokban prédikálni tilos"*. A tanács hatalom időszaka felszínre hozott sok mindent. Akadtak olyanok is, akik hívatva érezték magukat a "rendcsinálásra", aminek a dolog természetéből adódóan áldozatai is voltak. Előfordult a tettelegesség, a forradalmi törvényszéknél tett feljelentés ugyanúgy, mint a becsületsértés vagy a rágalmozás. Gróf Széchenyi György állát pl. alaposan felütötte az egyik "forradalmár", ordítva közölve vele:

- *"Most mi parancsolunk, minden a mienk!"* Széchenyi Györgyöt ezután két hétig a pesti gyűjtőfogházban fogva tartották. A História Domus szerint *"ezek a legkótyagosabb idők. Az uradalmak tulajdonosai pénztárosi, ispáni, intézői állásokat kaptak saját uradalmukban. A grófi családban az éhség sem volt ritka vendég, noha a kasznár /Takács Mihály/, ha csak módját ejthette, lopott részükre a magtárból vagy az állatállományból"*.

1919. augusztus 14-én a Szegedről érkező fehér tisztek a nagyvendéglőben és annak udvarán helyreállították a "saját rendjüket", megint csak erőszakkal. Az éjszaka során felvert gróf Széchenyi György Siófokra indult, hogy az őt talán leginkább megalázó embert visszahozza a faluba. Nemes tette eredménnyel járt, bár az alaposan helybenhagyott áldozat három nap múlva meghalt. 1919 októberében Kirschner alezredes egysége még kommunisták után kutatott a településen.

1920-ban az un. postapénzek okoztak problémát. Ezeket az ideiglenes fizetőeszközöket ui. kevesen fogadták el a faluban. Azok közül, akik megtagadták a postapénz elfogadását, néhányat a megyei fogolygyűjtőtáborba vittek. A pénzfelülbélyegzés sem javította a közhangulatot. A bélyeggel ellátott "kékpénz" 50%-ot veszített eredeti értékéből. A pénz devalválódása látványos méreteket öltött. Az adás-vételek nem egy esetben a cserekereskedelem szintjén folytak.

1921-ben Kálozon is házhelyrendező bizottságot hoznak létre. A közbirtokosok és a vásártér tulajdonosa hajlandó volt térítés ellenében területet rendelkezésre bocsátani. Zichy Ágost azonban 100-110 kh területű részt olyan helyen akart kiadni magas vételárért, amely a községrendezés

szempontjából nem felelt meg. A vásártérért 48.000 K-t kellett volna fizetni; ezt az igénylők azonban nem tudták előteremteni. Zichy Rafael Kishörcsök és Aranyospsztán 850 kh szántót, Zichy Pál Ferenc örökösei Nagyhörcsökön 57 mh-at parcelláztak. A bérleti díj 12 napi munka volt. Kaptak még 100 holdat haszonbérbe az aratók, a rendes aratói földrészen felül. Zichy Ágost a 4.000 kh-as belmajori uradalomból nem adott földet, jöllehet birtoka a falu mellett feküdt. Szávozsd Emil 4.600 kh-as uradalma nem adott munkát, de bérletföldet sem. Az igénylők száma 150 fő körüli, az igényelt föld 5-600 kh lett volna. A jegyző megállapítása szerint: *"...a nyugalom érdekében feltétlenül szükség lenne a bérletekre, annál is inkább, mert... 60-70 ember aratás nélkül van, s minden gazdaság kivétel nélkül alkalmaz idegen munkást, ami az elégedetlenséget csak növeli "*.

1922 májusában jelentette a kerületi csendőrparancsnokság, hogy Ferenczi József és László József földművesek mozgalmat indítottak a szociáldemokrata földmunkás szervezet megalakítására. A községi bíró azonban közbelépett és megakadályozta. Ennek ellenére Virág György vezetésével 1924-től működött a Független Földműves Szövetség helyi szervezete.

Az 1920-as évekre talán a pénzhiány a legjellemzőbb. Az újonnan földhöz juttatottakon túl a régebbi tulajdonosok is adóhátralékban voltak. Az előljáróság az adók beszedését 1923-1929. között meg sem kísérelte. A közhangulatot rontotta a gyakori embertelen bánásmód is. Fried László bérgazdaságában évről-évre hatósági beavatkozásra volt szükség az elégedetlenség elfojtása érdekében. A "Hangya" Fogyasztási Szövetkezet 1920 májusában alakult. Vargha Kálmán református lelkész, Németh Ferenc főjegyző és Székely Gyula katolikus plébános irányították. 1931-ben már 490 tagot számlált, ugyanekkor 7.636 P alaptőkével dolgozott.

1920-ban a képviselőtestület 20.000 K adományt szavazott meg az erdélyi segélyakciónak. Ugyanebben az évben döntöttek úgy, hogy az 5 kg-nál nehezebb csomagok szállítására Nagylángig előfogatot adnak.

1924-ben a létesítendő telefonközpont felállítási költségeihez a község, "mint egy érdekelt" hozzájárult, és biztosította az évi 12.000 K díjbevételt.

Szintén ebben az évben merült fel egy Székesfehérvártól Sárbogárdig és Nagylángtól Simontornyáig kiépítendő keskenyvágányú és nyilvános forgalomra berendezett, motoros üzemű gazdasági vasút létesítése. Az előjáróság úgy határozott, hogy 10 éven át 1774 q búza árával járul hozzá a vasút építéséhez, illetve ennek ellenében az építő részvénytársaság által kibocsátott 2.663 db törzsrészcseget elfogad. A határozatot azonban gróf Zichy Ágost és Szávozds Emil nagybirtokosok megfellebbezték, *"mivel a vállalkozás személyi és tárgyi alkotóelemei ismeretlenek. Az elvállalt fizetési kötelezettség nagyobb részét azok a nagybirtokosok viselnék, akiknek a tervezett vasút létesítéséhez semmi érdekük sem fűződik"*. Az igazság azonban inkább az lehet, hogy ekkorra Zichy Ágost már tervbe vette az Aba - Sárkeresztúr vicinális vasúti állomáshoz csatlakozó gazdasági vasút építését.

Augusztus 5.-én megérkezett a községbe (és elfoglalta hivatalát) Vizinczey István, az új kántortanító, aki korábban Hejőbábnál hasonló tisztséget viselt. Kálozi pozíciójához pedig (különböző okok miatt) megismételt választás után jutott.

Október 26.-án volt a katolikus templom harangszentelése. Seltenhofer Frigyes soproni harangöntő mester műhelyéből kettő harang került Kálozra. A nagyobb 27 kilogrammal több, míg a kisebb 1 kilogrammal kevesebb lett, mint azt rendelték. Ennek megfelelően a nagyobb 347 kg-ot, míg a kisebb 79 kg-ot nyom. Ugyanakkor a toronyból leszerelt (hamis hangú) kisharangot (56 kg) az új harangok vételárába beleszámították, leszerelték, majd elszállították. A harangok ellenértéke 32.954.470 Korona (erős infláció!!!). Ez a folyóévi (településnek megfelelő) folyóáron 128 q 38 kg étkezési búza árának felel meg.

Az 1925. decemberi közgyűlés kimondta, hogy a *"községnek villamos energiával való ellátására özv. Szabó Istvánné kálozi lakosnak 40 évre kizárólagos jogot biztosít"*. Az áramfogyasztó berendezéseket a Magyar Mérnök és Építész Egylet és a Magyar Elektronikai Egyesület által kiadott szabályzat szerint ellenőrizték. A vállalkozónak gondoskodnia kellett arról, hogy a feszültség mindenütt egyenletes legyen, és tartalékgépet tartozott beállítani. Az energiát a Szabó-féle vízimalom termelte. A bekapcsolt

fogyasztók száma ekkor még csekély. Az állatállomány erőteljes gyarapodása miatt /pl. sertés 10.248 db, baromfi 21.834 db/ önálló állatorvosi kört hoztak létre. Állatorvosi lakás céljára már 1924-ben házat vásárolt az előljáróság. Az 1925. év természetes szaporodása érzékeny műszerként jelzett. Az adat csaknem azonos az első világháború alatti legrosszabb évvel. A pénzhiány egyre nagyobb. A jobb terméseredménynek sem örülhetnek igazán, a terményfelesleg egyre aggasztóbban nő. Ezen évben az Angster orgona - és harmóniumgyár leszállította és üzembe helyezte a katolikus templom orgonáját, amely egy meglehetősen öreg szerkezet helyére került. A templomban orgona már 1798-ban is volt. Azt azonban valahonnan „bontott” állapotban kapták, vagy a templomkórus szűk terjedelme miatt megcsonkították. Az új hangszer beépítése előtt a kórust jelentős munkával ki kellett bővíteni. (A régi orgona augusztus 18.-án szólt utoljára. Az új beszerelésével pedig október 13.-ra végzett az Angster gyár két szerelője.)

1926-ban a római katolikus templomba és plébániára is bevezették a villanyvilágítást. A templom akkori kegyurai közül gróf Zichy Rafael nem tudta kifizetni a rá eső költségeket. Elvben nem volt ellene, de a *"gyakorlatban nem tehet semmit, mert a birtok zárgondnokság alá került, ha feloldják a zár alól, a költségeket meg fogja téríteni."* Ez évben 65 taggal alakult meg a „Katholikus Dalárda”, ami aztán hosszú időn keresztül sikeresen működött és szerepelt egyházi, vagy községi ünnepségeken, nem egyszer a település határain túl is.

Az 1927-es - rossz termésű - évet nagyon mostoha időjárás követte. A tél kegyetlen volt. Hosszú időn keresztül -22, -23 °C-ot mutatott a hőmérő. Csapadék kevés volt, az erős szél szinte állandósult. A szőlővesszők egy ólmos eső következtében megfagytak, a szemek megvakultak. A tavaszi munkákat erősen hátráltatta a kései fagy. Napszámot találni lehetetlen. A férfi napszám falusi viszonylatban 2 P, a női 1,60 P. A pusztákon lényegesen kevesebb. Ugyanez mondható el 1929-ről is. Bár ennek tele rövidebb volt, de a mért legalacsonyabb hőmérséklet (ráadásul egymás után több napon) -29 °C. A nincstelenek állapota egyre romlott. Az uradalmak cselédsége viszonylag biztonságban érezhette magát; hiszen ők kialkudott bérért, természetbeni javakért dolgoztak. Ugyanezen évben Vider Jenőt munkásbiztosítási orvosnak nevezték ki.

1928-ban „Kálóz község történetére vonatkozó adatok előkeresésében segített a vármegyei alispán”, engedélyt adva a községmonográfiához szükséges levéltári kutatásra is. Nem ismert azonban az akkor készített (?) monográfia.

Községünket is elérte a külföldi munkavállalás híre. Ezen a lehetőségen többen is kapva kaptak volna, ha nem állja útjukat a bürokrácia. Franciaországban munkalehetőség adódott bőven a mezőgazdaságban. A jelentkezőket Székely Gyula helyi plébános segítette. Később gróf Széchenyi György is kénytelen lépéseket tenni érdekükben. A vármegye kisgyűlése előtt mondta el, hogy 300 magyar kaphatna munkát Franciaországban, de a minisztérium öt hét alatt sem intézte el útlevelüket. Kéri a főispánt, hasson oda, hogy kiküszöböljék a kártékony bürokráciát. Így jutottak útlevelhez 13-an, s indultak útnak Lanouaillebe /Dordogne megye/.

Franciaországban dolgozott vendégmunkásként hosszabb-rövidebb ideig Tóth Imre, Lauber Mihály, Hollósi József, Soós József és családja, Fung Mihály, Fung István, Pető Ferenc, Flórich Kelemen és családja, Lauber István, Zarándok György. Csak néhányan tértek haza közülük. Nagy "tőkét" nem tudtak ugyan gyűjteni, de itthon még ennyihez sem juthattak volna. Diósi György pl. olyan jelentős összeggel tért haza, hogy 1,5 hold földet (és egy kerékpárt) vett belőle, ami akkor különös kiváltságot jelentett. Főként neki, aki fiatal árva fiúként egy szál ruhában vágott neki a világnak. A Soós család az árverezés elől menekült Franciaországba. Visszatérni nem kívántak, de becsületesen küldték a törlesztő részleteket adósságuk fejében. Még az itthon maradt testvérnek is küldtek "egy kis házikóra valót". A visszatérők közül néhányan kisebb-nagyobb parcellát vásároltak, hiszen a föld jelentette a megélhetést. ("Amerikás dűlő")

Gróf Széchenyi György kálozi földbirtokos erre az időre keresztény szocialista grófként vált ismertté a megyében, de talán az országban is. A falu szociális helyzetének rohamos hanyatlását látta, s annak okaival is tisztában volt. Elveit nem csupán hirdette, de gyakorolta is a birtokán. Cselédeivel emberségesen bánt. A falusiak, de cselédei is "bejáratosak" voltak a kastélyba. Széchenyi úrtól például kölcsönt is lehetett kérni, akár - a

parasztember igényeihez mérten - jelentős összeget is. Keresztény értékrendje még a kamat felszámítását is elutasította.

Belmajor gyönyörű környezete gyakran ad otthont cserkésztáboroknak. A 320. Nimród Cserkészcsapat 1929-ben és 1934-ben is ezt a helyet választotta helyszínéül nyári táborának, ahogy arról csapattörténetükben beszámolnak:

„1934-ben Kálozon voltunk táborban. A tábor Székesfehérvártól mintegy 20 kilométerre, ugyanannak a Zichy-uradalomnak egy másik, erdős részén feküdt, ahol az 1929. évi tábor volt. Ez részben mozgó tábor volt, a rover cserkészek ugyanis a környékkel ismerkedtek, míg az ifjabbak a tábor mindennapi életét élték a programok szerint. Az egyedüli nagyobb élmény az volt, amikor vasárnap Rös Bertalan atya lejött a táborba, hogy tábori misét tartson. A misén még a falu lakói is nagy számban vettek részt, sőt a szülők is meglátogatták a tábort. Este nagyszabású tábortűzet rendeztünk, amire meghívtuk a falu lakóit, sőt a grófi uradalomból is sokan jelen voltak. Mindenki nagy meglepéssel jutalmazta a cserkészek ötletes tábori jeleneteit. Sokat nótáztunk és tréfás bemutatókat is rendeztünk. Minderre persze igen jól fel kellett készülni, de meg is lett az eredménye. De hamar eljött a tábor vége, meg kellett érni a visszautazás fájó pillanatait is, itthon pedig tovább folytatódott a cserkészmunka.”

1929 novemberére 50-60 vagon ó-tengeri feküdt a gazdáknál eladatlanul. A gazdasági nehézségek a birtokosokat is sújtották. Minden bizonnyal a segíteni akarás késztette a gróf urat, amikor 1929. október 10.-én megvásárolta a Lévai Gyuláné tulajdonát képező /Káloz községi 183. számú telekkönyvi betétben A.I.1-2.sor 26-27. helyrajzi számok alatt bevezetett/ lakóházból, udvarból és kertből álló ingatlant a római katolikus hitközség részére. A vételár 12000 P volt, amit részletekben fizetett ki a grófi család, hiszen pénzügyi helyzetük ingatag volt. Ügyes intézőjüknek köszönhatték, hogy a válság éve alatt nem kellett birtokaiktól megválniuk. A szájhagyomány úgy tudja, hogy Gróf Széchenyi György neje, gróf Zichy Anasztázia 12.000 P-t érő nyakékát elzálogosítva fizették ki az első esedékes részletet (3.600 P-t). A nyakék kiváltására - sajnos - a későbbiekben sem volt módja a családnak.

A vásárolt ingatlan használatára vonatkozó megkötéseik a következők voltak: *"Az egyházközség kötelezi magát arra, hogy ezen épületet a Jézus Szíve Népleányoknak zárda, illetve lakás céljára átengedi, és pedig mindenkori érvénnyel, illetve mindaddig, míg a rend, illetve vallásos egyesület fennáll és saját szabályzata szellemében működik. ... A rend feloszlata, vagy elűzetése esetén elsősorban a rendnek a világba visszatérő tagjai lesznek hivatva tovább szolgálni az egyházi és kulturális célokat... Ha a rend visszaállítatik, vagy megszűnik a reá vonatkozó tilalom, helyüket ismét el kell, hogy foglalják."* Az adományozó jogutódai is jogosultak a feltételek érvényesítésére. /... sz. melléklet/

A "Kis Szent Teréz Otthon" nevet viselő intézmény adott helyet az óvodának és napközi otthonnak, a kultúrháznak és szociális munkahelynek is. Az épületek felújítását 1930. március 17.-én kezdték meg a község lakóinak összefogásával. Április 11-én települt le a községben a Jézus Szíve Népleányok Társasága. (Müller Anna és Tárkányi Sarolta) Június 6-án már megnyitották rövidáru és vegyeskereskedésüket; a Szent József boltot. Június 16-án megkezdődtek a rendszeres foglalkozások az óvodában. Itt csupán beíratási díjat kértek, ami 30 fillér volt. Az üzletben lehetett a falu lakóival a legkönnyebben megismerkedni. Kölcsönös előnyei is voltak fenntartásának. Részben letörte az árakat, részben biztosította a népleányok megélhetését. Olyan időszak is volt, amikor az üzlet 7-10 fő ellátását biztosította (diakonisszák). Az óvoda a közösségi nevelés első színtereként lényeges, meg azért is, mert így a faluhatár legtávolabbi pontján dolgozó szülők biztonságban tudhatták gyermeküket. A népleányok mindezek mellett igen komoly vallási és kulturális nevelőmunkát fejtettek ki a községben. Kulturális, közművelődési tevékenységük szinte legendás. A kiscsoportok létrehozása, működésük koordinálása is szívügyük volt. Olyan "kisközösség" is akadt, amely 250-300 főnyi tagsággal működött. Ezek a közösségek rendszeresen bemutatták tudásukat valamilyen kulturális forma keretében. /18. sz. melléklet: A Jézus Szíve Népleányok Társasága által létrehozott, ill. általuk segített közösségek felsorolása/

1930. november 23.-án megalakult a Szegényeket Pártfogoló Szociális - Karitatív Szakosztály Németh Ferencné elnöklete alatt. Azonnal gyűjtést rendeztek a szegények javára kiemelkedő eredménnyel.

1930. december 18.-án működött először vetítőgép (mozgófilm) Kálozon. Az alkalmat erre a leventék kultúrházban tartott lelkigyakorlata adta. Karácsonykor a kultúrház zsúfolásig megtelt az óvodások ünnepi műsorán.

1931-ben *„érdekes példáját adta az összetartásnak a fejér-megyei Kálóz községe. Óvodát és kultúrházat építettek olyan módon, hogy Széchenyi György gróf ajándékozott egy 12.000 pengő értékű telket, a vármegye 8000 pengő segílyt adott és a hátralevő 32.900 pengő költséget közadakozásból hozták össze. A tehetősebbek pénzbeli adománnyal, a szegényebbek munkával, fuvarral járultak hozzá az építkezéshez. Most teljesen elkészült a két épület és ünnepélyes külsőségek között Shvoy Lajos megyéspüspök avatta fel őket.”*

A gazdasági eredmények jók voltak ugyan, de a piac pangása miatt továbbra is meghatározó a pénztelenség. A kisgazdaságokban kh -ként 6,5 q búza, 6,5 q rozs, 10q tengeri és 35 q burgonya termett. Az ellátatlanok száma 494, ebből mezőgazdasági földmunkás 336, ipari és kereskedelmi alkalmazott 78 és törpebirtokos 80 fő. A község öt hónapra kért számukra ellátást. Az ínség, a ki nem elégített földigény kivándorláshoz, külföldi munkavállaláshoz vezetett. Franciaországban vállaltak munkát Szántó József, Horváth József, Simon György, Kulcsár Imre és társai. Ezért a főszolgabíró javasolta, hogy a törpebirtokosok igényét a Zichy Rafael-féle birtok igénybe vehető részéből elégítsék ki. Erre azonban nem került sor. Zichy Rafael ügyvédje viszont 1300kh földet kapott ügyvédi költségek fejében.

Gróf Széchenyi György 1931 áprilisában országos visszhangot keltő indítványt terjesztett Fejér vármegye kisgyűlése elé. Országos mozgalom indítását kívánta:

1. A gazdasági cselédek tehén fenntartásának kötelezővé tételére oly módon, hogy a tehénnel nem rendelkező cselédek kamatmentes állami kölcsönrel tehénhez jussanak.
2. A gazdasági cselédeknek (a sürgős gazdasági időt leszámítva: aratás, betakarítás, cséplés) minden szombat délutánjuk szabad legyen saját házimunkájuk elvégzésére.
3. A summás munkásoknak vallási, erkölcsi feltételeknek kelljen megfelelni.
4. Az aratómunkások érdekei megvédessenek. Az aratógazdák megválasztása körültekintéssel történjen.
5. Gondoskodjanak a munkanélküli kubikosokról.

Javaslatok - noha ekkorra a legalacsonyabb társadalmi rétegek helyzetének legalább minimális javítása már kormánypolitikai szinten is elfogadott - nem jutnak tovább a meghallgatásnál. Úgy tűnik, hogy Széchenyi György nem éri be ennyivel. 1931-ben ugyanis újabb javaslatokkal áll elő. Ekkori hozzászólásának címe jól tükrözi mondanivalójának lényegét: "Részesítsük a cselédséget a gazdálkodás hasznából!" Felszólalásai, erőfeszítései - a község határán túl - eredménytelennek bizonyultak.

Tragédiával vette kezdetét 1932. *„Halálos vadászszerencsétlenség történt a Kálóz község mellett fekvő Aranyospusztán. Honig Antal bérletén most folynak a hajtóvadászatok. Stettner József, Zichy gróf fővadásza, kocsin szándékozott kimenni a vadászatra Grünfeld Manó főintézővel. Amikor Grünfeld felszállt a kocsiba, a nyakába akasztott fegyver eddig ki nem derített okból elsült. A sörétek az állán át a fejébe hatoltak és megölték Grünfeldet. A tragikusan elhunyt ötvenegy éves Grünfeld már harminc éve működött az uradalomban és halála nagy részvétet keltett. A holttestet Móra szállítják és ott helyezik örök nyugalomra.”*

Az 1932-es esztendő gazdasági eredményei a nagy szárazság és az egyéb növényi kártevők komoly pusztítása ellenére csaknem kiválónak mondhatók. A termés önmagában azonban öröme nem ad okot, hiszen a megfelelő piac híján most már a korábbi cserekereskedelem is akadozik. Az elszegényedés üteme felgyorsult. Az adózás is rosszul ment, majdnem minden házban foglalni kellett. Néhány esetben árverésre is sor került. A természetes szaporodás számadatai csaknem megegyeznek a legrosszabb háborús évekével, sőt a településen jelentkezik a menekülés új útja, az öngyilkosság (1932-ben 3 fő). Az 1932-es év még más veszteséget is hozott. Gróf Zichy György, Nagyhörcsök örököse - gazdasági okokból - július 1-i hatállyal megszüntette az 1922. szeptember 1-én létrehozott zárdaiskolát és zárdalelkésziséget. A tanítónő-apácák ekkor Kovács M. Electa és Kupcsák M. Teréz. Egyre nagyobb szükség volt a jótékonykodásra. Az adakozást, gyűjtést a karitatív közösségek szervezték. A karácsonykor megajándékozott vagy segélyezett szegény családok száma meghaladta a százat.

1933-ban Káloz nagyközség a sárbogárdi járásban 671 házzal. Területe 17.666 kh. Csendőrőrs, községi orvos és állatorvos helyben van. Négy katolikus és egy református iskola működött. Az időjárás nem volt jobb a megelőző éveknél. (Az aratás két héttel kezdődött később a megszokottnál.) Mégis rekordtermést arathattak még a gyengébb földeken is. A későn kezdett aratás lassan haladt előre, mivel a gabonafélék erősen megdőltek. Előfordult, hogy magyar holdanként 14 q búzát takaríthattak be, de 10 q alatti termése talán senkinek sem volt. A cséplés a faluban egész augusztusban tartott, a belmajori uradalomban csak októberben fejeződött be. Augusztus végén, szeptember elején nyugtalanságot okozott, hogy a részes aratók a korábbi gyakorlattól eltérő módon aratórészüket még nem kapták meg. Az egyszerű embereket a lábra kapó nyilaskeresztes propaganda is megzavarta, mely a vallásos érzelmek megbántásától sem riadt vissza. Az őszi időjárás kedvezőtlen. Először a hosszú szárazság, utána az erős esőzés hátráltatta a vetést a határban. A szeptemberben beköszöntő fagynak is beillő dér a még éretlen tengerit megperzselte, az októberi esőzés az érést - szedést akadályozta. A december 1-i -16°C-os fagy pedig a be nem érett tengerit megfagyasztotta. Karácsonyra az idő megenyhült, amitől a kukorica rothadni

kezdett. Januárban 5-6 P-ért lehetett értékesíteni. A kulturális jellegű előadásokon - ha azok belépődíjasok voltak - a belépőt természetben (tojásban!) szedték. A természetes szaporodás arányszáma tovább csökkent.

Az 1930-as évekre Káloz minden adottsággal rendelkezett, amely egy nagyközség életéhez szükséges. Az egészségügyi szolgálatot Dr. Rieder Jenő körorvos látta el 1920. és 1940. között. Szelle Béla állatorvos 1923-tól 1960-ig működött a községben. A helybeli gyógyszerterát Jeges Antal, később özvegye majd fia, Jeges Zoltán vezette 1952-ig. A politikai állapotok Német Ferenc főjegyzősége idején 1919-1938. között nyugodtak és többnyire demokratikusak. A tűzoltó egyesületet Német Ferenc 1922-ben 45 fővel szervezte újjá. Barna György tűzoltóparancsnok, Kovács Dezső és Kovács János helyettesek vezették. A pusztákat is figyelembe véve a községben öt iskola működött. A Levente Egyesület 1923-ban 225 taggal alakult, Szabó János oktató irányítása mellett működött. Később az oktató Vizinczey István, 1934-től a levente főoktató Kaszala Lajos tanító volt. A Hangya Szövetkezet eredményesen tevékenykedett; 1937-ben értékesítési és fogyasztási kirendeltség is létesült. A lakosság ellátásából az ipartestület oroszlánrészt vállalt. Az 1930-as években 60 taggal működött. /19. sz. melléklet: Az ipartestület irányítása alatt tevékenykedő iparosok és kereskedők Kálozon/

Az ipartestület mellett ipari tevékenység folyt a Szabó-féle malomban, Belmajorban pedig - ha nem is folyamatos üzemben - cukorgyár, szeszgyár és téglagyár is működött. Belmajor gyönyörű kastélyparkja szinte évente adott otthont az ország különböző pontjairól táborozásra érkező cserkészcsapatoknak vagy a helyi iskolák rendezvényeinek. (Pl.: "Madarak és Fák Napja") Ez időben a kulturális jellegű rendezvények száma nagyon magas, különösen a Jézus Szíve Néplányok Társaságának letelepedése után. Mozgófilmszínház Szabó András működtetett rendszeresen a községben. A kálozi Vegyes Ipartársulat működtette a polgári olvasókört és a temetkezési egyletet is. Olvasóköri a református egyház vezetése alatt is tevékenykedett, református dalárdát is fenntartottak. A katolikus egyház is működtetett dalárdát, amely rendszeresen részt vett ünnepélyeken, versenyeken is.

1. kép: A kálozi római katolikus dalárda az 1930-as évek elején

Ülő sor balról jobbra:

Bőhm Ferenc, Schneider Vince, Bőhm József, Harangozó János, Szabó István, Székely Gyula, Vizinczey István, Békefi László, Farkas Mihály, Nagy József

Középső sor balról jobbra:

Miskolczi István, Simon Lajos, Diósi Ferenc, Fésű István, Takács István, Szajkó István, Schneider István, Krautman Ferenc, Pál Mihály

Felső sor balról jobbra:

Nagy István, Takács János, Nagy József, Nagy Imre, ismeretlen, Cézár Pál, Tóth József, Pál György

Az 1911-ben alakult Református Ifjúsági Egyesület vezetője a mindenkori lelkes volt. A Szent Imre Ifjúsági Egyesületet a katolikus egyház az iskola tanítóinak gondjaira bízta. A "hivatalosan" szerveződő kisközösségek mellett az önszerveződés is teret kapott. A gazdák működtették és tartották fenn a Legeltetési Társulatot és a hegyközséget is. A településen élő és dolgozó cigány mesteremberek is megbecsülésnek örvendhettek. Dolgozott a községben szegkovács, fúrókovács, kosárfonó és teknővájó. Termékeikre biztos vevőket találtak a nagy forgalmú vásárokon. A község a kulturális rendezvények lebonyolítására népházat tartott fenn.

Az 1934. évi községi képviselőválasztáson a nemzeti szocialisták mindent elkövettek, hogy többségbe kerüljenek. 1936 áprilisában gróf Festetics Sándor 200 fős hallgatóság előtt nemzeti szocialista propagandát fejtett ki. A jelenlevő szolgabíró kétszer is figyelmeztette kormányellenes izgatás miatt.

1935. június 6.-i híradás szerint „tegnap temették el Kálozdon nagy részvét mellett vitéz Vizinczey István igazgató - tanítót, levente - főoktatót, akit Balog János tizenkilenc éves levente agyonszúrt, a temetésen megjelent a Fejérmegyei Katholikus Tanítóegyesület népes küldöttsége, az esperesi kerület papsága és a környező községek leventetestületei is. A tragikus körülmények között elhunyt levente-főoktató mindössze harmincnégy éves volt.”

Érdemes kis kitérőt tenni! Ma már a világon sokmillió könyv hátoldalán olvasható a világ számos nyelvén: „születtem a Fejér - megyei Kálózón 1933-ban...” Stephen Vizinczeyként ismeri a világ a szerzőt. Bemutatására a Beszélő c. újság egyik cikke lenne a legalkalmasabb:

„Vizinczey István

Sztálin tér, október 23.

1956. október 23-a estjének leglátványosabb eseménye a Sztálin-szobor ledöntése volt. Krónikája a nap eseményeivel foglalkozó irodalomban

viszonylag mégis szerény helyet foglal el. A szobor környéke távol esett a tüntetés útvonalától, a résztvevők számára a Parlamenthez és a rádióhoz képest mellékszínként volt, és a szobordöntés nem ütközött semmiféle ellenállásba. Minthogy nem követelt áldozatot, nem foglalkoztatta a megtorlás propagandistáit sem; kínos is lett volna szidalmazniuk a szobordöntőket, hisz olyan feladatot végeztek el, amelyet hamarosan nekik maguknak kellett volna elvégezniük.

A Sztálin-szobor (Mikus Sándor műve) az akkor Sztálin térnek nevezett felvonulási téren állt, a tér kialakítása kedvéért lebontott Regnum Marianum-templom helyén. Tizenöt méter magas márványburkolású talapzata, amely ma is megvan, ugyanarra a célra szolgált, amire ma: április 4-én, május 1-jén a díszszemlélt vagy felvonulást megtekintő párt- és állami vezetők dísztribünje. Maga a szobor 16 méteres volt, a kiöntéséhez négy vagy öt Habsburg-uralkodó szobrát olvasztották be. A szobor léte fél évvel a XX. kongresszus, a Sztálin rémtetteit leleplező Hruscsov-beszéd után botrány volt, jelképe annak, hogy a Rákosi- majd a Gerő-féle pártvezetés nem hajlandó tudomásul venni a moszkvai változásokat. Valószínű persze, hogy a késlekedést nemcsak a sztálinisták ellenállása okozta, hanem az is, hogy a pártvezetés, amely már kénytelen volt beleegyezni Rajk és mártírtársai nyilvános eltemetésébe* a Sztálin-szobor ügyében nem mert dönten, egyértelmű moszkvai utasításra várt. A társadalom azonban egyre ingerültebben sürgette a gyűlölt kolosszus eltávolítását. Az egyetemi ifjúság követeléseai között, amelyeket az október 22.-i műegyetemi gyűlés 14 pontba foglalt, 13. pontként szerepelt a szobor ügye:

„Követeljük, hogy a Sztálin-szobrot, a sztálinista zsarnokság és politikai elnyomás jelképét távolítsák el, és helyére emeljenek emlékművet 1848-49 szabadságharcosainak.”

Az idézetből az is nyilvánvaló, hogy az egyetemisták vezetői, a követelések megszövegezői nem gondoltak a szobor erőszakos eltávolítására,

Vizinczey István 1933-ban született a Fejér megyei Kálóz községben. Apját 1935-ben egy tizenhét éves „hungarista” meggyilkolta, mert megakadályozta a szerveződő szélsőjobboldali mozgalom helyi híveinek illegális gyűlését.

Vizinczey mint az egyik katonai középiskola növendéke tizenkét évesen Ausztriába került, és amerikai fogságban érte meg a háború végét. 1946-ban tért vissza Magyarországra. 1952-től a Színház- és Filmművészeti Főiskola dramaturg szakos hallgatója, a korszak rejtett írófőiskolájáé, amelynek Csurka, Galgóczi, Moldova, Gáli József és számos más író volt akkoriban növendéke. Vizinczey nem vallotta magát kommunistának, és így távolabb állt a Rákosi-vezetéssel szembeszegülő pártellenzéktől is. 1954-ben betiltották a József Attila Színházban már műsorra tűzött darabját, amely korábban díjat nyert a varsói Világifjúsági Találkozón. (A színmű kéziratának a színészeknél lévő példányait államvédelmisták nyomozók gyűjtötték össze, a szerző példányait pedig a Népművelési Minisztérium illetékes tisztviselője kérte el azzal az ürüggyel, hogy vitát készülnek rendezni a darabról.) 1956 tavaszától Vizinczey is rendszeresen eljár a Petőfi Kör vitáira, de sosem tartozott a kör irányítói, az egyetemisták mozgalmának szervezői közé.

A forradalom alatt Vizinczey az Igazság szerkesztőségébe járt be, majd belépett a Nemzetőrségbe, és járőröző társaival együtt megakadályozott két utcai lincselést. November 4-én az orosz támadás hírére csatlakozott a Széna téri felkelőcsoporthoz, és két napon át részt vett az utcai harcokban. November végén Nyugatra menekült, Kanadában telepedett le, és angolul kezdett írni. Két regénye az önéletrajzi fogantatású *In Praise of Older Women* (Érett nők dicsérete) és az *Innocent Millionaire* (Ártatlan milliomos) nemzetközi bestseller lett, két kötet esszéje pedig jelentős kritikai sikert aratott. Az alábbi interjún kívül a Sztálin-szobor ledöntéséről egy leírás áll a rendelkezésünkre, Tollas Istváné. (István Tollas: *Wir kämpften für unsere Freiheit, Liestal/Schweiz, év nélkül*. Idézi: Gosztonyi Péter ed.: *Der ungarische Volksaufstand in Augenzeugenberichten*, dtv, München, 1981, 148-149. old.) Tollas elbeszélése lényegében megegyezik Vizinczeyével. Figyelemre méltó eltérés, hogy Tollas szerint a szobrot a figura nyakába akasztott négy drótkötél segítségével próbálták lehúzni, és a kötelek elhelyezéséhez létrákat használtak. A nyomtatásban megjelent leírás szerint a szoborra táblát akasztottak ezzel a felirattal: „Ruszkik, hogy ha szaladtok, engem itt ne hagyjatok.”

A leglényegesebb különbség természetesen, hogy Tollas nem tudhat a szobordöntés előkészületeiről. Ezekről egyébként a forradalom más szemtanúi sem tudnak, olyanok sem, akik a Petőfi Kör és az egyetemi mozgalom vezetésében jelentős szerepet játszottak. A szobor ledöntésének terve tehát, ha az elhatározás már órákkal a tüntetés kezdete előtt készen volt, egy kis csoport külön kezdeményezése, néhány elszánt fiatalember huszárcsínye. A szobor talapzatán még sokáig látható volt a szobor megmaradt csonkja, Sztálin csizmája. November 4. után keletkezett, és állítólag Devecseri Gábortól származik a mondás: „Szobrot emeltek a rendőrcsizmának.”

Harminc év múltán a forradalomnak még az eseménytörténete is feldolgozatlan, a tényeket egyképpen elfedik a tudatos torzítások és jóhiszemű legendák. Ezért kérjük olvasóinkat, ha az alább leírtakkal kapcsolatban további információik vagy tényekre alapozott kételyeik vannak, írják meg lapunknak, vagy vegyék fel a kapcsolatot szerkesztőségünkkel.

Az interjú 1986 szeptemberében készült, amikor Vizinczey István Budapesten járt, hogy cikket írjon a londoni Sunday Telegraph számára Magyarországról. Távozásakor a ferihegyi repülőtéren megmotozták, csomagját átkutatták, és elkobozták a nála lévő írásokat, szamizdatkiadványokat, fényképeket és a cikkhez készült jegyzeteket. Az eljárást követő kanadai tiltakozásra a magyar külképviselet illetékese azt válaszolta: „Igazán sajnáljuk. Nem tudtuk, hogy újságíró.” A lefoglalt értékek visszaadására az illetékesnek nem állt módjában ígéretet tenni.

Nemcsak szemtanúja, de tevékeny részese is voltál a Sztálin-szobor ledöntésének. Hogy kerültél a Sztálin térre?

Október 22-én este egy gyűlésen voltam...

Valószínűleg az egyetemisták gyűlésén, a Műegyetemen.

Valószínűleg igen, bár úgy emlékszem, aznap este a Petőfi Körnek is volt egy összejövedele. Harminc év után sok minden egybefolyik, ami azokban a napokban történt. De mégiscsak az egyetemistagyűlés lehetett, mert rengetegen voltak, több ezren. Szóval odajön hozzám - de már jó későn volt, éjfél után - egy ismerősöm a filmgyárból, hogy: „Holnap ledöntjük a Sztálin-szobrot. Akarsz-e jönni?” Gondolkodás nélkül rávágtam: „Persze hogy akarok.” Aztán kérdeztem csak meg, mégis hogy képzelitek, hogy ledöntjük. Mivel? Erre elmagyarázta, ismer valakit a traktorgyárból, talán az igazgatót, attól kapunk traktort, és lehúzzuk a szobrot. Legyek másnap délelőtt, már nem tudom pontosan, hány órakor a Margit híd budai hídfőjénél. Nekem nagyon tetszett az egész, mert gyűlöletes dolognak tartottam, hogy az a szobor még mindig áll.

Ebben valószínűleg mindenki egyetértett veled ott a gyűlésen. Mégis először hallom, hogy a szobor ledöntését néhányan már a tüntetés előestéjén elhatározták. Úgy hiszem, az egyetemisták többsége nem helyeselte volna az erőszakos akciót, hiszen még attól is tartózkodtak, hogy feltörjék a helyiséget, amelyben az egyetem stencilgépe állt, és inkább másnap reggelig vártak a követeléseik sokszorosításával. Milyen csoport volt az, amelyik már a tüntetés előestéjén elhatározta, sőt meg is szervezte a szobor ledöntését?

Nem volt semmiféle csoport, legalábbis én nem ismertem senkit, kivéve, aki szólt, hogy menjek velük. Nekem meg tetszett az ötlet. Egyre inkább az a meggyőződés alakult ki bennem, hogy a diktatúra is csak addig diktatúra, amíg engedelmeskednek neki, amíg az emberek nem kezdenek a saját fejük szerint cselekedni. Például az előző évben minden további nélkül betiltották a darabomat, sőt még a példányaimat is elszedték. '56 nyarán viszont a rádió műsorra tűzte egy hangjátékomat, a minisztérium most is leszólt, hogy nem lehet bemutatni, de a szerkesztő azt mondta, vegyük csak föl, a többi az én dolgom. Be is mutatta a rádió október elején. Szóval úgy gondoltam, amit az ember helyesnek tart, azt meg kell csinálni.

Tehát elhatároztátok, hogy a tüntetésen ledöntitek a szobrot...

Nem a tüntetésen, éppen ellenkezőleg. Hiszen a tüntetés szolidaritási tüntetés volt a lengyelek mellett, azért is vonult a Bem-szoborhoz. Azt gondoltuk, hogy az egész rendőrség a tüntetéssel fog foglalkozni, ez jó alkalom arra, hogy a Városligetben lerántsuk a Sztálin szobrot. Az egészet sokkal egyszerűbbnek képzeltem, mint ahogy a valóságban alakult. Meg voltam róla győződve, hogy meglesz a tüntetés. Nagy Imre előbb-utóbb visszatér a vezetésbe, megint miniszterelnök lesz, és a dolgok jobbra fordulnak. Mielőtt reggel elindultam otthonról, megbeszéltem a feleségemmel, hogy estére vegyen mozijegyet. Ne hétre, mert azért elhúzódhat az ügy, csak kilencre, akkorra biztos mindennek vége. Csak amikor már mentem a busszal a Margit híd felé, és megláttam a Szabad Népben a képet, hogy Gerő meg Tito összeölelkeznek, akkor támadt olyan érzésem, hogy ezek mégsem fognak olyan könnyen engedni, hogy talán mégsem megy majd minden olyan simán, ahogy előző este gondoltuk.

A traktorok ott voltak, ahol megbeszéltétek?

Igen. Ott állt három traktor egészen közel a Margit híd budai hídfőjéhez, ahogy megbeszéltük. Ott voltak a traktorvezetők is meg néhány diák különböző egyetemekről. Nem ismertem őket, csak az egy filmet, aki hívott.

A traktorgyári főnök tudta, miről van szó, mire kellenek a traktorok? Miféle ember volt? Hiszen valószínűleg ő vállalta a legnagyobb kockázatot?

Nem sokat tudok róla, neveket nem illet kérdezni, gondolom, ez ma is így van. A filmes azt mondta róla, hogy régi kommunista, akit Rákosiék lecsuktak, és évekig börtönben volt.

Drótkötelet is meg mindent adott?

Igen.

És a traktoristák is tudták, mire készültök?

Tudták.

És egyetértettek vele?

Tudták és egyetértettek. De persze mindannyian nagyon féltünk. Féltünk egészen késő délutánig.

Hány óra lehetett, amikor a traktorokhoz értél?

Nem tudom pontosan, délelőtt volt, talán már dél.

Nem tudtátok, hogy Piros László belügyminiszter 11-kor betiltotta a két órára tervezett szolidaritási tüntetést?

Nem, 11-kor, amikor a rádió bement a tilalmat, már mindannyian úton voltunk, nem hallottuk a rádiót.

Mi történt ezután?

Felültünk a traktorokra, és elindultunk a Városliget felé.

Nem állítottak meg benneteket útközben?

Nem. A rendőröknek valószínűleg eszébe sem jutott, hogy három traktor nem rendeltetésszerűen csörömpöl végig a pesti utcákon. Egy darabig egy autó jött a nyomunkba, persze azt gondoltuk, hogy ávós kocsi, bennünket követ, mert tudják, mire készülünk. Mindannyian meg voltunk rémülve, az egész forradalom alatt, még amikor november 4-én a Ganz Villamossági épületéből géppisztollyal lőttem - persze teljesen hiába - a szovjet, azaz orosz tankokra, ők meg ágyúval lőttek vissza, akkor se félttem úgy, mint az alatt a pár perc alatt, amíg az autó be nem fordult az egyik keresztutcába. Aztán megérkeztünk a Sztálin tér közelébe, leálltunk az egyik mellékutcában, és kimentünk a térre körülnézni. A tér teljesen üres volt, néhány járókelőt láttunk, távolabb egy rendőr posztolt. Visszamentünk a traktorokhoz, és tanakodni kezdtünk. Ha most a traktorokkal kimegyünk a térre, és elkezdünk felmászni a szoborra, az a rendőr csak beszél a legközelebbi őrsre és tíz perc alatt mindannyiunkat bevisznek, vagy ha sokat okoskodunk, belénk is lőnek. Egyszerre rájöttünk, hogy az egész vállalkozás őrültség, egyszerűen nem tudjuk megcsinálni. S akkor támadt egy ötletem. Kézenfekvő volt, de máig is úgy gondolom: zseniális. Azt mondtam: nemsokára kezdődik a tüntetés. Várjunk egy kicsit, aztán odamegyek, ahol sok az ember, és elkiáltom magam: Döntik a Sztálin-szobrot. Gyertek a Sztálin térre. Biztos rengetegen idejönnek. És akkor már nem leszünk egyedül.

Egymagad indultál el?

Igen. Beültem egy taxiba, és elindultam a Bem-szobor felé. De persze nem jutottam odáig. Előző nap beszéltünk róla, hogy vajon hányan jönnek tüntetni,

és úgy gondoltuk, hogy lesznek talán húszezren is. Akkor meglátom, hogy a Nagykörút tele van emberekkel, a Kiskörút még zsúfoltabb, a Parlament körüli utcákban pedig egyáltalán nem lehet mozogni. Ekkor hallottam először, hogy „Ruski, go home”, így angolul, mert az újságok mindig hozták, hogy Nyugaton a tüntetők viszik a táblákat, hogy „Ami, go home”. Aztán mégis átvergődtem Budára, és ott láttam, hogy a zászlókból kivágják a vörös csillagot...

A címert.

A címert, persze. Szóval mentem mindenfelé először taxival, aztán gyalog, és mindenkinek mondtam: „Húzzák le a Sztálin-szobrot, oda kellene menni.” Úgy jó két óra múlva elindultam vissza a Sztálin-szoborhoz. A traktorok még mindig a mellékutcában álltak, de a téren már százával voltak emberek. Gondoltuk, most már nem tudnak olyan könnyen elbánni velünk. Kimentünk a traktorokkal a térre, és megálltunk a szobor előtt. Drótkötél volt bőven, rákötöttük Sztálinnak a lábára, testére...

Be tudtatok menni az alapzatba?

Igen, nem volt ott senki.

Hogy tudtátok feltenni a drótköteleket a testre?

A lábánál húztuk át főleg, de úgy emlékszem, egy kötelet valahogy sikerült átvetni a derekán is. Aztán megindult a három traktor. Azt gondoltuk, egy perc, és lerántjuk a szobrot. Ebből is látszik, hogy nem értett hozzá egyikünk se semmit. Mert a drótkötelek sorra elszakadtak, a szobor pedig meg se rezdült.

A rendőrök még mindig nem mozdultak?

Nem, senki sem próbálta megakadályozni, nem is nagyon sikerült volna, mert egyre több lett az ember. Már lassan besötétedett, de mi egyre csak kísérleteztünk. Azt hittük, kevés volt a kötél, többel próbálkoztunk, de az eredmény ugyanaz volt.

A traktorosoknak se jutott eszébe, hogy át kellene vágni?

Nem, ezt valaki idegen mondta először, azt hiszem, egy debreceni fiú. Mert volt ott egy csoport, akik Debrecenben hallották, hogy döntik a szobrot, és feljöttek Debrecenből, méghozzá teherautón. A tömegben végigszaladt a kiáltás, hogy lángvágó, lángvágó kellene. És akkor valakik visszakiáltottak, hogy ők tudnak hozni a gyárból. Akkor láttam a tömegben először munkásokat, már akikről felismertem, hogy munkások, mert nyilván egyenesen a gyárból jöttek, és egyre többen teherautókon. Közben, ahogy besötétedett, a szemben lévő épület tetején - valamilyen szakszervezeti épület állt ott...

A MÉMOSZ-székház. Ma is az Építőipari Szakszervezet központja.

Tehát a székház tetején fényszórók gyulladtak ki, és nagyszerűen megvilágították a szobrot. Miközben a lángvágóra vártunk, a fényszórók egyszer csak kialudtak, koromsötét lett. Az egyik traktorossal meg egy diákkal bementünk az épületbe, hogy megkeressük, hogy lehet visszakapcsolni a fényszórókat. Mentünk föl a lépcsőn, sehol senki, minden ajtó zárva. A legfelső emeleten aztán benyitottunk egy szobába, nagy helyiség volt, valami elnöki szoba lehetett. Egy nagy íróasztal mögött ült egy idősebb ember, nekem akkor öregnek tűnt. Rögtön tudta, miről van szó, mert tiltakozni kezdett: „Nem én kapcsoltam ki, központilag szabályozzák, én nem tehetek semmit.”

Mi a főiskolán tanultunk színjátszást is, dramaturg szakos voltam, de tanultam színészetet, hát pózba vágtam magam, ahogy az órán mutatták, és az arcába sziszegtem: „Visszakapcsolod, vagy az ablakon váglak ki.” Közben láttam, még csak kinyitni se tudnám az ablakot, mert nem a szokásos ablakok voltak, fogalmam sem volt, hogy nyílnak. De hát úgy látszik, sikerült eljátszanom, hogy bármikor képes vagyok kivágni egy embert az ablakon, mert az öregúr odament a kapcsolóhoz, és a fényszóró kigyulladt. Mire visszaértünk a szoborhoz, megérkezett a lángvágó is. Mindenki a talapzat köré gyűlt, most már leginkább attól féltünk, hogy ha lezuhan a szobor, agyonüt valakit. Az utolsó fél óra azzal telt, hogy folytonosan kiabáltam, mindenki menjen a traktorok elé. Most nagyon jól jöttek a drótkötelek, újra sikerült ráerősíteni őket a szoborra, és a húzással legalább szabályozni tudtuk, merre zuhanjon. Aztán hirtelen megremegett a szobor, és dőlni kezdett. S mintha valaki hatalmasat sóhajtott volna. Én soha nem felejttem el azt a sóhajt. Olyan csend lett egyszerre, istentelen csend. A tér, ameddig a szem ellát, tele emberekkel. És az a sok ezer ember egyszerre lélegzett. Ránéztem az órára: 9 óra 30 perc volt. A moziról persze rég elfeledkeztem. Amikor a szobor már a földön feküdt, drótkötelet kötöttek a nyakára, és az egyik traktor megindult vele az Oktogon felé. Azt bizonyára tudod, hogy később feldarabolták, és rengeteg ember vitt el belőle egy-egy darabot emlékébe. De én már nem tartottam a tömeggel. A Keleti felé indultam, és hamarosan pufogó zajt hallottam. A Rákóczi úton megint rengeteg embert láttam gyalog meg teherautókon is, és mindenünnen hallatszott, hogy ostromolják a rádiót. Aztán egy férfi megállított, és magyarázni kezdte, hol lehet fegyvert szerezni.”

(A cikket Kőszeg Ferenc és Stephen Vizinczey jegyzi)

„Vargha Kálmán halála mély megdöbbenést keltett református körökben. A kicsattanó egészségűnek látszó, rokonszenves öregúr a fontos egyházi tisztségek egész sorát töltötte be: az Országos Zsinatnak rendes tagja volt, a dunántúli református egyházkerületben jegyző és tanácsbíró, a pápai főiskolán lelkeszi gondnok és ebben a minőségében igazgatótanács elnök - társa Darányi Kálmán dr. földművelésügyi miniszternek; a mezőföldi

egyházmegye esperese - itt néhány hónapja iktatták be, mint a püspökké választott Medgyasszay Vince utódját - és a fejér-megyei Kálóz községben harmincnégy év óta lelkipásztor. Bizalmas baráti környezetéhez tartozott Medgyasszay Vince püspöknek és a megboldogult Antal Gézának is. Mindössze ötvenkilenc évet élt és nemrég tüntette ki a Kormányzó a Signum Laudis-szal, Az elhunyt kiváló egyházi férfiú a nagy költőnek és politikusnak, Vargha Gyulának családjához tartozott, s az előkelő rokonságon kívül öt gyermeke; köztük ifj.Vargha Kálmán lepcsényi református lelkész, Vargha László dr. szegedi egyetemi tanár, vegyészmérnök gyászolja, - Vargha Kálmánt holnap, pénteken délután két órakor temetik a kálozi templomból, Medgyasszay Vince püspök és Győry Elemér egyházkerületi főjegyző-lelkész részvételével”.

Decemberben - nem jogerős - ítélet született a júniusban elkövetett gyilkosság ügyében: *„Székesfehérvár, december 7. A törvényszék pénteken hirdetett ítéletet Balog József kálozi 19 éves béreslegény ügyében, aki ez év június 3.-án Kálózson agyonszúrta Vizinczey István levente-főoktató, igazgató-tanítót és súlyosan megsebesítette bicskájával Lits Jenő leventeoktató adóügyi jegyzőt, akik őt fegyelmetlen viselkedése miatt erőlyesen megfeddették, A törvényszék egyrendbeli szándékos emberölés büntettségért és egyrendbeli szándékos emberölés büntettségének kísérletéért négy évi börtönre ítélte, tekintettel fiatal korára. Az ítélet nem jogerős. /MTI/”*

Felmerült a római katolikus templom bővítésének ötlete, ugyanis nevezetesebb alkalmakon a hívek jelentős része az ajtón kívül rekedt. Erre a célra a gyűjtést is megkezdték. A gazdasági eredmények szerencsére még mindig jók voltak, így kezdetét vehette a válságból való kilábalás. A természetes szaporodás viszont még mindig a háborús időszak éveit idézte.

1936. január 22-én volt az első szülői értekezlet a kálozi (falusi) iskolában. A szülők részéről nagy érdeklődés kísérte, de a tanító kevés hozzáértésről tett tanúbizonyságot.

Gróf Széchenyi György 1938-ban bekövetkezett halála nagy pártfogójától fosztotta meg a községet.

1939-ben a 309-es Assisi Szent Ferenc Cserkészcsapat „Kálózon Széchenyi Györgyné grófnő birtokán” táborozott.

Az 1930-as évek vége; 1940-es évek eleje gyakorta szült elégedetlenséget és ellenállást. Az uradalmak következetesen idegen munkaerőt alkalmaztak; a helyi napszámból, aratásból élő emberek egy része így mindig munka és megélhetés nélkül maradt. A nagybirtokok jelenléte a község fejlődését hátrányosan befolyásolta, ahogyan azt 1937-ben a telepítési és földbirtokpolitikai felmérés során a vármegye alispánjának jelentették. Az igénylők türelmetlensége miatt gróf Zichy Rafael birtokából célszerű lenne legalább házhelyeket osztani. Az igénylők pontos számát nem mérték fel, de a reális igényeket minimálisra becsülték.

Az ellentétek 1940-ben oda vezettek, hogy az aratók a Földművelésügyi Minisztériumhoz fordultak panaszukkal. Ugyanebben az évben Bokor József Soponyán a Broda József féle vendéglőben "kommunista" kijelentéseket tett, amiért internálták.

A háború indokolatlan indulatokat szabadított el a községben is. 1944. október 14-15-én a Sárbogárd-Káloz térségben dolgozó földműves nincstelenek közül több mint negyven főt tartóztattak le illegális szervezkedés miatt. A nyilasok deportálták a zsidó lakosságot. Májusban hurcolták el a faluból a következőket:

Back Manóné (1869)	Kohn Imre
Back Sándor	Kohn Imréné
Back Sándorné (1911)	Singer Adolfné
Back Mária (1932)	Singer Teréz (1919)
Back Éva (?)	Kraus Eszter
Gissinger Sándor	Kraus Aranka
Gissinger Sándorné	Grün Lajos
Gissinger Ferenc	Kálmán Imre

Más forrásokban további adatok is felbukkannak:

Singer Károly

Krausz Lipótné

özv. Singer Károlyné (1887)

özv. Deutsch Mórné (1889)

Back Adél (1936)

(Back Adél esetleg Back Évával azonos?)

A májusi deportálás áldozata lett Kálmán Mihály (sz.: 1887. 07. 07., Káloz) is. Kálmán úr ugyanis egy zsidó család gyermekét rejtegette. A csendőrök őt is magukkal hurcolták, életével fizetett tetteért (+1945. 03. 10., Dachau). 1944 októberében Pál Vincét és családját (Pál Vincénét és Pál Viktort, feleségét és fiát) deportálták a családfő magatartása miatt. A deportáltak közül csak a Pál család került vissza a községbe. Legtöbbjük sorsa napjainkig ismeretlen. Feltételezhetjük, hogy mindannyian odavesztek.

Back Sándor kereskedő (an.: Strausz Gizella, atyja: Back Manó, született 1902. 05. 30., Káloz) házastársa: Schwarcz Erzsébet), bár a legtöbb fellelhető forrás holokauszt áldozatként tünteti fel, kisegítő munkaszolgálatos honvédként 1943. január 12.-én Novij - Oszkol településen (Don-kanyar) „lövés” következtében lelte halálát. Temetésének napja egybeesik halálának időpontjával. Halotti adatlapján, noha erre az adatlap lehetőséget ad, gyermekeinek adatait nem, de házastársa nevét feltüntetik. Teste a rudkinoi temetőben nyugszik. (20. sz. melléklet: Back Sándor hadisír adatlapja: elő, ill. hátsólap)

1944. június 27.-én településünkön Heinrich Strissel repülőgépvezető gépét ejtőernyővel elhagyta, de földet éréskor koponya és agyrongcsolódás miatt életét veszítette. Az általa vezetett Me 109 típusú repülőgép légi harcban maradt alul.

1944. decemberének első napjai sikereket hoztak a támadó szovjet erőknek. A védelemben levő német-magyar alakulatok azonban hiányában voltak a hadisikereknek. A Bonyhád – Paks térségében levő magyar csapatok

(3. magyar hadsereg, a német Dél-hadseregcsoporthoz parancsnoksága alatt) nem tudtak eredményt felmutatni a nagy erővel támadó szovjet haderő ellen. A magyar 20. gyaloghadosztály és a „Folyam-dandár” maradványai a Kapos felé hátráltak, míg a magyar 23. gyaloghadosztályt Cece irányába szorította a mögötte felvonuló hadtestnyi szovjet alakulat.

A kialakult helyzetet veszélyesnek ítélve (a Margit-vonal ezen szakasza csak épülőben volt!) a német Dél-hadseregcsoporthoz parancsnoksága a Margit-vonaltól déli irányba (kb. 20-25 km távolságban, a Sió-csatona vonalán) ideiglenes védelmi vonal kiépítésébe kezdett Jenő-vonal néven. Az ideiglenes védelmi vonal védelmét a német LVII. páncélos hadtest törzsére bízták. (Ugyanez a hadtest látta el a Margit-vonal Balaton és Velencei-tó közötti szakaszának védelmét is december 20-ig. Harcálláspontja Polgárdiban települt.) Az alárendeltségükbe vont magyar 20. gyaloghadosztály december 2.-án 12 órakor parancsot kapott, hogy azonnal vonuljon vissza a Sió mögé Siófok – Ozora szélességében (32 km!!!) védelmi vonal kiépítése céljából. Mivel a gyaloghadosztály összesen hat zászlóaljjal rendelkezett (13/1, 24/2, 24/3, 14/1, 11/1, és egy felderítő zászlóalj) zászlóaljként kb. 350 emberrel, 1 - 2 géppuskával, 2 – 3 aknavetővel volt felszerelve (tüzérsége összesen 8 ütegből állt, műszaki alakulatokkal egyáltalán nem rendelkezvén támpontszerű védelmi állásai elé semmiféle aknazárat, vagy más akadályrendszert telepíteni nem tudott), parancsnoka (Tömössy vezérőrnagy) a védelmi sáv szűkítését kérte, amit az elégtelen erőire való tekintettel engedélyeztek számára. 14 órakor az LVII. Páncélos hadtest parancsnoksága a Sió-védelmét a Siófok – Szabadhídvég szakaszon a német I. páncélos hadosztálynak adja parancsba, melyet e célból Vác térségéből sürgősen csoportosítottak át. Ezután 16 – 17 óra között a 20. gyaloghadosztály megkezdhetette a (harcolva) visszavonulást Pincehely térségéből, hogy elfoglalja helyét az LVII. páncélos hadtest közepén Mezőkomárom és Ozora között. Parancsnoki harcálláspontja Dégen települt. (Elhelyezkedése a teljesség igénye nélkül: a Szabadhídvégnél levő vasúti híd D-i részén - a Siótól délre levő hídfőállásban – a hadosztály felderítő zászlóalja ásta be magát megerősítve a 20. lovas századdal és a német 371. légvédelmi tüzérségi egy (!) gépágyús ütegével. A 24/3. zászlóalj rendezkedett be védelemre Mezőkomárom településen. Lajoskomárom körül

találhattuk a 24/2. zászlóaljat. Az ozorai hídfőben foglalt állást a 13. miskolci gyalogezred egyetlen zászlóalja, a 30. tüzérosztály megerősítésével. Ozorától északra a 14/1. zászlóalj és a 6. gépvontatású tüzérosztály csapatai voltak védelemben. A 11/1. zászlóalj tartalékban volt, míg Enying településen a „Folyam-dandár” maradéka (kb. ötszáz ember) a II. hadtest tartalékaként gyülekezett. A védelmi vonal jobb szárnyát (Siófok DNY. – Mezőkomárom sávjában) a német 1. páncélos hadosztály, míg a balszárnyat (Ozora és Simontornya között) a német 23. páncélos hadosztály, addig a Jenő-vonal Simontornya – Dunaföldvár közötti szakaszát a német LXXII. hadtest alárendeltségében levő csapatok – közöttük a magyar 23. gyaloghadosztály és az 1. huszár hadosztály két ezrede – szándékozott megvédeni.

December 3.-án vasárnap aztán a Budapestről vasúti szállítással útba indított 153. utász (műszaki) zászlóalj három századát (tévedésből) Kálozon vagonírozták ki. A műszaki védelem kiépítéséhez nélkülözhetetlen és nagyon hiányzó utász századok gyalogmenetben indultak a 14/1. zászlóalj védelmi körletébe. Gyakorlatilag egyenesen az akkor már támadásba lendülő szovjet 69. lövész hadosztály elé... A magyar 20. gyaloghadosztály parancsnoka ekkor még nem számított támadásra. A Sió-csatornát kellő védelemnek gondolta a hiányzó műszaki zárok, más jellegű védművek hiányában is.

Velük szemben állt a szovjet 4. gárda hadsereg erőiből a 21. gárda lövész hadtest három hadosztálya mélységben is tagoltan. Első lépcsőben kettő hadosztálynyi erő kezdte meg a támadást. A balszárnyat Zamárdi – Felsőnyék szélességben a 62. lövész hadosztály, a jobbszárnyat Felsőnyék – Pálfa szélességben a 69. lövész hadosztály alkotta. Mögöttük a második vonalat a hadtest teljes szélességében (Zamárdi – Pálfa) a 41. lövész hadosztály csapatai adták. A 21. gárda lövész hadtest hadosztályai mögött pedig a 7. gárda gépesített hadtest állt készenlétben az állományába tartozó 107 db harckocsival és rohamlöveggel, hogy a német-magyar harcászati mélység áttörését követően a támadást Mór – Várpalota általános irányba fejlesszék ki. (Ez a „kifejlesztés” igencsak sokáig váratott magára. Olyannyira, hogy az eredeti határidő többször is módosításra szorult...) Ezekkel az erőkkel szemben kellett volna a német-magyar alakulatoknak megvédeniük a 3.-án hajnalra éppen csak kialakult, de inkább hevenyészett Jenő-vonalat. A 14

órákor kezdetét vett támadást 60 perces tűzérési előkészítést követően elsősorban a Sió déli partján levő német-magyar hídfőállások ellen vezették. A légi biztosítást a 17. légi hadsereg kapta feladatul.

A védők kitartó és állhatatos helytállása több helyen kíméletlen helység harcba csapott át, ami már-már ésszerűtlen áldozatokat követelt úgy élőerőben, mind pedig technikai eszközök terén. Felmérhetetlen károkat okozott rövid idő alatt a természetben, az épített környezetben és az óhatatlanul érintetté vált végtelen polgári lakosság anyagi javaiban és pszichikai állapotában.

A szovjet erők Ozoránál (is) hídfőt alakítottak ki, majd onnan Kenyérmezőpusztán át támadva december 4.-én szétszórták és visszavonulásra kényszerítették az előző nap Kálozon kivagonírozott 153. utász zászlóalj mindhárom századát, amelyek már csaknem félnapja erőltetett menetben haladtak (gyalog) a végzetük felé. Úti céljuk ekkor már Tüskemajor lett volna, ahol a keményen ellenálló 14/1. zászlóalj, a miskolci 13. gyalogezred törzse és a 153. utász zászlóaljból már megérkezett 130 embere bekerítésbe került. (December 7.-én viszont sikeresen kitörték.) Az oroszok a bekerített sereget megkerülve tovább törtek előre elfoglalva Középbogárdot. Itt azonban „belebotlottak” a német 23. páncélos hadosztály négy Panther harckocsiból álló alegységébe, amely magyar tűzerekkel és a 153. utász zászlóalj maradékával ellenlökést hajtott végre visszaszerezve Középbogárdot. A sikeres ellenlökés után Harasztbogárd felé nyomultak előre. Ozora és Dég között rajtaütöttek egy kb. 120 (!!!) szekéren szállított szovjet egységen. A harckocsik fegyverzete, a tűzerek tűzereje, meg a meglepetés nagy pusztítást végzett. Elesett 200 szovjet katona, fogságba került közülük 50 fő. Nem éppen mellékesen a fogatok nagyobb része is megsemmisült. Talán nem alaptalan feltételezésem szerint ez a veszteség egyik-másik környékbeli település szinte teljes igaerejének elvesztését is jelenthette. A meglehetősen vegyes védőalakulat a rajtaütést követően erős szovjet páncélelhárító tűzbe keveredett. A tűz elől kitérni igyekvő harckocsik közül három a mély sárban megsüllyedt, azokat a kezelők a visszavonulás elrendelésekor a műszaki mentés kilátástalan mivolta miatt felrobbantották. A harcolva visszavonuló védők nehéz helyzetén enyhítendő az LVII. páncélos

hadtestnek december 5.-én este parancsot adtak az úgynevezett „B” vonal elfoglalására (Siófok ÉNy, Enying D, Kisláng D, Káloz, stb.). A két német páncélos hadosztály (1. és 23. páncélos hadosztály) visszavonulásának biztosítására a magyar 20. gyalog hadosztályt (pontosabban annak maradványait) rendelték (!!!). December 5.-ről 6.-ra virradóra egész éjszaka tartott az LVII. páncélos hadtest visszavonulása a Margit-vonal Akarattya, Balatonfőkajár, Füle, Polgárdi, Tác községek területén levő fő védelmi öve felé. A 6.-án délelőtt 9 órakor kiadott német jelentés szerint az erős támadásokkal kísért visszavonulás még nem fejeződött be. A német erőket a 62. szovjet lövész hadosztály, míg a „B” vonalat védő magyar csapatokat a szovjet 69. lövész hadosztály alakulatai támadták makacs kitartással. Különösen súlyos harcokat vívtak Enyingen. Itt délelőtt 9 körül már csak négy német Panther és mintegy 30 magyar katona maradt. A déli órákban betörő szovjet erőket még sikerült ellenlökéssel a településtől kb. 2 kilométerre visszavetni, de kb. 16 órakor ezred erejű szovjet gyalogság támadta őket harckocsikkal megerősítve. Csak a visszavonulás maradt (Kisláng D). A 20. magyar gyaloghadosztály ezzel megszűnt létezni. Három nap alatt az eredetileg 1500 fős létszáma 400 főre apadt. A létszám a hozzá (hivatalosan) soha meg nem érkezett 153. utász zászlóalj létszámát nem is tartalmazta... A hadosztály megmaradt létszámát a német 1. páncélos hadosztály alárendeltségébe utalták, illetve későbbi kiegészítésre Ősi, Sárkeszi, Sárszentmihály községekbe vonták vissza. A szovjet 69. lövész hadosztály december 7.-én kora hajnalban (a sűrű ködöt is kihasználva) Kisláng és a 156. magassági pont között áthatolt a német 1. páncélos hadosztály biztosítási vonalain behatolt Polgárdiba, vagyis betört a Margit-vonalba.

1944. december 5-én a Vörös Hadsereg 46. hadserege Ercsinél átkelt a Dunán. Bár a hídfőt aznap még nem tudta kiszélesíteni, az LVII. német páncélos hadtest a Káloz - Kisláng - Enying terepszakaszra vonult vissza. December 7.-én este tíz órára a község az oroszok kezére került. Mindjárt 8.-ra virradó éjszaka a plebánia udvarán ki is végeztek egy elfogott idősebb magyar katonát, akitől személyi iratait és azonossági jegyét (közkeletűbb nevén „dögcédula”) is elvették. Temetése helyéről, személyazonosságáról nincs tudomásunk... December 9.-én az MTI az Interinf jelentésére hivatkozva

a következő tudósítást adta: „Az Interinf jelenti a magyar hadszíntérről: A Dráva és a Duna között a bolsevisták csütörtökön is továbbfolytatták erős páncélos támadásaikat, Míg a Balatontól délre mindenütt felfogták őket... sikerült behatolniuk Kálóz községbe, ahol rendkívül véres, házról-házra folyó harcokra került sor. Estefelé a helység ismét német kézen volt”. December 10.-én aztán a 2. és 3. ukrán front Ercsinél találkozott. A harcok rövidesen Székesfehérvár előterébe tevődtek, illetve a város környékén kiépített állásokban folytatódtak. A harcok kimenetelét nagyban befolyásolta az ide időközben beérkezett német páncélos erők harcbavetése.

1945. január 18-án a németek visszafoglalták a falut, majd március 21-én elvonultak; immár véglegesen. A többszöri fronthullámozás Székesfehérvár katonai fontosságával (repülőtér, vasúti csomópont, hadiüzemek), illetve a "Margit-vonal" és „Jenő-vonal” védelmével magyarázható. A harctevékenység 1944. december 7.-től 1945. március 21.-ig (tovább, mint Budapest ostroma) tartott. A lakosok sokat szenvedtek, egy részük a harcok elől elmenekült. /20. sz. melléklet: 1942-1945. között harci cselekmények miatt meghalt káloziak felsorolása/

A második világháború a községben a következő károkat okozta:

- leégett 80 lakóház
- 37 hidat leromboltak, vagy az erős igénybevétel miatt tönkrement,
- a hatvanpusztai kastély és a jegyzői lak teljesen tönkrement,
- 70%-os kár érte a református templomot,
- kisebb-nagyobb rongálódást szenvedett csaknem az összes épület (üvegezés, tetőszerkezet),
- elpusztult vagy hadizsákmánnyá lett az állatállomány nagyobbik hányada,
- a községbe vezető utak köznapis eszközökkel szinte járhatatlanokká váltak.

A lakosság száma 1944. november 1-én 4.877 fő, 1945. április 25-én 4.182 fő. Teljesen lakhatatlan 96 lakóház, komolyabb javítással lakhatóvá

tehető 298; a használható épületek száma 326. Az állatállomány: 52 ökör, 182 ló, 246 tehén, 445 sertés és 562 tyúk. Közélelmezésileg ellátott 3.388 fő. Részben ellátott 794 fő. Elvetettek 2169 kh őszi, 146 kh tavaszi gabonát, 50 kh burgonyát és 45 kh egyebet. A tengeri vetése 1945 áprilisában folyamatban volt. Bevetetlenül maradt 8.092 kh. Összeszedtek meg nem állapítható mennyiségű aknát és lőszert, kijavítottak (sürgősen!) két kutat és hidat. A mezőgazdaság állapotát jól szemlélteti az a tény is, hogy Káloz-Rózsamajorban pl. a háború következtében a teljes (!!!) igaerő elpusztult. A tavaszi és nyári munkákat az egész gazdaságban két (kettő!) bivallyal végezték. A két állatra a cselédek és a bérlő is egyformán igényt formált. Majd a cselédek panasszal éltek a Földigénylő Bizottság elnökénél, miszerint a két állatot senki sem gondolja.

A háború azonban nem ért véget 1945-ben. Elhagyott és fel nem derített robbanószerek, hadianyag miatt 1944. és 1947. között 48 fő lelte halálát a településen, ill. annak határában. Nagyobbik részük már békeidőben lett a háború áldozata. /21. sz. melléklet: *Elhagyott és fel nem derített hadianyagok áldozatainak felsorolása*/

Ismét ide sorolandók a háborús események miatt meg sem születettek, mint veszteség! Továbbá azok - pontos számukat sem tudjuk - akik a háború miatt maradandó fizikai, vagy pszichikai sérüléseket szenvedtek. A hadianyagok még napjainkban is szedik áldozataikat.

1945 áprilisára megalakult a 19 tagú Nemzeti Bizottság. Több politikai párt is alakított ekkorra községi szervezetet.

Ezek a következők:

- Szociáldemokrata Párt
- Nemzeti Parasztpárt
- Kommunista Párt
- Kisgazdapárt
- Polgári Demokrata Párt

Létrehozták a Szabad Szakszervezeteket. Júniusra ezen pártok képviselőiből a községi képviselőtestület is megalakult. Megalakították a rendőrséget, amely tíz főből és a parancsnokból állt. Május 14-én az kezdetét vette az iskolai oktatás. Júniusban az Igazoló Bizottságot is megválasztották. (Tagjai voltak: Bokor József, Pál Vince, Jakfái István, Bartos István és Weisz Lajos.)

Megválasztották került a községi előljárást az alábbiak szerint:

községi bíró: Bús József,

törvénybíró: Szabó István

pénztárnok: Cseszneki István

közigazgató: H. Tóth Béla

vezetőjegyző: Simon Sándor

segédjegyző: Szabó László lett.

Az előljárást további tagjai:

Bús Mihály, Tüdő Ferenc, Hercsik Ferenc, Simon József, Weisz Lajos és Fung János.

A földreform során teljes egészében megváltották Széchenyi Györgyné Zichy Anasztázia 2.563, Zichy Rafael 1.839, Zichy György 2.533, Komlósi János 1.067 kh-as birtokait. 100 kh-at mentesítettek Tripolszky Ágoston 753 kh, Ormándy János 391 kh és Horváth István 173 kh területű gazdaságából. Elkobzásra került két gazdaság összesen 17 kh területtel. A földreform során Kálozon összesen 10.417 kh-at telekkönyveztek.

1945 nyarán a Nemzetgyűlés Politikai Bizottsága határozata értelmében /633/1945.E.sz./ Széchenyi Györgyné - a család németellenes magatartásának elismeréseképpen - 300 kh-at visszakapott birtokaiból, melyet a kálozi Földigénylő Bizottság határozott nemtetszése ellenére Belmajor körül kellett kimérni. Tulajdonában maradt továbbá a kastély és annak melléképületei, az intézői és a számvevői lakás továbbá a kertészház számos más belmajori gazdasági épülettel együtt. A kivételes bánásmódot dr. gróf

Széchenyi Pál tartalékos zászlós hősi magatartása indokolta, aki 1944-ben a nagyrákosi légvédelmi ágyúütegnél teljesített szolgálatot. Személyes meggyőződése, neveltetése is arra készítette, hogy részt vállaljon a katonai ellenállási mozgalomból. 1944. november 22-ről 23-ra virradóan dr. gróf Széchenyi Pál tartalékos tüzérezászlós Tartsay százados Andrassy úti lakásában a lesben álló gestapósokkal és nyilas csendőrnnyomozókkal tűzharcba bocsátkozott. Az egyenlőtlen küzdelemből holtan került ki. Hőstettéről napjainkban is olvashatunk. (Vadász Ferenc: Legenda nélkül, Móra Ferenc Könyvkiadó 1975)

A háború nyomai még el sem tűntek, amikor 1945. augusztus 3.-án Sárbogárd község Hatvan átcsatolását kérte, de a község vezetői elutasították a kérelmet. Pusztagegres község pedig Hatvan határának egy részét kérte átcsatolni. A képviselő-testület ezt a kérést sem teljesítette. Szemmel láthatóan felújultak a régi jó békebeli határviták a „szomszédokkal”.

A Földműves Szövetkezet 1946. augusztus 25.-én alakult 275 taggal, 230 jegyzett üzletrésszel. A tagok mind úgazdák voltak. (Vezetők: H. Tóth Béla, Balogh József, Miklós István, Pénzes Jánosné.) A szövetkezet vagyona 1 traktor, 1 cséplőgép, 1 szelektor, 1 daráló és 1 szalagfűrész. Tevékenység: szántás, cséplés, legelőgazdálkodás, tojásfelvásárlás és termény nagykereskedés. Lehetőséget láttak üzletnyitásra, terményfelvásárlásra, szarvasmarha törzstenyészésre, olajcseretelep létesítésére, gyümölcsértékesítésre és rizstermelésre ///. Magtárépítésre a községi közgyűléstől 1948-ban 20.000,-Ft kölcsönt kértek és kaptak.

Nagyhőrcsökön 1945. szeptember 19.-én 538 kat. holdon Nagylóki Magtermelő Nemzeti Vállalat néven indult a gazdálkodás, Tóth György vezetésével. 1947. január 1.-től a gazdaság neve Sárszentágotai Magtermelő Nemzeti Vállalatra változott. Ekkor a gazdaságot Merényi Ferenc vezette. 1949 októberében hívták életre az Állami Gazdaságot. A gazdaság központja Felsőtöbörzsök volt, de 1953-ban a székhelyet Nagyhőrcsökre tették át. Igazgatók voltak: Magyar Imre 1953-1956, Fejes Miklós 1957-1972, Öcsödi Gyula 1972-1977. 1977-ben a Nagyhőrcsöki Állami Gazdaság beolvadt a Sismándi Állami Gazdaságba.

1946-ban várótermes vasútállomás épült Aba - Sárkeresztúr állomáson. Ehhez a környező községek természetbeni munkával járultak hozzá. A képviselőtestület a Sárkeresztúrra kivetett természetbeni munka 25%-át magára vállalta, *"mert a községnek is ez a legközelebbi állomása"*. Újra megnyitották a téglágetőt is a régi téglamester; Strann József vezetésével. Minden 1.000 téglá után 100 db-ot a községnek adott. A forint bevezetésével visszatértek az éves költségvetésre, addig ui. az infláció miatt havonta készítették költségvetést. A költségvetési év 1948-ig augusztus 1-től július 31-ig tartott (vagyis aratástól aratásig!). 1949. január 1-től tértek át a naptári évvel egyező költségvetési évre.

1946 szeptemberétől kezdték el újra a szokásos vásárok tartását. 1949-ben a vásártartási jogot újra kellett kérni. Ekkor a nagyközség előadta, hogy *"már az 1500-1600-as években magánkézben lévő vásárjog illette meg, majd a múlt században ez a magánjogi vásártartás még két vásárral bővült, majd a vásártartás joga 1942-ben a községre szállt."* Indoklásul felhozták még, hogy a forgalom igen nagy, mivel a vidék minden közlekedési és vásárlási központtól távol esik, így itt van alkalma a lakosságnak áruik kicserélésére. A forgalomra jellemző, hogy a februári vásárra 1.100 marhát hajtottak fel. A kért vásártartási jogot a község 1949-ben megkapta.

1946 decemberétől alispáni rendeletre bevezették a vigalmi adót. Ekkor a következő egyesületek működtek: Iparos Olvasókör, Katolikus Szülők Szövetsége, Szívgyárda, Egyházközségi Legénycsoport és Leánycsoport.

1947-ben hároméves tervben előirányozták vasút építését Szabadbattyán, Mezőszilas és Simontornya felé. Indokoltak tartották Sárosd és Enying - Siófok felé is, hogy közvetlen összeköttetés legyen a Balatonnal. Tervezték az utcák szélesítését, kövezését, fásítást, csatornázást és új kutakat is. A község kizárólag mezőgazdasági jellegét a belterjesség irányába kívánták fejleszteni, ami elsősorban a magtermelést jelentette volna. Nagy hangsúlyt helyeztek az állattenyésztésre is; minőségi árut szerettek volna produkálni. Nem kívánták azonban a gabonaneműeket sem elhanyagolni, mert akkor nem fokozható az állattartás és a földek termőereje sem. Okszerű gépesítést képzeltek el. Az iparfejlesztést együtt kívánták megvalósítani a

mezőgazdaság fejlesztésével. Elsősorban húsüzemekre, konzervgyárra, szeszgyárra, kender- és len feldolgozóra gondoltak. Szinte valamennyi elképzelésük megmaradt az álmok világában; a valóság a tervektől nagyon is távol maradt.

1947-ben megváltoztatták több utca nevét;

a Horthy Miklós utca	Kossuth Lajos utca,
a Vitéz utca	Temető utca,
a Német utca	Dózsa György utca lett.

A névváltoztatás 1950-ben ismét fontossá vált. Ekkor a még megmaradt utcaneveket is megváltoztatták. 1950-es utcanevek; Rákóczi Ferenc utca, Bajcsy-Zsilinszky Endre utca, Ady Endre utca, József Attila utca, Bem József utca, Alkotmány utca, Vörös Csillag utca. A Fő tér Szabadság tér nevet kapott, teret neveztek el Sztálinról is. Az ügybuzgalom alighanem fölösleges volt, mivel 1993. nyarán pl. a tősgyökeres lakosok idősebb generációja előszeretettel használta a gyermekkorában megtanult elnevezéseket, noha azóta egyes utcaneveket már kétszer is megváltoztattak.

„A Kálóz melletti Nagyhörcsökön 1945 őszétől rendszeres fosztogatás folyt a kastélyban, melynek berendezése mellett pusztult a családi levéltár és a könyvtár is. Az egyik helybeli lakos, - aki földigénylő bizottsági tag - elmondása szerint a könyvtár és levéltár három szobában van elhelyezve, amely illetéktelen személyek látogatása folytán, - a katonaság kiköltözése óta - állandóan fogy. A Megyei Földhivatal a lopások kapcsán megtette a feljelentést, s átírt a főlevéltárnoknak, hogy a muzeális értékű nemzeti vagyon megmentéséről gondoskodják.²³ Amint azt ma már teljes biztonsággal megállapíthatjuk: sikertelenül.

Belső problémák is megoldásra vártak. A községben elszaporodott lopások miatt - a helyben levő rendőrség ellenére - a vezetőjegyző éjjeliőrség megszervezését indítványozta 1946. február 1-én. 1946 júniusában Sárbogárd megismételte Hatvan átcsatolásával kapcsolatos kérelmét. Ugyanekkor a vásárok újbóli megrendezését javasolta a

képviselőtestület. Megkezdték a vásártér rendezését. A képviselőtestület heti kettő piaci nap megtartása mellett határozott.

1947. április 18-án Nagyhörcsök székhellyel második szülésznői körzetet hoztak létre. Az új körzetbe tartozó települések Hatvan, Külső-Hatvan, Antalmajor, Kishörcsök, Rózsamajor, Katlan völgy és a Vitéz telkek. Hatvanban és Nagyhörcsökön közigazgatási kirendeltséget hoztak létre. 1947. május 27.-én Takács Vince jelenti az előjáróknak, hogy a község határának aknamentesítését (még 2010- ben is bátran állíthatjuk, hogy felületesen, vagy inkább szakszerűtlenül) befejezték. Júniusban a Közellátási Felügyelőség a községnek a szovjet alakulatoknak beszolgáltatott termények ellenértékeként 3.738,-Ft-ot küldött. A pénz szétosztása a gazdák között képtelenségnek bizonyult; az összeget kút létesítésére fordították.

Ugyanezen évben bejelentették a közgyűlésnek, hogy a tanfelügyelőség hajlandó a kültelki iskolákban vándortanítóságot felállítani, amennyiben a község helyiségekről, felszerelésről, fűtésről, takarításról és szállásról gondoskodik. A tantermek és berendezések biztosítását vállalták; a többit viszont "adják a szülők meg az állam". Áldozatvállalásukat úgy indokolták, hogy "mert most nincs lehetőség, hogy a gyermekeket szekéren az iskolába szállítsák, mivel a szülőknek nincs megfelelő igásállatuk". Felmerült egy állami iskola létesítésének gondolata Kishörcsök - pusztán és Aranyos-pusztán, de a község fedezet hiányában ezt a tervet támogatni nem tudta.

1948. június 16.-án a testület határozatot hozott az iskolák államosításáról. 22 titkos szavazatból 19 követelte az államosítást; 3 ellene volt. A sárbogárdi kórház a községtől támogatást kért, amit a testület megtagadott. Viszont 750 Ft-os támogatást adtak a helybeli járványkórháznak. Lépésüket azzal támasztották alá, hogy a helyi kórházra szükség van, a súlyos betegeket pedig a székesfehérvári kórházba viszik.

1948-ban ismét felmerült a községek közötti határ kérdése. A BM bizonyos területeknek Kisláng részére való átengedését rendelte el. A közgyűlés a rendeletet tudomásul vette, de kimondta, hogy *"a területek fekvését megállapítani nem tudja, mert a térképek elvesztek, nemkülönben az*

idevonatkozó iratok is". Az állítás valóságát vitatni szükségtelen lenne, mivel a községben az iratkezelési fegyelem nem volt éppen dicsérni való, s a községi irattár, illetve levéltár is több alkalommal tűzvész (esetleg gyújtogatás?) martalékává vált.

Ebben az évben furcsa - legalábbis szokatlan! - dolog jelenik meg a faluban. Szükségtelen kommentálni. Az idézet magáért beszél:

„Kálóz, 1948. május 31.

*TATÁR VINCE BEADVÁNYA A MINISZTERHEZ A KATOLIKUS EGYHÁZ
TEVÉKENYSÉGÉRŐL*

Kultuszminiszter Úrnak!

Alulírott tisztelettel jelentem, hogy Kálóz község róm. kat. tanítója a templomban, több alkalommal a Boldogasszony anyánk című énekben, az öntudatlan népet félrevezetve, az édes hazánkról helyett romlott hazánkról énekel, amely két szót keseregve ejti ki, mint a levelibéka, amely esőt kér és mégse esik az eső. Mi úgy tudjuk, hogy a hivatalos egyházi körök a romlott szót 1938 után édes szóra változtatták, és most úgy látszik, egyes fasiszta kántorok titokban a fekete reakcióval visszalopják ezt a régi elavult szót. Hiszen a haza az mindig ugyanaz, ami volt jelentőségében, mi nem hisszük el, hogy hazánk romlott, de romlott volt benne a főúri osztály, méghozzá fertőzött, prostituált, libanyakú és hülye, ők rontottak itt el mindent. Jómagam is katolikus vagyok, de nem farizeus és nem képmutató, ha elmegyek a templomba nem azért megyek el, hogy megmutassam magamat, hogy ki vagyok, vagy milyen ruhám van, hanem elmegyek azért, hogy hálát adjak a mindenhatónak azért, hogy hat napon át adott egészséget, erőt a munkához. Ez az igaz hit, szerintem. Tovább menve jelentem, hogy pünkösd napján nálunk is fölolvasták Mindszenty levelét, de amint mise előtt megtudtam, hogy körlevélolvasás lesz, amely az iskolák államosítása ellen tiltakozik, egyenesen visszafordultam és eljöttem haza, majd útközben forrott bennem a düh, hogy Isten házát a népuralom kibontakozása ellen konzervatív, reakciós

propagandára használják föl. Jelentem azt is, hogy községünk kántortanítója még a múlt évben azt a kijelentést tette, hogy nem veszi figyelembe a kormány rendelkezéseit, mert ez a kormány davaj kormány, majd az iskolából Keszegh István állami néptanítót kituszkolta azzal a kijelentéssel, hogy mit keresel itt az én iskolámban te kommunista. Ez a népszerű Keszegh István áll. tanító, mivel a nép mellé állt, és el akarta vállalni a Nemzeti Parasztpárt helyi titkárságát, annyira üldöztetésnek lett a plébános és az igazgató-tanító előtt kitéve, hogy kénytelen volt elpályázni Kalózról Diósdra, ahol jelenleg is lakik. A fentiekből látható, hogy mennyire ellene dolgoznak az egyházi körök a népuralom kibontakozásának, és még jobban, mennyire ellene vannak a népszerű és a népuralomért harcoló öntudatos nevelő tanároknak. Maradtam a néppel a népért

Tatár Vince

(Tisztázat. — UMKL VKM XV—36. 1948—2726.)

1948. augusztus 20.-án a budapesti központi ünnepségen „a főváros által (a komoly háborús veszteségeik miatt) pártfogolt Tác, Kálóz és Csősz községek küldöttsége nevében Kálóz község bírása hangsúlyozta, a falusi dolgozók a földosztással olyan előnyhöz jutottak, amelyet a városi ipari dolgozók segítségével nélkül sohasem tudtak volna kivívni!” A kölcsönös kapcsolatok nem merültek ki ennyiben. Budapestről sok gyerek érkezik a településre nyaralni, fizikailag megerősödni. Olyan is van közöttük, aki akár az iskolaévet is a településen tölti. Ezek a szálak aztán befogadók és befogadottak között hosszan megmaradtak. A budapesti Császár János például még az 1960-as évek derekán is látogatta Nagy Istvánt.

1949. február 25.-én - az akkor aktuális politikai paletta szerint a proletárdiktatúra közigazgatási feladatainak megfelelően - átszervezték a községi önkormányzat vezető testületét. A képviselő-testületi közgyűlésen új tisztségviselőket választottak:

községi bírós: Szabó István

törvénybíró: Bús Mihály

közigazgató: Balázs Géza

pénztárnok: Cseszneki István.

További elöljárók:

Miklós István, Szabó István, Bokor József, Cseszneki Ferenc, Kranauer István, Nagy Kálmán, Németh János /Hatvan/, Tóth István /Nagyhörcsök/, Csányi György /Belmajor/, Cetli István /Ödön-Aranyos/

Az új képviselő-testületben a Magyar Dolgozók Pártját 23 fő, a Nemzeti Parasztpártot 11 fő a Független Kisgazda Pártot 12 fő, a Szakszervezetet 10 fő képviselte.

A vezető jegyző Simon Sándor maradt.

1949-ben tartott még a kapcsolat a fővárossal. *„A május elsejei ünnepségekre a Városháza dolgozói hat község: Tác, Csősz, Kálóz, Fövenypusztá, Ödönpusztá és Aranyospusztá küldöttségeit látják vendégül.”*

A szülésznői feladatokat a pusztákon külön szülésznői körzet látta el. (Dombai Józsefné szülésznő székhelye Hatvanpusztá volt.)

Októberben Belmajorban megalakult az első Termelőszövetkezeti Csoport, a "Béke TSZCS". /Engedélyezve 1950 - Ka. 231 - 7551 sz./ Elnöke: Szabó István, tagjai: Pál Imre, Pál József, Soós József, Ács József, Ferenczi György, Ódor Lajos, Fung János, Csányi György, Viktor György, Nagy Péter, Géczi György. 1951-1954 között Kádi Ferenc elnöklétével működött.

Feloszlatták a Jézus Szíve Néplányok Társaságát, akik a háború után egy tömb élesztő árusításával állították helyre üzletüket, s továbbra is kivették részüket a falu népének örömeiből-bajából, de a mindennapi munkából is. A feloszlítás után helyükön maradtak. Az egyházközség kántorként, takarítóként, harangozóként alkalmazta őket. Később üldöztetés lett az

osztályrészük. 1953-ban már perek, házkutatás, bebörtönzés. 1953-ban pl. a Bosnyák téren (Budapesten) egy kirakatba volt téve két szappan, 3 kg liszt, 25 dkg bors, továbbá néhány darab apróáru. Fölötte nagyméretű plakáton felírat: *"Így halmoznak az Istennek szentelt ájtatos személyek, mint pl. Müller Anna Mária, a Jézus Szíve Néplányai közül!"* (Müller Anna Mária hosszú időn keresztül Kálozon teljesített közmegelegedésre eredményes szolgálatot.)

A gróf Széchenyi Györgyné által adományozott kultúrházat
államosították, az a Fejér Megyei Moziüzemi Vállalat kezelésébe került.

1950-ben Hatvanban "Előre" néven TSZCS alakult. Kishörcsökön is létrejött a "Petőfi" TSZCS, elnöke Szénási Imre volt. A szövetkezetesítés a pusztákon vette kezdetét. Először a pusztákon, később a tanyákon is önálló TSZCS-k alakulnak. 1952-ben Dég községtől Antalmajor visszakerült Káloz közigazgatása alá. Az 1950-es évektől kezdődően a községben a természetes szaporodás fogalma helyett célszerűbb a természetes fogyás fogalmát bevezetni. Az itt élő nép a bizonytalan gazdasági vagy politikai állapotok ellen az eddigiek során is visszafogott szaporodási ütemmel tüntetett. Az 1950-es évek arányszámai kemény háborús esztendőkre emlékeztettek ...

1952-ben alakult meg a nagyhörcsöki Vörös Hajnal TSZCS Csögör György elnöklése alatt.

1953. lesz a faluban a TSZCS-k éve. Ekkor alakult ugyanis a Hunyadi TSZCS (elnök: Virág József), a Szabadság TSZCS (elnök: Bús Mihály), Rákóczi TSZCS (elnök: Schneider Vince), Kossuth TSZCS (elnök: Weisz István), Táncsics TSZCS (elnök: Herczeg József), Aranykalász TSZCS (elnök: Pál József), Dózsa Termelőszövetkezet (elnök: Komjáti Gyula). A faluhatár minden szeglete egy-egy külön TSZCS-ként működött (volna), azonban tevékenységük erősen akadozott. Hol a tárgyi eszközök hiányoztak, hol a szakértelem, hol pedig mindkettő. Így 1953. március 1.-től Káloz község szociális községgé alakult. A népesség 87% - a erre az időre TSZCS-be "tömörült". A História Dómus feljegyzései szerint *"a megfélemlítés is erősen működött; egyre több a viszálykodás a nép között"*.

1954. sem maradt termelőszövetkezet alakítás nélkül. Ekkor alakult meg az Ezüst Kalász TSZ (alapító elnöke Ladányi Gyula, 1957-től pedig Hufnágel Mihályné vezette. Közben a korábban életre hívott TSZCS-k többsége átalakult. 1955-ben - sajtóhíradások szerint - öt TSZ működött a községben. Szeptember 25-én szövetkezeti nap keretében ünnepelték a termelésben elért eredményeket. A környező községek termelőszövetkezetei és egyéni gazdái is képviseltették magukat. A délelőtt 10 órakor kezdődő nagygyűlésen jelen volt Bata István honvédelmi miniszter; a megye parlamenti képviselője is. Délután és este az Operaház művészei és a környező községek kultúrcsoportjai szórakoztatták a megjelenteket. A községi könyvtár állományát 767 db könyv jelentette. A Béke TSZ zárszámadó közgyűlésén jó termésátlagokról, javuló munkafegyelemről számoltak be. Ugyanitt kérték a felettes szerveket, hogy TSZ - űk parkjában lévő pompás épületben (Belmajor - kastély) létesüljön megyei tsz-üdülő.

Ekkor alakult a Kisipari Termelő Szövetkezet is. Vezetői voltak: Weisengruber János, Bíró Árpád, Körösi József, Csögör István, Cseke Ferencné.

1956. január 12.-én reggel 6 óra után majd 8 óra után két alkalommal földrengést észleltek az országban. A földmozgások kárt nem, de nagy riadalmat okoztak a községben. Október 27.-én részint a pesti hírek, részint az általános közhangulat hatására a településen is felvonulásra, október 30.-án pedig tömeggyűlésre került sor, amelyen szinte az egész lakosság részt vett. Megválasztották a Nemzeti Bizottságot is. Nem került a bizottságba egyetlen kulák vagy a Horthy éra bármilyen rendű-rangú egykori vezetője sem.

"1957. augusztusában a Fejér-megyei Bíróság ítéletet hirdetett azoknak a kálozi fiataloknak az ügyében, akik piros festékekkel és mésszel arasznyi betűkkel izgató, uszító jelszavakat írtak kerítésekre, házak falára, majd később rádióadás alapján sokszorosítottak egy 16 pontos ellenforradalmi követelést az ellenforradalom napjaiban és nagyrészt tagjai voltak a Nemzetőrségnek is. A bíróság nyolc vádlott közül négyet 7 hónaptól másfél évig terjedő letöltendő börtönbüntetéssel sújtott, két fiatakorúnak az I-I éves börtönbüntetés letöltését

3 évi próbaidőre felfüggesztette, két vádlottat pedig bizonyítékok hiányában felmentett." A Nemzeti Bizottság vezetőit fél évre internálták.

1957. és 1962. között a termelőszövetkezetek szinte állandó átalakulásban voltak.

1957-ben alakult /újja/ az Új Élet Tsz. (Bozai István vezetésével).

1958-ban alakult /újja/ a Zöld Mező Tsz. (Kishörccsök) (Szénási Imre vezetésével).

1959-ben alakult át: - az Ezüst Kalász Tsz. (elnök: Rátkai László),

- a Haladás Tsz. (elnök: Kun József).

- Széchenyi Tsz. (elnök: Szajkó László).

1961-ben szerveződött újja: - az Új Haladás Tsz. (elnök: Józsa László)

- a Vörös Lobogó Tsz. (eln. : Tolnai József)

1962. február 20.-án az Új Haladás és a Vörös Lobogó Tsz-ek utóbbi nevén egyesültek Józsa László elnöklete alatt (későbbi vezetői: Borzák József, Molnár József, Nyakas Ferenc). Átmeneti időszak után sikerült a tevékenységet jól szervezve, a szakértelmet jól kihasználva eredményes munkát végezni, s a község lakosságának döntő hányadát hosszú ideig tisztos megélhetéshez juttatni.

1964-ben az MSZMP Központi Bizottsága Agitációs és Propaganda Osztályán a télen szervezett MSZMP tanfolyamok egyik kiemelkedő települése Káloz. A tanfolyamon 500 fő vett részt. Ugyanekkor a Sárbogárdi járásban az átlagos hallgatói létszám 260 fő.

Politikai nevelőmunkában 1965. évben is kiemelkedően szerepelt a település, az előadások a tsz mozgalom működéséről szóltak. A járásban és a településen mégis érzékel hibákat a párt: „... a sárbogárdi járásban a párttagságnak több mint fele nem vesz részt sem politikai, sem szakmai továbbképzésben. Megyei átlagban a párttagok 1/3-a nem vesz részt szervezett ideológiai oktatásban. Nem véletlen, hogy a hittan beíratásoknál

jelentkező megyei csökkenésen belül a sárbogárdi járásban kismértű, de mégis emelkedő tendencia van, /Hittanra jár az alsó tagozatos gyermekek 71,8% - a./ Ez a tény, valamint a papság iskolán kívül végzett munkája kettős nevelést eredményez, romboló hatású. Ebben a járásban a párttagok közül 18-an írást tanultak be gyermekeiket hittanra. Rossz hatást vált ki az is, hogy néhány községben, /Alap, Vajta, Kálóz, Cece/ néhány nevelő vallásos érzelmű, templomba jár és így a tantestület sem lehet egységes a nevelőmunka végzésében.”

1965-ben a politikai nevelőmunka terén még mindig a hitoktatás kérdése vezet:

„Fejér megye Kálóz község pártszervezete kötelezte az igazgatót, hogy párttag szülő gyermekét csak a párttag szülő írásbeli nyilatkozata ellenében írhat be. (hitoktatásra!) /A helyzet anomáliája, hogy a kálozi iskola igazgatója pártonkívüli./

Előfordul, hogy a pártszervezetek párttagjaik nevelésével, agitálásával kapcsolatos feladatokat kényelmességből és az adminisztratív eszközökre leszűkítve az iskolák igazgatóira, nevelőire hárítják át. /Fejér megye Kálóz község, móri járás./

Hittanbeíratással kapcsolatos statisztikai szemlélet még mindig kísérő jelenség a tanulók világnézeti neveltségének kérdését a hittanbeírás százalékában mérik /Fejér megye Úrhida, Kálóz községek, móri járás/, és az igazgató munkáját ennek alapján értékelik. Ezek is segítik kialakulni az iskolaigazgatók szemléletében a torzulásokat.”

1966-ban a hittanbeíratás kérdése az iskolaigazgató és a helyi pap összeütközéséhez vezetett:

„Kálóz /sárbogárdi Járás/

Tavaly az iskolai tanulólétszám 37,6%-a, az idén 33,5%-a hittanra beíratott tanuló.

Az igazgató a Rendtartásnak a magatartásról szóló paragrafusát félreértelmezi: az a tanuló, aki hitoktatásra jár, nem lehet példás. Ezt az elvet szórványosan már tavaly is képviselték, az idén tantestületi értekezleten is foglalkoztak vele /7-8 nevelő kezdetben ellenállt ennek az elvnek/, majd szülői értekezletet hívtak össze, és állásfoglalásukat közölték a község szülői társadalmával. Ennek hatására két szülő kiíratta gyermekét hittanról. Hasonló jelenség a járási székhely, Sárbogárd általános iskoláiban is van az Igazgató állítása szerint. A járási igazgatói értekezleten felvetették ezt a problémát, megfelelő eligazítást nem kaptak, a művelődésügyi terület felügyeletét ellátó elnökhelyettesnek csak annyi megjegyzése volt, hogy óvatosan kell ezzel a kérdéssel bánni. A hittanbeíratás előtt a községi pártszervezet határozatot hozott, hogy párttag szülő gyermekét az igazgató csak a párttag szülő írásbeli nyilatkozatával írathatja be. Az egyik párttag szülő gyermekét a nevelők beírták fenti írásbeli nyilatkozat nélkül, az igazgató önhatalmúlag kihúzta, és a beírottak névjegyzékébe már nem vette be. A pap ezt kifogásolta, és megjegyezte, hogy az ügyben felsőbb fórumokhoz fordul. A járási pártbizottság munkatársa egyetértett a községi pártszervezet határozatával. A helyzet ellentmondásosságához hozzátartozik, hogy az iskola igazgatója párton-kívüli.”

Az 1960-as években a környéken telepített ipari üzemek (Székesfehérvár, Sárbogárd) nagy mennyiségű munkaerőt vonzottak; a település lassan tipikus "ingázó" területté vált. A szociológia akkori szóhasználatával élve kétlakiak éltek itt. Előnye volt ennek az életmódnak a viszonylagos anyagi gyarapodás, hátránya pedig az, hogy az iparban munkát vállalók előbb-utóbb a városokban telepedtek le; tehát a lélekszám az elvándorlók miatt is csökkent. A népességszám alakulására jellemzők a következő adatok:

1960 -	3.653 fő
1970 -	3.419 fő
1980 -	2.698 fő

1967. december 31.-én közlekedett utoljára a vonat Szabadbattyán - Káloz viszonylatban (455a vonal). Fő funkcióját (terményszállítás!) régen elveszítve, valójában műszakilag elhanyagolt állapotban ekkorra csak napi 1-2 vonatpár cammogott rajta 10-12 km/óra sebességgel. A későbbiek során a síneket is felszedték.

1968-ban az állambiztonsági szervek nyomozást vezettek többek között Babits Emese (Jézus Szíve Népkeányai Társasága, volt kálozi házfőnök) szegedi, illetve Steklovits Sarolta kálozi kántor - a társaság tagja - ellen. Az „Imádkozók” fedőnevű bizalmas nyomozás anyagának egyes részletei a forrásmellékletben is megtalálhatók. A Jézus Szíve Népkeányai (Societas Jesu Cordis /SJC/) Társaság szegedi csoportjával szemben, 1968-ban lefolytatott állambiztonsági nyomozásról, s a női szerzetesrend elleni állambiztonsági nyomozásról számos – eddig publikálatlan dosszié – található az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában. Az állambiztonság a nyomozás során megállapította, hogy Babits Emese volt kálozi házfőnök a társaság országos vezetőjének Kern Margitnak útmutatása alapján 1955-ben Szegeden telepedett le, miután újjászervezte és irányítása alá vonta a társaság Csongrád megyében élő tagjait. Steklovits Sarolta 40 éves, kántor, büntetlen előéletű, magyar állampolgár, kálozi lakos pedig 1950 előtt lett tagja a Társaságnak, utóbb 1962-ben tett esküt. Tagtársaival, a rend betiltását követően is tartotta a kapcsolatot, s általában évente keresték fel egymást Babbitssal Szegeden, illetve Kálozon. A komoly apparátust mozgató (házkutatások, nyomozás ügynökök révén stb.) eljárásban a következő eredmény született:

Babits Emese Szeged, Földvári utca 6. szám alatti lakossal szemben a nyomozást a Be. 160. §/1./ bekezdés f/ pontja alapján figyelmeztetés foganatosítása mellett, 1968. július 20-án megszüntették. Javasolták továbbá, hogy – figyelemmel addigi tevékenységére – megelőző intézkedésként Babits Emesét, 1968. 08. 07.-től helyezték rendőrhatalósági felügyelet alá. Egyúttal elrendelték az érintettel szemben a 3/e rendszabály (szobalehallgatás, optikai figyelőrendszer) alkalmazását.

Steklovits Sarolta Káloz, Béke tér 6. szám alatti lakost, 1968. július 19.-én rendőrhatalósági figyelmeztetésben részesítették.

1969-től veszi kezdetét a község jogállásának további romlása. Ez évtől kezdődik Sárbogárd felemelkedése, mely folyamat végén (1984-ben) többek között Káloz községet is Sárbogárd városkörnyéki községévé nyilvánították. Jelen munkám révén és óvatosan szeretném felhívni a döntéshozók figyelmét, hogy ekkorra (1969-re!) Magyarországon a vármegyerendszert felszámolták. A vonatkozó dokumentumokban Sárbogárdot mégis Fejér VÁRMEGYE (vm.) területi illetékességű településként tüntetik fel!

„SÁRBOGÁRD nk., Fejér vm., sárbogárdi j. -1969. július 1 - jével - és Sárszentmiklós községeket ~ néven egyesítették.

(18/1969. NET sz. hat. - MK 1969.41. sz.)

- 1970. január 1-jével nagyközségi tanácsá nyilvánították.

(60-1/1970. (TK 3.) MT TO sz. köz. - TK 1970. 3. sz.)

- 1978. december 31-ével - néven és székhellyel, Pusztá-egres községgel községi közös tanácsot szerveztek. (23/1978. NET sz. hat. - MK 1978.68. sz.)

-1984. január 1 - jével ~-et városi jogú nagyközséggé szervezték, egyidejűleg Alap (Alsószentiván), Mezőszilas (Igar), Nagylók (Hantos), Sárkeresztúr (Sárszentágota) közös tanácsú községeket; Cece (Sáregres, Vájta), Lajoskomárom (Mezőkomárom, Szabadhídvég) közös tanácsú nagyközségeket, valamint Dég, Kálóz, Sározd, Szabadegyháza községeket ~ városkörnyéki községeivé nyilvánították.

(23/1983. NET sz. hat. - MK 1983.61. sz.)”

1975-ben dr. Szilárdfy Zoltán, Káloz akkori lelkipásztora gyűjtést kezdett a hősi halottak emlékére készítenő nagyharang javára. A négy

mázsa hetvenöt kilós haragot Gombos Lajos mester öntötte Órbottyánban. A jubileumi szent évben, 1975. augusztus 10-én, dr. Potyondy Imre, püspöki helynök szentelte föl a Nagyboldogasszony templom legnagyobb harangját. Ez évben Hitelszövetkezeti Kirendeltséget is létesítettek. Vezetői 1975-től: Simon Gyuláné, Fésű Györgyné, Joó Istvánné, Szigeti Andrásné.

1998. augusztus 27.-én elhunyt Kaszala Lajos. Élete során több helytörténeti munkában is foglalkozott a település múltjával. Hosszú ideig iskolánk igazgatója volt. Életrajzát a forrásmellékletben olvashatják.

A valamikor komoly gazdasági jelentőséggel bíró mezőváros napjainkra kisközséggé zsugorodott. Azonban - ha történetét végigtekintjük - beláthatjuk azt is, hogy az a település, amely ilyen komoly múlttal bír, egyszer még esélyt kaphat a komoly jövőre is!

Mellékletek:

1. sz. melléklet: Magyar nyelvű feljegyzés a török követek ellátásáról

Asz török követekre asz kiser követvünk Sebászok
Isobenis 20 kila Appát 9 beker kenát 6 beker
fa 20 Gyukos 15 lud 100 Gyukony 2 pint vaj 20
kenyér egy vago marha 12 Vontaro ökök Gjörig
volnak Tofis egy korszóval volt Aszonban pénz
ölbei Uram kurrense nem küldvén hanem együt
as Etequiorval ráuk jöven ös bekeret ker
ven mnyfart elő alitvauk el el küldvauk
megis meg tartova rajtuk as Catequvauk egy
hogy ittah öttek nálunk 33 ure bort megittak
as Bironakis egy ludgyat hatalmassan azon
öttek ugyan as bekeret sem kellett
csak hejában kerre ö kezzetne.

56. Kerekszurnul

2. sz. melléklet: Jellasics altábornagy Zichy Ödönnek kiadott Roth vezérőrnagyhoz szóló levele

"Jellasics altábornagy Zichy Ödönnek kiadott Roth vezérőrnagyhoz szóló oltalomlevele

Tábornok Úr !

Zichy Ödön gróf úr kérelmére elrendelem, hogy a gróf úrnak oltalomlevél szolgáltassék ki, és részére minden oltalom megadassék.

Székesfehérvár, 1848. szeptember 27.

Jellasics altábornagy"

(Fordítás német nyelvből.)

3. sz. melléklet: Zlinszky István Fejér vármegye első alispánja által kiadott úti levél gróf Zichy Ödönnek

"Székesfehérvár, 1840. szeptember 29.

Zlinszky István Fejér vármegye első alispánja által kiadott úti levél gróf Zichy Ödönnek

Gróf Zichy Ödön Ő Nagysága Fejér Megyei Kálozd Mező Városából, mint tulajdon jószágáról Posonyba utazni szándékozván, hogy ezen útjában minden akadály nélkül utazhasson, nyerte ezen maga igazolására szóló úti levelet.

Költ Fehérváron Sept. 29-én 1848.

Zlinszky István

Fejér Vármegye I-ő Al-Ispánja"

4. sz. melléklet: Trangoss István százados jelentése Zichy Ödön és Zichy Pál fogságba eséséről.

"Adony, 1848. szeptember 30

Trangoss István százados jelentése Zichy Ödön és Zichy Pál fogságbaeséséről

Tegnap este, azaz 1848. szeptember 29-én Abán megjelenvén, a Soponyán elhelyezett Hadnagy Úr Erkulencstől jelentést kaptam, hogy két urat különféle írásokkal, Jellacic táborából feléje jöven, megfogtak volna. Irományokat és nyomtatott proclamációkat átolvasván, megbizonyítottak abban, hogy ezek hazánk ellenségei, - mely okból tüstént vágatva Abáról Soponyára menvén, ahol két foglyot találtam: nevezik gróf Zichy Ödön és gróf Zichy Pál soraim közé vettem és mind 1/2 12 órakor Soponyáról Abára megérkeztem, itt az ég alatt őrköt kiállítottam ezeknek, felvigyázásukra.

Adony, 1848. Sept. 30.

Trangoss István

kapitány"

5. sz. melléklet: Izsányi Endre kálozi jegyző jelentése Szűts Gedeon nemzetőr századosnak

„Kálóz, 1843. szeptember 30.

Izsányi Endre kálozi jegyző jelentése Szűts Gedeon nemzetőr századosnak

Tisztelt Kapitány Úr!

Brodi és Gradiskai Határőri Őrségből 10.000 népség tart felénk, egyik fele 5.000 Pintzehelyen, másik fele ma Ozorán, s jön holnap vagy ma Kalozra ...ezt bejelenteni szoros kötelességem lévén, a további választ elvárva vagyok Kapitány Úrnak alázatos szolgálja

Izsányi Endre jegyző

Kálozon, Sept. 30-a 1848.

/Utóirat/ mint egy 14 darab dupla, 5 darab simpla igen drága fegyvere vagyon itt a Grófnak kérem alázatosan tessék róluk rendelkezni."

6. sz. melléklet: Zánthó Péter dégi jegyző levele Kálóz előljáróihoz.

"Dég, 1848. szeptember 30

Zánthó Péter dégi jegyző levele Kálóz előljáróihoz

Tisztelt Kálozi Úrak!

Mai napon Báró Jelasich Hadi népe délbe/n/ 1200 emberrel Déghre bejött, és a mint bejött és megállt, tüstént sebes marsot veretett vissza, és Ozorára vissza vonult, mellynek okát tsak kevésbé értettük, hogy Pintzehelen a többi Tolna vármegyeiek megtámadták, és most már nem tudjuk jönnek é vagy nem többé Déghre, ők nagyon azt mondták, hogy ma estvére újra Déghre jönnek. Most tehát kérjük, hogy ha ezen csorda népet el nyetni lehetne egész erővel Dégh felé rendes katonasággal nyomuljanak, majd meg tudjuk, mibe van a dolog, mert kotsin Ozora felé e mbereink el mentek, hogy a dolgot jobban megtudhassuk. Itt a föld népe kész a fegyverre és felkelésre tsak buzdítás, bátorítás kívántatik, melly is ha látja másoknak felkelését azonnal fogja követni.

Ezeknek tudósítása mellett maradok tisztelője

Zánthó Péter jegyző

Déghen 30-dik.Sept.1848."

7. számú melléklet:Görgey A.: Életem és működésem Magyarországon
1848 ban és 1849-ben

"Adony - Lórév, 1848. szeptember 30

Zichy Ödön gróf elítélése és kivégzése

1848. szeptember 29-én Zichy Ödön és Pál grófokat Székesfehérvárról jövet ... a vezénylő tiszt gyanúsnak találta, ezért letartóztatta és másnap adonyi főállomásomra kísértette őket...

A szigetre érve, haladéktalanul összeállítottam a rögtönítélő hadbírószobát, hogy kihallgassa a grófokat, és ítéljen felettük. A felbujtott pór népek dühétől megmenthettem őket: a haditörvények szigorától nem, hacsak nem akartam volna meggyőződéseim ellen cselekedni...

A vizsgálat alapját az őrsparancsnoknak a grófok elfogatásáról írott jelentése és a Zichy Ödön gróf ruháiban és kocsijában talált iratok képezték.

Az utóbbiak között két kiáltvány számos, még a nyomtatástól nedves példánya volt: ezek egyike a magyar nemzethez, másika a Magyarországon állomásozó katonasághoz szólt. Mind a kettő alá őfelsége, V. Ferdinánd magyar király neve és a keltezés: Schönbrunn, 1848. szeptember 22. volt nyomtatva. Magyar felelős miniszter ellenjegyzése mind a kettőről hiányzott. Mindkét írásnak az volt a célja, hogy a Pesten székelő törvényes kormány ellen föllázadt délszárvi lakosságú országrészeket a törvény és rend felforgatására irányuló próbálkozásaikban megszilárdítsa, sőt a Magyarországon lévő és a magyar alkotmányra esküt tett csapatokat is rábírja, hogy csatlakozzanak ehhez a pártütéshez...

Zichy Ödön gróf vallomása lényegileg a következő volt: Mikor István főherceg, Magyarország nádora nemrég Székesfehérvárra érkezett, hogy a magyar tábor közelében legyen, ő /a gróf/ is elhagyta

lakóhelyét, Kálozt, és Fehérvárra ment. Ebben a városban maradt a nádor elutazása s a magyar hadsereg visszavonulása után is. Jellasics bán horvát serege a bán személyes vezérlete alatt nemsokára elérte és megszállta a várost. Fejér vármegyének minden tisztviselőjét, akit csak kézre keríthettek, a vármegyeházában elzárták. A város lakossága őhozzá /Zichy Ödön grófhhoz/ fordult kérelmével, hiszen őt a horvátok nem bántották, hogy eszközölje ki a bánnál, ne engedélyezzen szabad rablást a horvátoknak. Ezt a kérelmet teljesítette is, mégpedig sikerrel.

Miután neki /Zichy Ödön grófnak/ értésére esett, hogy Roth cs. kir. vezérőrnagy 10.000 horvátal Káloz helysége felé közeleg, oltalomlevelet kért a bántól, hogy a kálozi szegény lakosságot a horvátok garázdálkodásától megóvhassa: erre Jellasics bán az idézett Rothoz szóló levelet adta át neki. E levéllel ellátva a horvát főseregnek Velence felé indulása után - unokaöccse, a másik fogoly kíséretében - elhagyta Székesfehérvárt, hogy Kálozra menjen, s ott Roth tábornokot bevárván, tőle a helység szegény népsége számára oltalmat eszközöljön ki a horvátok garázdálkodása ellen: azután azonnal vissza akart térni Fehérvárra, majd onnan Pozsonyba szándékozott utazni, Kálozon csak néhány órát óhajtott tölteni.

A kocsijában talált kiáltványokat nem terjesztette, és nem is akarta terjesztetni. Azoknak eredeti kéziratát őfelsége futárja, Mensdorff gróf hozta Bécsből, és Jellasics bán utasítására nyomtatták ki őket Fehérvárott. A nála talált példányokat két nála beszállásolva volt horvát tiszt hagyta a házában, s inasa tévedésből tette a többi holmi közé...

A vád gróf Zichy Ödön ellen így szólt:

1. a gróf Magyarország ellenségeivel összejátszik;
2. a Magyarország törvényes rendje elleni délszláv lázadásban tetteles részt vett az utóbbinak szellemében készült kiáltványok terjesztésével.

Az első rendbeli bűntényre nézve az említett oltalomlevél volt a terhelő bűnjel, a másodikra nézve a sok terhelő kiáltvány...

...Zichy Ödön gróf a vádban szereplő bűntetteket valóban elkövette, s ezért büntetésül kötél általi halállal kell lakolnia.

A rögtönítélő haditörvényszék az ítéletet egyhangúlag magáévá tette, s ez az elítélten a szokásos lelki vigasz nyújtása után legott végre is hajtatott.

A másik fogoly, Zichy Pál gróf ügye ellenben - minthogy a rögtönítéléshez szükséges bizonyítékok hiányoztak - a rendes törvény útjára utasított.

8. sz. melléklet: Görgey Artúr ezredes jelentése a képviselőháznak:

"Pest, 1043. október 11

Görgey Artúr ezredes jelentése a képviselőháznak

Folyó hó 9-én Kálozdon keresztül utazván tudtomra esett:

1/ hogy Durnaisz /Durneisz/ Konrád kálozdi uradalmi tisztartónál a rögtönítéletileg honárulás miatt kivégzett néhai Gróf Zichy Ödön részéről még bizonyos drágaságok vannak letéve.

2 / hogy a kálozdi lakosság folyvást tetemes rablással csonkítja a most már az álladalmat illető Kálozdi uradalmat, kívánt ingó részeiben.

Ehhez képest merészelt a magyar képviselőház nevében... következőket intézkedni.

1/ Átvettem Durnaisz Konrád tisztartótól ... az összeírt drágaságokat, a melyeket ezennel a tisztelt képviselő ház elnöke kezéhez leteszek.

2 / Meghagytam a Kálozdi előjárásának, hogy... mind azok ellene a rögtönítélő hadi törvényszéket kihirdesse, a kik ezentúl a Kálozdi uradalomhoz tartozó ingó vagy ingatlan jószágokat csonkítani merésznének.

3 / Oda utasítottam Remellay Gusztáv hadügyesemet, miszerint az összes Kálozdi uradalmat minden benne lelt ingósággal együtt összeírja.

4/ Meghagytam Kökényesi őrnagy úrnak, ki ugyanaz nap Kálozdon állomásozott, hogy a kihirdetett rögtön ítélő hadi híroság kezelésére egy főtitstet 24 emberrel Kálozdon hátrahagyott további rendeletemig.

G ö r g e i "

9. sz. melléklet: Izsányi Endre kálozi jegyző jelentése Erkulenc hadnagynak:

"Káloz, 1848. október 1.

Izsányi Endre kálozi jegyző jelentése Erkulenc hadnagynak

Tisztelt Hadnagy Úr !

Dég felől a Hadnagy Úr által kiküldött czirkálló csapat azon hírt hozá, hogy a Dégre beszállásolt 1200 határőr magát Ozora felé vissza vonván a Tolna megyei Nép által megtámadtatott, kérvén Dég helysége jegyzője az őr csapat vezérlő őrmester által bennünket, hogy a népfelkelésre magukat tökéletesen készen tartanánk, mivel hogy ma estvére az Ozorára magát vissza vont csapat ismét Dégre jövend, ezt Hadnagy Úrnak tudtára adni óhajtván, vagyok szolgálja

Izsányi jegyző"

10. sz. melléklet: Gróf Széchenyi Ágost sajátkezű feljegyzése gróf Zichy Ödön kivégzésének indítékairól

Zichy Ödön Zoltán
 meglátá' rá' vol' deko-
 delego' farsheut' in' lutt
 Székesfehérvá' ról' Péter,
 Nagy értéket vitt
 Proszján Kálornól
 Péter meherisendő' -
 Róblóppilhossz' áldozata
 lett! - Árlesei miatt
 ölték meg! -
 Jörgey ártatlan! -
 Nem o' is' iete ka-
 lábra, - Arvit hol-
 falkotatt' torálbra
 es' Zichy atotta -
 At' kinn' ellentmond
 raját moxárat,
 amikor ott' irejő,
 hogy me' valent
 asimert, - moxá
 citat' novait' i' l' i' -
 "At' lutt' l' a' u' al' bal' me' -
 At' l' a' u' z' Debrecenbe
 tört' ki' a' or' s' p' p' ü' l' e' n'
 mi' r' o' a' l' l' i' k' i' p' r' e' s' o' l' o'
 Zichy Ödön d' i' s' t' m' a' r' z' e' r -
 s' o' m' b' a' i' v' o' l' j' o' l' e' n' t' m' o' z' ! -
 Péter, 1983. I. 9. Zichy Ödön

11. sz. melléklet: 1848/49 eseményei a nép ajkán Káloz községben

"A 48-as időkben a falu környéke még lápos, mocsaras föld volt. Egy csatorna még nem tudta elvinni a Sárrétje vizét, ott sokáig, még az én legénykoromban is feneketlen tengerszemek voltak. A földesúr - Zichy Ödön - kastélya a mai Alkotmány utca környékén volt. Ez a kastély később iskola lett, amibe még én is jártam. A hozzá tartozó kertet, meg a parkot most is kertészkertnek hívják. A falu a Nemes utca, a Német utca, a Zsodoma, meg a Belszeg és a Kórintus részből állt. A Zsidórét termőföld volt, de itt, meg a Csikókútnál is uradalmi téglagyár volt. Akkoriban a szőlőhegyen sok jó bor termett. A prэшázak előtt levő kádakba, hordókba is került belőle, még ivószerszámot is adtak az idevetődőknek.

A mostani Belmajort Cukormajornak hívták, itt volt Zichy cukorgyára.

Gróf Zichy Ödön megyei alispán meg horvát vicekirály volt. A Zichyeké volt az összes föld Fehérvártól Dunaföldvárig mind. Lángon még bíraskodás, pallosjoguk is volt.

Ezek ezt a nagy birtokot egy elődunktól örökölték, aki kanász volt. A földet egy alkalommal azért kapta, mert valami hadnak megmutatta a gázlót a Tiszán-e, vagy a Dunán-e, nem tudom. A csatát aztán megnyerték, a birtokot meg a pásztornak adták jutalomképpenn. Lángon még a 910-es években is őrizték a szűrt, a bocskort meg az ostort emlékként."

„Amikor felszabadították a jobbágyokat, akkor elrendelték, hogy a nemesek is fizessenek adót a földjeik után. Az uraság összehívta a kálozi nemeseket Nagyhörcsökre a kastélyba. Elmondta, hogy ilyen és ilyen törvényt hoztak, de a kálozi nemesség ne fizesse az adót, a földjeiket pedig vegyék ki a többi közül egy helyre. Ezt a dűlőt most is nemes dűlőnek hívják. A jobbágyság egyszerűen tudomásul vette, hogy földjük saját tulajdonukba került át. Nem volt akkoriban a földnek vonzereje, nem volt érték a föld. Könnyebb volt a megélhetés lovakkal fuvarozva, mint földmunkából. A

nemesek csak később, az 1900-as években ébredtek rá, hogy becsapták őket."

"Mikor Zichy Ödön behozta a horvátokat az országba, hazaindult ide Kálozra. Abán magyar hadiszállás volt, onnan aztán a környező utakat ellenőrizték. A gróf Soponyán belefutott ebbe a járőrbe, a járőrparancsnok megismerte Zichy egyik kocsisát, mert korábban valamelyik birtokán intéző volt, de elcsapta. Megkérdezte, hogy hányadik kocsiban van a gazdája. Az aztán megmondta, így könnyűszerrel elfogták. Átvitték Abára, ott a csöpögőbe állt egész éjjel az eső meg folyt rá. A házigazdája dobott alá egy kéve zsuppot, hogy ne a vízben kelljen neki állni. Hajnalba mindjárt vitték is tovább Csepel-szigetre. Ott meg egy cigány önként vállalkozott rá, hogy felakassza. Mire hozzákészültek, akkorra egy huszár fehér zászlóval ment felmenteni, a gróf is meglátta, nem akarta engedni, hogy nyakába tegyék a hurkot. Többen is segítettek a cigánynak, mert a tömeg már kiabált: Húzd hóhér, húzd! Így mire odaért a felmentő parancs, addigra már meg is halt. Gróf Zichy Ödön elfogása után két nappal bejöttek a faluba a horvátok."

"Nem reguláris, hanem összeterejt horvát bandát vezettek erre. A község lakossága nem volt képes, így aztán nem is állt ellent számottevő módon. Egy említésre méltó epizód történt csak. A jegyző, valami Izsányi összeszedett néhány vállalkozó szellemű fiatalembert, a bátrabbakat természetesen. Köztük volt az én Olajos Szép nagybácsim is. Később aztán hatalmas, szálfatermetű ember lett. Szóval kimentek a határba, a cukorgyártól folyó patak hídjára. Keskeny fahíd volt, amit aztán fel is bontottak. Az a rész ingoványos volt. A horvátok este értek ide. A Péceli kisbíró verte a dobot, az Izsányi neg elöltöltős puskával lődözött. A legények különféle eszközökkel zörögtek. Nem is mert senki a patakon átjönni. Másnap aztán bevonultak a faluba, két óra szabadrablást kaptak. A fiatal lányok, asszonyok a szőlőhegyi árokba rejtőztek, a férfiak is igyekeztek eltűnni. Otthon csak az öregek maradtak.

"Nagyanyám mesélte, hogy amikor a horvátok elfoglalták a falut, éppen kenyeret sütöttek. Nem merték a kemencét kinyitni, de mégis észrevették, aztán elvették tőlük a kenyereket. A kastélyban meg volt egy úrinő, akinek már

korábban is udvarolt egy magyar legény, de a Zichy família akadályozta egybekelésüket. Ez a legény aztán huszár lett, tiszt. Átjött Abáról, a kastély vészkiáratán keresztül /ami a mostani temetőig nyúlt/ elszöktette a lányt."

"A faluban csak helyőrséget hagyva elvonult az ellenség Ozora felé, ahol aztán széjjel is szórták őket. Ennek hírére a férfiak kaszát, kapát, villát fogva támadtak az itt maradtakra. Azok aztán könyörgőre fogták a dolgot. Elmondták, hogy ők nem is jöttek volna, de minden faluban akasztófa volt. felállítva, aki nem jön el, azt menten felakasszák. Meg aztán azok is bocskoros, szegény emberek voltak. Nem bántották őket. De erre feljebb, Soponyán, meg Tácon annyi hullát dobáltak a kanálisba, hogy a kálozi hídnál fennakadtak, a víz meg kétoldalt folyt el. A horvátok aztán itt könyörögtek ennivalóért, még a malacoknak félretett apró krumplit is megették. "

A további események aztán elkerülték a községet, egy-egy csatának csak a híre jutott idáig. A szabadságharc leverése után azonban egy Világost is megjárt huszár telepedett le falunkban: Nagy Imre, aki a Somogy megyei Nyéken született 1823-ban. Sokáig pásztorkodott itt, mondják még 60 évesen is jól megülte a lovat. 1913-ban halt meg, de ekkorra már sok mindent mondott el unokájának Nagy Istvánnak.

"Az én öregapám Somogy megyei volt. Alighanem a pécsi ezredben harcolt. Huszárként szolgálta Kossuthot a háború végéig. A világosi fegyverletételnél is ott volt. Előtte való nap pihenő volt, ellátták őket mindennel. Ettek, ittak, aztán elindultak. Mentek egész délután, meg egész éjjel, csak hajnal felé állapodtak meg. Szurok sötét volt, az eső meg esett. Mikor kivilágosodott, látták, hogy Világosnál vannak, velük szemben meg az oroszok táboroztak. Kettőjük között meg Görgey karonfogva sétált az orosz tisztekkel. Volt köztük háromszáz 8-12 éves huszár, akik már obsitosok lettek volna. Ezek aztán megtudták, hogy mi van, mert kihirdették, hogy mindenki orvosi viziten megy keresztül, aztán elmehet haza. Senkinek bántódása nem lesz, úgy egyeztek meg. Azok felszereltek rögtön, mert hiszen csak a nyeret kellett meghúzni, fel a lóra, aztán azt mondták elmegyünk Kossuth után. Amikor megvolt a vizit, akik egészségesek voltak, azokat nem eresztették haza, hanem elvitték Itáliába mert az osztráknak ott is volt valami harca,

őregapám mellén tályog volt, így aztán elengedték. Hosszú keserves út után ért haza, mert az úton az osztrák katonaság még a bugyliját is elvette. Semmi nélkül, a nép jószándékára hagyatkozva vergődött haza. Egyszer, amikor a kompon mentek át, a Tiszán, egy paprikás kofa mentette meg őket. Keresték a katonákat, ez az asszony meg igen bőszoknyás volt, a csomagjára ült. Öregapámat is, meg egy barátját a szoknya alá bújtatta, így menekültek meg. Öregapám Görgeyt árulónak nevezte. Kossuthra rendkívül haragudott, mert látta, mikor 16 megrakott szekérrel hagyta el az országot"

Adatközlők: Bartos István, Nagy István, Pál János

12. sz. melléklet: Molnár Imre szolgabíró jelentése Zlinszky Istvánnak, Fejér várnegye első alispánjának

"Székesfehérvár, 1840. október 12

A hős káloziak!

Alulírott hivatalosan jelentem, hogy folyó hó 6-án Kálozon megjelenvén, nekem előadott, hogy a futamodó Roth seregét egy éjszaka a káloziak hogy és mi módon tartották vissza, mely is eképpen történt :

A helyiségbelieknek értésére esett, hogy az ellenség, mely már tőlünk eltávozott, Lángon és Soponyán borzasztó károkat tesz, jónak látták, mint egy 100 főből álló fegyveres és kaszás őrséget állítani Kálozon felül, minek sikere az lett, hogy a táborból 7 darab kálozi ökröt megszabadítottak és 7 lovat az ellenségtől elfogtak. 11 óra felé azonban az őrizet Káloz felé visszavonult, történetesen Izsányi Endre jegyző... hátra maradt, távolról, kocsi kerekek lassan előre - Káloz felé - nyomuló moráját fedezé fel, ... a belmajori szeszgyártól kelet felé folyó patakon az országútban fekvő részen a hidat azonnal felszedték, magokat az ellenség első csapatja megtámadására elhatározták. Izsányi Endre jegyző, Rizsenyovszky Ferenc, Kling Gergely Daniss Zsigmond segédlelkész, Sallay József, Spitzer Dávid, Fekits József,

Rotter Mihály, Mihálik György, Farkas Sámuel urasági pintér, Szabó Ferenc, Bartos Mihály, Belitzky Janos urasági komornyik, Scopf János szakács, és a catholicus iskolatanító a hídfőt keletről védelmezőleg elállották, végre a hídhózi ereszkedőhöz érvén az ellenséges csapat, Izsányi Endre jegyző kétszeri felszólítására az ellenségtől válasz nem érkezvén, először a jegyző azután a név szerént előszámlált egyének az ellenségre tüzeltek, mely lövöldözésre az ellenség 50 szerte nagyobb tüzet adott, de egy embert sem talált, csupán Papp István kisbíró vetette le a lova, s az egy kevésbé megsérült, a sötétségben a káloziak szerencsésen visszavonulhattak.

Jelen voltak még és segéd kezeket nyújtottak ez alkalommal Szép János, Simonyi János, Csögör György, Rudnitzay Mihály, Kálmán János, Kovács Pál, Szarándok István, Puska Jakab és Rudnitzay János kaszákkal, és a visszavonulás után is az ellenség mozdulatait szemmel tartották.

Másnap esett értesőkre Pál Mihály és Fésűs János kálozi lakosoktól, kik az ellenség táborában voltak, hogy golyóik 6 horvátot találtak, és az ellenség szekereit a kérdéses hídnál hagyván, szétfutott. Reggel azonban megvilágosodván az ellenség a felszedett hidat lerakta, 7 óra tájba vonult a legnagyobb rendben a /mező/városon keresztül.

Ezen bátor tett által sikerült a /mező/várost bizonyos kiraboltatástól megóvni, és az ellenséget az éjszakai futásában gátolni. Miről is adom ezen jelentésemet.

Sz.Fejérvár oct. 12. 1848.

Molnár Imre szolgabíró"

13. sz. melléklet: 1848-ban önkéntes adományokat nyújtók listája

"önkéntes adományokat a következő családok adtak át: Arátsi, Ács, Bajza, Balázs, Balog, Bányász, Bartos, Bátay, Bilkó, Bognár, Borbás, Boros, Botsor, Csákvári, Csögör, Cseke, Czopf, Dudás, Farkas, Fekete, Ferentzi,

Fésű, Friec, Hardi, Kling, Köő, Kótai, Kováts, Király, Landauer, Maller, Molnár, Nagy, Németh, Oks, Páll, Papp, Pirintzes, Polák, Richnovszky, Sajtos, Salai, Schwartz, Sirony, Singer, Somodi, Soós, Stadler, Strasser, Szabó, Szűts, Takács, Tóth, Tüdő, Varga, Vintzellér, Virág és Vörös.

Az uradalmi tisztek közül a következők adakoztak a hazafias célra: Durneisz István, Ujváry László, Kovács János, Kustor István, Rotter Mihály, továbbá egy Andrássy... egy Kokály... és egy Hesch nevezetű is."

14. sz. melléklet: Fejér vármegye bizottmánya megörökíti a káloziak hősi helytállását:

"Székesfehérvár, 1048.

október 16.

Fejér vármegye bizottmánya megörökíti a káloziak hősi helytállását

Molnár Imre szolgabíró Úr jelentette, mikép Izsányi Endre jegyző, Rizsenyovszky Ferenc, Kling Gergely, Daniss Zsigmond segédlelkész, Sallay József, Spitzer Dávid, Fekics József, Rotter Mihály, Mihálik György, Farkas Sámuel urasági pintér, Szabó Ferenc, Botos Mihály, Belitzky János urasági komornyik, Scopf János szakács, és a Catholicus iskola tanító a kálozi hídat felszedvén, ez által a Roth táborának elsőcsapatját feltartóztatták, s reá tüzelvén hatot közülük leterítették, az ellenség 50 - szerte nagyobb tüzet adott reájuk, de az embert nem talált. Jelen voltak még és segédkezeket nyújtottak ez alkalommal Szép János, Simonyi János, Csőgör György, Rudnitzay Mihály, Kálmán János, Kovács Pál, Szarándok István, Puska Jakab és Rudnitzay János kaszákkal, és a visszavonulás után is az ellenség mozdulatait szemmel tartották. Ezen bátor tett által sikerült a /mező/várost bizonyos kiraboltatástól megóvni, és az ellenséget egy éjszakai futásában gátolni. A jelentésben

megnevezettek tanúsított hős magukviseléséért a honvédelmi bizottmány figyelmébe ajánltatnak."

15. sz. melléklet: A kálozi római katolikus templom kriptájába temetettek listája:

- 1./ Gróf Zich és Vásonkeői Zichy János 1737-1778. /a templom építője/ továbbá második felesége
2. / Regliczei Luzsénsky Therézia bárónő 1754-1818 ezek fiai
- 3./ Zichy János - Nepomuk 1777-1830, az ő felesége
- 4./ Colloredo Franciska grófnő 1783-1835 ezek fia
- 5./ Zichy Ödön 1809-1848 /emléktáblája is van!/

16. sz. melléklet: Az első világháborúban elesett káloziak felsorolása

Név:	Szül.:	Rendf.:	Alakulat:	Elhalt:
Ács János	1890	hv.	69. gyalogezred	1918
Babari Miklós János	1888	őrv.	17. gyalogezred	1914
Baka György	1870	hv.	17. gyalogezred	1916

Baka István	1897	hv.	69. gyalogezred	1917
Balázs István	1896	hv.	69. gyalogezred	1916
Balázs János	1886	hv.	17. gyalogezred	1917
Balázs János	1892	hv.	69. gyalogezred	1918
Balogh János	1898	hv.	17. gyalogezred	1916
Bartos István	1898	hv.	69. gyalogezred	1918
Bartos János	1882	hv.	69. gyalogezred	1915
Bencsik István	1878	hv.	17. gyalogezred	1915
Blazsik György	1875	hv.	69. gyalogezred	1914
Borbás József	1893	őrv.	69. gyalogezred	1918
Borbás József	1874	hv.	17. gyalogezred	1915
Boros István	1872	hv.	17. gyalogezred	1915
Csákvári István	1891	hv.	69. gyalogezred	1917
Csákvári János	1878	hv.	10. huszár ezred	1915
Csákvári Sándor	1889	őrm.	69. gyalogezred	1914
Cseh Mihály	1884	szkv.	69. gyalogezred	1918
Csögör István	1875	hv.	17. gyalogezred	1918
Csögör István	1892	hv.	69. gyalogezred	1915
Csögör István	1880	hv.	22. gyalogezred	1914
Csögör János	1877	hv.	17. gyalogezred	1918
Csögör János	1885	hv.	10. tüzérosztály	1916
Deák Lajos	1894	hv.	17. gyalogezred	1917
Domonkos Pál	1881	hv.	69. gyalogezred	1915
Erdélyi György	1875	hv.	17. gyalogezred	1915

Fekete József	1884	hv.	nem ismert	1914
Ferenci István	1890	hv.	69. gyalogezred	1915
Ferenci Mihály	1898	őrv.	17. gyalogezred	1916
Ferenci Sándor	1896	hv.	69. gyalogezred	1916
Géczi Géza	1888	hv.	69. gyalogezred	1917
Greznevecs János	1883	hv.	69. gyalogezred	1915
Györki István	1886	tiz.	69. gyalogezred	1915
Herczeg András	1887	hv.	69. gyalogezred	1914
Horváth János	1894	hv.	munkásszázad	1914
Isizsik István	1878	hv.	17. gyalogezred	1915
Kajári Antal	1884	hv.	69. gyalogezred	1915
Kajári István	1893	hv.	69. gyalogezred	1915
Kajári József	1883	hv.	nem ismert	1914
Kajári József	1883	hv.	4. vonatosztály	1918
Kálmán János	1891	hv.	17. gyalogezred	1914
Kálmán János	1888	hv.	69. gyalogezred	1915
Kálmán József	1885	hv.	69. gyalogezred	1914
Kálmán Mihály	1893	hv.	69. gyalogezred	1916
Kaufmann József	1876	hv.	17. gyalogezred	1917
Kiss S. János	1885	szkv.	69. gyalogezred	1920
Komáromi György	1894	hv.	69. gyalogezred	1914
Kovács János	1888	tiz.	69. gyalogezred	1915
Köő Mihály	1886	hv.	69. gyalogezred	1918
Kulbert József	1877	hv.	17. gyalogezred	-

Ladányi József	1880	őrv.	10. huszárezred	1915
Lakk Mihály	1897	őrm.	1. honvéd gyalogezred	1916
László János	1897	őrm.	1. honvéd gyalogezred	1916
Lauber József	1887	hv.	69. gyalogezred	1914
Magy Imre	1873	hv.	17. gyalogezred	1915
Mészáros István	1885	hv.	munkásszázad	1915
Mészáros József	1887	hv.	69. gyalogezred	1918
Miskolczi István	1896	hv.	69. gyalogezred	1915
Muzs Lajos	1881	hv.	69. gyalogezred	1915
Nagy István	1894	hv.	69. gyalogezred	1914
Németh István	1883	tiz.	17. gyalogezred	1918
Pál György	1885	őrv.	17. gyalogezred	1918
Pál Imre	1879	hv.	17. gyalogezred	1914
Pál János	1874	tiz.	17. gyalogezred	1916
Pál János	1875	hv.	17. gyalogezred	1917
Pál János	1896	hv.	2/4. hidász	1917
Péntek Dózsa István	1880	hv.	69. gyalogezred	1914
Ragyamócki István	1874	őrv.	69. gyalogezred	1919
Robenek Béla	1898	hv.	69. gyalogezred	1917
Robenek József	1892	hv.	69. gyalogezred	1914
Rudnicai István	1887	hv.	17. gyalogezred	1916
Sajtos Ferenc	1893	hv.	69. gyalogezred	1918
Schneider György	1886	szkv.	69. gyalogezred	1914

Simon Ferenc	1898	őrv.	69. gyalogezred	1918
Simon János	1874	hv.	17. gyalogezred	1917
Sütkei János	1876	hv.	17. népfelkelő zászlóalj	1917
Sütő Ferenc	1887	hv.	69. gyalogezred	1914
Szép János	1894	hv.	17. gyalogezred	1915
Sztupa János	1889	hv.	4. gyalogezred	1918
Szűcs Ferenc	1896	tiz.	17. gyalogezred	1916
Szűcs József	1885	hv.	69. gyalog ezred	1914
Takács István	1880	hv.	17. gyalogezred	1915
Takács István	1880	hv.	17. gyalogezred	1915
Takács János	1889	hv.	IV. tüzérosztály	1914
Takács József	1880	hv.	17. gyalogezred	1917
Takács Lajos	1883	hv.	69. gyalogezred	1914
Tóth István	1885	szkv.	17. gyalogezred	1918
Tóth Sándor	1892	hv.	17. gyalogezred	1917
Tüdő József	1885	hv.	7. gyalogezred	1915
v. Sajtos János	1882	szkv.	17. gyalogezred	1918
Vámosi György	1888	hv.	17. gyalogezred	1915
Váradi Gyula	1900	hv.	69. gyalogezred	1918
Varga József	1881	hv.	munkásszázad	1915
Virágh János	1878	hv.	17. gyalogezred	1916
Virágh József	1885	hv.	69. gyalogezred	1914
Virágh Mihály	1888	hv.	69. gyalogezred	1918
Vörös Ferenc	1876	hv.	17. gyalogezred	1917

Vörös György	1893	tiz.	69. gyalogezred	1918
Vörösmarti János	1879	hv.	17. gyalogezred	1915
Weisengruber József	1877	tiz.	17. gyalogezred	1916
Wingelmann István	1879	hv.	69. gyalogezred	1915
Zarándok György	1884	hv.	69. gyalogezred	1917

17. sz. melléklet: Az ipartestület irányítása alatt tevékenykedő iparosok és kereskedők Kálozon:

Asztalos:

Karle Károly, Lévai Gyula, Boros Péter, Karle Géza, Liszi Ferenc, Reich Nándor

Ács:

Korponai József, Tóth János, Tóth Vince

Baromfikereskedés:

Hofmann Pálné, Kovács Istvánné, Sarvajcz Pál, Székely Ferenc, Tarabó Ferenc

Bognár:

Pető József, Timár József, Vasec András

Cement-szénkereskedés:

Szabó András

Cipész:

Nyirádi István, Farkas István, Herczeg Imre, Molnár József, Molnár Lajos, Pál István,
Sohonyai István, Ragyamóczy Vince

Csizmadia:

Molnár József, Varga István

Fűszer-vegyeskereskedés:

Szabó András, Back Manó, Boday György, Danics Mihály, Gissinger Sándor, Lévy
Gyuláné, Robenek Ferenc, Robenek István

Gabona és terménykereskedés:

Nyirádi Mihály, Back Manó, Papp Lajos

Géplakatos: Nagy Gyula

Hentes:

Kukorelly József, Kukorelly Antal, Bartalics József, Koloszar János

Kádár:

Nagy Kovács Dezső

Kéményseprő:

özv. Dipold Jenőné

Kovács:

Czövek Lajos, Nagy Imre, Szűcs Mihály, Vörös Istvánné

Kőműves:

Bőhm Ferenc , Bőhm József , Harangozó János, Vörös Pál

Molnár:

özv.Szabó Istvánná és örökösei

Mézeskalácsos:

Grits Ferenc

Pék:

Tóth Elek, Tóth Antal

Szabó:

Cseke József, Fábián József, Kling Imre, Kóka Imre

Női szabó:

Bauer Józsefné, Juhász Istvánné, László Mihályné, Pap Róza, Sajtos Éva, Takács Józsefné

Szűgyártó:

Cseke László

sz. melléklet: Back Sándor adatai és hadisír adatlapjának oldalai

Back Sándor

Név: Back Sándor

Rendfokozat: kmsz.

Születési idő: 1902. május 30.

Anyja neve: Strausz Gizella

Születés helye: Káloz

Elhalálozás oka: lövés

Elhalálozás ideje: 1943. január 12.

Elhalálozás helye: Novij Oszkol

Temető: [Rudkino](#)

2. A község története a hódoltságig, a helységnév eredete

1.	Családi és utóneve:	Back Sándor		2.	Csapattest:		4.	Rendfokozat:	horr.	
5.	község, város:	Hódoltság		3.	Állománytest: (Pótalakulat)		7.	Atyjának	Moand	
	járás (Budapest kerület):			6.	Születési év:	1902	8.	Születemnek leánykori	Stancsics Gizella	
	megye (külföldön születettnek országa):				Születési év:	30.	9.	Házastársának leánykori	Schwarcz Erzsébet	
10.	Legközelebbi hozzátartozójának neve, lakóhelye és lakcíme:			12.	Azonossági száma:					
11.	Gyermekeinek neve és születési éve:									
13.	Vallása:	iszr.	14.	Foglalkozása (állása, alkalmazása):	kereskedő	15.	Okmánygyűjtő száma:	37.653	16.	Saját iktatószámok:*)
17.	Elesett, mikor, hol (év, hó, nap):	1943 ján. 12. Kori-Bakal		Kihirdetve:		449.587/1948				
18.	Meghalt, mikor, hol (év, hó, nap):			Kihirdetve:		V.L.				
19.	Eltemetett, mikor, hol (év, hó, nap):			Kihirdetve:		V.L.				
20.	Megsebesült, mikor, hol (év, hó, nap):			Kihirdetve:		V.L.				
21.	Hadifogságba jutott, mikor, hol (év, hó, nap):			Kihirdetve:		V.L.				
22.	Eltűnt, mikor, hol (év, hó, nap):			Kihirdetve:		V.L.				
23.	Sérült, mikor, hol (év, hó, nap):			Kihirdetve:		V.L.				
24.	Beteg, mikor, hol (év, hó, nap):			Kihirdetve:		V.L.				

*) A saját iktatószám elé a 29. rovatban feltüntetett a-f jelzés is bejegyzendő, pl. 29/b = 642563/1942.

25.	Exhumálva és hazaszállítva, mikor, hova:		
26.	Anyakönyvezés elrendelve:	449.587/1948 sz. rendelettel Bp. 19. ker.	
27.	Hozzájárulója értesítve, mikor, miről:*)		
28.	Változások: (Pl. Megsebesült, később meghalt, eltűnt — megkerült, hadifogságba jutott — visszatért stb.)		
29.	a) Azonossági jegy betétlap b) Seb. (beteg) jegy c) Névsz. veszt. kimutatás d) Tábori halotti akv. másolat e) Halálozási jelentés f) Egyéb jelentés	sz. 1948	
30.	Különféle feljegyzések (Kórházjelentések.)		

*) A táblalati 17—24. számú rovatok megfelelő rovatszámára jegyzendő fel.

18. sz. melléklet: 1942-45. között harci cselekmények miatt meghalt káloziak:

Sorszám: éve:	Név:	Születés éve:	Elhalálozás
1.	Vincellér István	1905	1943
2.	Nagy György	1928	1945
3.	Svertecki György	1920	1944
4.	Ladányi József	1918	1944
5.	Turós János	1918	1944
6.	Földesi Antal	1922	1945
7.	Nagy Tibor	1920	1945
8.	Deák István	1922	1944
9.	Herceg János	1917	1944
10.	Bodri Péter	1910	1945
11.	Diósi József	1920	1942
12.	Diósi Gyula	1908	1944
13.	Mocher István	1914	1943
14.	Mocher Gyula	1915	1948

15.	Vörös László	1920	1942
16.	Fenekes László	1931	1945
17.	Fenekes István	1923	1943
18.	Tóth Lajos	1907	1945
19.	Sajtos János	1909	1943
20.	Sajtos József	1917	1945
21.	Csákvári János	1887	1945
22.	Fazekas János	1921	1945
23.	Pál Géza	1922	1945
24.	Szekeres József	1913	1945
25.	Weisz Imre	1928	1945
26.	Káler Dezső	1914	1944
27.	Balogh József	1906	1942
28.	Tóth Mihály	1890	1943
29.	Sajtos Ferenc	1920	1942
30.	Pál József	1905	1944
31.	Szabó János	1886	1943
32.	Szabó László	1924	1944
33.	Kálmán József	1914	1946
34.	Takács József	1910	1944
35.	Hufnágel Imre	1898	1945
36.	Flascher Lajos	1933	1946
37.	Dudás István	1874	1945
38.	Babai János	1886	1945

39.	Kiss István	1901	1945
40.	Turós János	1892	1945
41.	Csákvári Gyula	1918	1943
42.	Somogyi Ferenc	1921	1945
43.	Somogyi Károly	1923	1945
44.	Bartos Ferenc	1920	1942
45.	Kolonics Ferenc	1910	1944
46.	Molnár József	1908	1943
47.	Lévai Gyula	1880	1945
48.	Takács József	1911	1945
49.	Novák Ferenc	1927	1944
50.	Györe István	1902	1945
51.	Molnár József	1908	1945
52.	Kálmán György	1914	1945
53.	Bognár Ferenc	1915	1944
54.	Mráz Ferenc	1918	1944
55.	Siák Imre	1866	1945
56.	Balla József	1919	1943
57.	Liszi István	-	1943
58.	Kovács István	-	1943
59.	Bartos István	-	1943
60.	Ferdinánd Mihály	-	1943
61.	Szabó Ferenc	-	1943
62.	Nádi István	-	1943

63.	Németh János	-	1943
64.	Sütő János	-	1943
65.	Szilasi István	-	1943
66.	Mód József	-	1943
67.	Bognár Ferenc	-	1943
68.	Boksa Mihály	-	1943
69.	Bona Mihály	-	1943
70.	Takács József	1915	1945
71.	Oláh István	1936	1945
72.	Zámbó György	1936	1945
73.	Gál József	1936	1945
74.	Fodor András	1879	1945
75.	Boda János	1890	1945
76.	Mikes János	1908	1945
77.	Deák István	1921	1942
78.	Bátai Imre	1922	1942
79.	Kálmán Mihály	1887	1945
80.	Molnár Sándor	1915	1943
81.	Ádám Ernő	1912	1945
82.	Csere Mária	-	1945

19. sz. melléklet: Nem felderített hadianyagok és a településen zajló harcok áldozatai Kálozon

1.	Ács István	74 éves
2.	Bartos Józsefné	56 éves
3.	Boda József	6 éves
4.	Csörgő István	40 éves
5.	Csörgő Istvánné	74 éves
6.	Dióssi Józsefné	66 éves
7.	Fórizs István	62 éves
8.	Fekete Ferenc	33 éves
9.	Fekete János	30 éves
10.	Gramsperger József	82 éves
11.	Fésű Ferenc	49 éves
12.	Gulyás József	-
13.	Horváth Vince	14 éves
14.	Hungár János	41 éves
15.	Kádi József	52 éves
16.	Kádi Józsefné	48 éves
17.	Kiss Györgyné	31 éves
18.	Klincsák Dezső	50 éves
19.	Kőő István	58 éves
20.	Kranauer Istvánné	32 éves
21.	Mányoki Sándorné	83 éves
22.	Merk Erzsébet	5 éves

23.	Merk István	3 éves
24.	Mészáros Józsefné	93éves
25.	Mikes Anna	3 éves
26.	Mikes József	30 éves
27.	Miklós Erzsébet	44 éves
28.	Mód György	73 éves
29.	Oláh István	48 éves
30.	Papp György	25 éves
31.	Pál János	52 éves
32.	Pál Józsefné	76 éves
33.	Pál Sándor	43 éves
34.	Pál Sándor	36 éves
35.	dr. Rieder Jenőné	55 éves
36.	Róth Gábor	42 éves
37.	Sinkovics Ferenc	34 éves
38.	Somogyi János	6 éves
39.	Sós József	33 éves
40.	Strasszer Sándor	32 éves
41.	Szabadi József	39 éves
42.	Szabó Erzsébet	25 éves
43.	Szánti Gyula	23 éves
44.	Szilágyi János	9 éves
45.	Szolga Mihályné	48 éves
46.	Szőke Gyula	-

47.	Veisinger János	44 éves
48.	Weisengruber Julianna	18 éves

Forrásjegyzék:

1. Györffy György: István király és műve Bp., 1983. 113.
2. Kristó Gyula: Tanulmányok az Árpád-korból Bp., 1983.
3. Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára
4. Széchenyi Ágost: "Szent Péter" Hun Birodalma Bp., 1972.
5. Magda Pál: Magyarországnak és a határ őrző katonaság vidékének legújabb statisztikai és geographiai leírása Pesten, 1819.
6. Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára Pesten, 1851.
7. Bél Mátyás: Fejér vármegye leírása.

/Fejér megyei Történeti Évkönyv /FMTÉ./ 11. sz. Székesfehérvár, 1977.

8. Nagy Lajos: Adatok Fejér megye történeti-földrajzi névanyagához FMTÉ/6. Székesfehérvár, 1972.
9. Vadász Ferenc: Legenda nélkül. Bp., 1975.
10. Károly János: Fejér Vármegye Története III., Székesfehérvár, 1899.
11. Hóman-Szekfű: Magyar Történet II., Bp., 1936.
12. Gudenus János - Szentirmay László: Összetört címerek Bp., 1939.
13. Thaly Kálmán: Dunántúli hadjárat 1707-ben Bp., 1880.
14. A Dunántúl településtörténete 1686-1768.
VEAB Értesítő, Veszprém, 1976.
15. Rónay Horváth J.: Magyar hadikronika
Magyar Hadtörténelmi Könyvtár, 1897.
16. Nagy Iván: Magyarország családai XII.
Századok, 1872., 251.
17. Magyar Életrajzi Lexikon, Bp., 1969.
18. Ney Ferenc: Emléksorok Kunoss sírjára
Életképek, 1844.
19. Fejér megye múltja írott emlékekben
Székesfehérvár, 1962.
20. A Székesfehérvári Egyházmegye Jubileumi Névtára Székesfehérvár, 1977.
21. Derzsényi Béla - Nemes György: A magyar sajtó 250 éve Bp., 1954.
22. História Domus Káloz /1911-től vezetik!/
23. Canonica Visitatio /Egyházlátogatási jegyzőkönyvek a 19. század elejétől/
24. A kálozi plébánia anyakönyvei
25. Fejér megyei Történeti Évkönyv 1991-ig megjelent számai
26. Kállay István: Káloz, FMTÉ/20.

Székesfehérvár, 1989.

27. Kaszala Lajos: Honismereti írások Kálozról

Fejér megyei Levéltár Közleményei /5. szám/

Székesfehérvár, 1989.

28. A szeretet csodája

Jézus Szíve Társasága /Néplányok/ 70 éves története

Kecskemét, 1992.

29. Beszámolók a Jézus Szíve Népleányai Társasága működéséről

30. Kovács Éva: Az 1929-33-as világgazdasági válság hatása Fejér megyében
/kézirat/

31. Monográfia 1937. 113.

Monográfia 1937. 113.: Schematismus 1977. 191.

32. Zsigmondkori oklevéltár 1956. II/1. No 10. 7. 1973. 278. Országos Levéltár /OL/

33. Dica Veszprémiensis 1549.

34. OL E 148. NRA F 991. No 18. 1551.: W 524/3. Hofkammerarchiv Wien 1559.

OL U et C. Fasc. 36. No 55. 1572: E 147. Acta Radicalia. Fasc. 4. fol. 226. köv.
1574.

35. OL P 7o7. Zichy Család levéltára. 73. cs. 86.et A. fasc. 7. No 1573.

36. OL E 156. U. et C. fasc. 37. No 16. 1578.

37. OL E 150. Acta Ecclesiastica. fasc. 4o/13. 1583.

38. OL E 15o. Acta Eccl. 67/5. 1613.: E 156. U. et C. fasc. 37. No 19.

39. OL Liber regius VII. pag. 27-28. 1619.: pag.187-188. 1622.

Dica Veszprémiensis 1623.

40. Kéziratgyűjtemény. Fejér megye története 56. old.1647.

Fejér megyei Levéltár /FmL./

41. Monográfia 1937. 113., OL U. et C. E 156. fasc. 10. No 2 1685.
42. OL U. et C. E 156. fasc. 46. No 71. 1690. körül:
OL Dica Albensis 1696.: FmL Perceptorszámadás 1695. márc.29.
43. FmL Közgylési iratok, fasc. 3. No 2. és 17. 1700.
44. OL P 707. 99. csomó. Fasc. 132. et D. No 1. és 2. 1700, 1703.
45. FmL Perceptorszámadás 1702/4.: Acta Politica. Fasc. 7. No 197.
46. FmL Acta locorum. Felegres 1704. júl. 1.
47. FmL Acta Politica.Fasc. 6. No 55. 1711.
48. FmL Acta Politica.Fasc. 6. No 55. 1710 - 1711.
49. FmL Acta Politica. 1713/10.
50. FmL 1715. évi regnicolaris összeírás.
51. Uo. 1715-1720. évi regnicolaris összeírás.
52. FmL Acta locorum Káloz 1716. dec. 12.: Országos Múemléki Felügyelőség.
Adattár Káloz 1719. okt. 13.
53. OL P 707. Fasc. 86. et A. No 13. 1716. márc. II.
54. OL P 707. 99. cs. Fasc. 132. et D. No 45. 1719.
55. OL Archívum regni. Conscriptio Comitatus Albensis 1720.
56. OL P 707. 101. cs. Fasc. 138. et E. No 3. 1726.: FmL Acta Politica. Fasc. 10. No 181. 1730.: FmL Közgylési jkv 10. k. pag. 68. 1734. febr. 3. pag. 515. 1738. jan. 23.
57. FmL Acta juridica et instrumenta publica. IV/A/I. e. Fasc. 1. No 22. 1727.:
Elenchus protocolli civilium 1747.
58. FmL Acta jurid'ica et instrumenta publica IV/A/1. e. Fasc.1. No 108. 1755.
59. Országos Múemléki Felügyelőség. Adattár. Káloz 1731. jún. 28.:
OL Helytartótanácsi levéltár. Acta Cass. Par. Dioec. Vespr. Rsz 786. fol. 224.: FmL
Közgylési jkv. 1759. máj. 15.: 1773. ápr.3.: 1775. jún. 19.
60. FmL Acta locorum. Káloz 1794. márc. 15.

61. FmL Közgylési jkv. 1764. jan. 16. : f e b r. 27. : Pál család iratai IV-A-72. 24. d. 664. 81. p.
62. Országos Műemléki Felügyelőség. Adattár. Káloz. 1736. jan. 4. : 1738. jún. 19.: OL Helytartótanácsi levéltár. Cass. par. 783. No. 1 fol. 326. 1736. ápr. 24.
63. Székesfehérvári Püspöki Levéltár. Conscr. Par. No 117. 1745.: Veszprémi Püspöki Levéltár Prot. Eppale. Tom II. pag . 295. 1746. nov . 14. Uo. Acta parochorum. Fasc. I. No 151. 1747. dec.20.: Uo. Can. vis. 6. k. pag. 520-523. 1747.jan. 27.
64. Veszprémi Püspöki Levéltár. Prot. Eppalia. Tom. IV. pag. 389. 1749.: OL C 104. Acta Reg. Paroch. Székesfehérvári egyházmegye, Pfarr-Topographie. A 41. 1786-89.: Monográfia 1937, 113.: Schematismus 1977. 191.:
65. FmL kéziratgyűjtemény. Fejér megye története. Káloz 18. század.
66. OL Helytartótanácsi Levéltár. Acta fund. Lad. E. fasc 12. I. 67. cs. 1770.: Lexicon Icorum- 1773. Bp. 1920. 9.: FmL Acta Politica, fasc. 48. No 41. 1781. ápr. 3.
67. OL Nádasdi család levéltára. Okiratok II. 443. Conscr. Iudim. Káloz 1783.
68. Országos Műemléki Felügyelőség. Adattár. 1753. márc. 3. : OL P 707. 99. cs. Fasc. 132. et C. No 5. 1753. márc. 23.
69. Schneider 1937. 24.: FmL Közgylési jkv. 1749. máj. 13 .
70. FmL Közgylési jkv. 1759. febr.6.
71. FmL Közgylési jkv. 1775. márc. 27.: 1775. nov.30.
72. Székesfehérvári Kiváltságos Prépostság Levéltára. Bárányösszeírás az alsó járásban. Káloz 1758. FmL Közgylési jkv. 1758. máj. 29.: Perceptor 1756/57.
73. OL P 707. 99. cs. Fasc. 132. et D. No 25. 1766. máj. 15.
74. OL Helytartótanácsi levéltár. Tab. urbariales. 1768. ápr.14.
75. Uo. 1768. ápr.15.
76. FmL Közgylési jkv. 1778. ápr. 6. kisgyűlés.

77. FmL Dicalis összeírás 1774/75.
73. FmL Acta locorum. Káloz 1782.
79. OL Nádasdy család levéltára. Okiratok II. 443. 1782.
00. OL Filmtár, Joseph Landesaufnahme. Co. XI. Sect. 24. 1783.
31. FmL II. József-kori népességösszeírás 1784-1787.
82. OL A 39. Kancelláriai levéltár. Acta generalia 1408.cs. 1786. márc.9.
83. OL Nádasdy család levéltára. Levelezés B. No 932. 1790. szept.3-20.
84. FmL Közgyűlési jkv. 1801.. okt. 28-29 . : I 802 . dec. 4 . : 1804. febr. 7-8.
85. Uo. 1803. aug. 30-31.: 1804. febr. 7-8.: 1805. máj. 5-7.
86. FmL Közgyűlési jkv. 18 07. dec. 14-15.
87. FmL Közgyűlési jkv. 1810. márc. 8.
88. OL C 44. Helytartótanácsi levéltár. Dep. pol. com. fond 3. pos. 109. 1811. nov.: Mór története 1977. 218.
89. FmL Acta locorum. Káloz 1825. dec. 8.
90. FmL Közgyűlési jkv. 1826 . jún. 13-14. No 1245.: Fasc. 3. No 330.
91. FmL 1828. évi regnicolaris összeírás.
92. Magyar Statisztikai Szemle 1938. 3. sz. 259.:
- FmL Zsidókra vonatkozó iratok IV-A-1.1. Itt élt többek között Mentzel Simon kereskedő, Fischer Simon és Jakab árendás, Scheiber Jakab kalapos és Spitzer József.
93. FmL 1823. évi nemesi összeírás.
94. FrnL Vm. Tiszti főügyész. 1832/576. febr.24.
95. FmL Nem nemesek összeírása 1838.
96. FmL Közgyűlési iratok. 1841/1273.
97. FmL Tiszti főügyész. IV-A-35/2. 1826. szept. 19.

98. FmL Közgylési jkv. 1833. máj. 23.: Úrbéri periratok 31. fasc. Káloz 1847.
99. FmL Tiszti főügyész. IV-A-35/2. 1845. aug. I.
100. FmL Alispán. 1848/49. 1848. aug. 29.
101. FmL Közgylési jkv. 1848. No 183. és 3o2.
102. Hadtörténeti Intézet Levéltára. C. C. 1847-S-49/4. 1847. júl. 21. : 1848/49. 1/14.
1848. febr. 16.: 1848. eln. 174. 1848. márc. 30.
103. FmL Fejér megyei Bizottmány jkv. No 1307. 1848. máj. I.
104. OL H 2. KPza 1848: 251. 1848. okt. 14. : OHB 1848. Ált. 3193/1843. eln. nov. 17.:
FmL Bizottmányi jkv. 1848. szept. 3. No 2151.
105. Hadtörténeti Intézet levéltára. 1848/49.2/11.:
106. Uo. 1848/49. 2/271. 1848. okt. 11.: OL H 2 OHB 1848:1737. okt.13. :
107. OL H2. Min. eln. 1848. Ált. 1848/1497. eln. okt.22.:
FmL Bizottmányi jkv. 1848. okt. 27. No 2906.
108. FmL Fejér megyei Bizottmány iratai. 1848. Káloz
109. FmL 1850. évi népszámlálás.
110. FmL Úrbéri perek. 1852/53.: Bach-kori hivatalok szervezése 1853. No 9. :
Magyarországot illető Országos Kormánylap 1856. jún.20. II. rész.
111. DREL 1860. nov. 27.
112. FmL Közgylési jkv. 1860. dec. 17. : 1861. szept. 4. No 1756.: jún.13. No 951.:
máj.6. No 625.: 1867. júl. 1. No 129.: szept. 4. No 235,: 1868. jan. 9. No 113.
113. Magyarország helynévtára 1863. 402.:
114. FmL Alispán X. 304. 1875. ápr.12.: Székesfehérvár 1875. nov. 6.: 1876.ápr.19.
115. FmL Alispán 1885. IV. jún. 21. : Alispáni jelentés 1907.14.
116. FmL Alispán 1881. X. febr. 28. : 1886. X. aug. 30.

117. Székesfehérvár és Vidéke 1882. jan. 14.
118. FmL Alispán 1881-XXI. jan. 13. : Székesfehérvár és Vidéke 1882. jan. 29, : 1905. febr.18.
119. FmL Alispán 1885-V. dec. 30. : 1897-VII.
120. Fejérmegyei Napló 1897. okt. 30. : dec. 11.
121. Székesfehérvár és Vidéke 1901. júl. 30.
122. Székesfehérvári naptár 1901. 159-160.
123. FmL IV-B. 405/a. 1892. márc. 28. No. 7.: Főispáni biz. 1899. 1904 . : Székesfehérvári naptár 1901.
124. FmL Alispán 1903. aug. 17. No 7674.
125. FmL Adóközségek területe a kataszteri tisztajövedelme 1909.:
126. Helységnévtár 1913. 715.: Székesfehérvári naptár 1913. 145.:
127. Munkásmozgalom 1978. 27.
128. Székesfehérvár és vidéke 1905. júl. 4.: 6. 1906. jan. 13.: máj. 13.: FmL Főispáni biz. 1905. júl. 3.: Munkásmozgalom 1978 72-73., 75., 78.:
129. FmL Alispán 1906. máj. 17. No 3899.: Székesfehérvár és Vidéke 1906.febr.8.
130. Hadtörténeti Intézet Levéltára. Fővezérség /V K F/ 19 20. I/a/hdm. 11 977.febr.36.:
- FmL Főispáni biz. 1920/410. ápr. 19.
131. FmL Alispáni eln. 1921. ápr. 7. No 30.
132. Uo. 1921. ápr. 7. No. 30.
133. Uo. 1921. ápr. 7. No. 30.
134. Hadtörténeti Intézet Levéltára: HM Katpol. oszt. 50 005/50. 1922. máj. : FmL Főispáni biz. 1927.:
135. FmL Alispáni biz. 1922. júl. 26. No 44.:
136. FmL THB jkv. 1921. febr. 7. : 1924. nov. 12.

137. Uo. 1920. márc. 20.: dec. 22.: 1924. dec., máj. 13.
133. Uo. 1924. nov. 22.
139. Uo. 1925. dec. 3.
140. FmL Gazd. Felügyelő 1931. szept. 24.: Főispáni biz. 1931. szept. 29. No 1.
141. OL FM 1931. No 32 239, 32 988, 33 695, 34 356.: FmL Alispáni biz. 1937. júl.17.
- No 47.
142. Helységnévtár 1933. 283.: Fejér vm. címtára 1932. 226,
143. FmL THB jkv. 1924. nov. 12.: 1929-39.: Magyarország állatállománya 1935. KSH 1937.
144. Orsz. Mezőgazd. Címtár 1937. III. 131, 149.: Monográfia 1937. 4.
145. Orsz. Mezőgazd. Címtár 1937. III. 81. 128.: Hadtörténeti Intézet Levéltára. HM Eln. c. 100 364. 1920. máj. 12.
146. OL FM 1931. No 69270.: FmL Alispáni biz. 1936. jún.15. No 38.
147. FmL Főispáni biz. 1927. No. 2.
148. OL FM 1940. No. 165 071.: FmL Sárbogárdi járási főszolgabíró 1940. No 5535.
149. Tetteikben élnek 1984.
150. FmL Alispán 1945. ápr. 25. No 23.
151. FmL Alispán 1945. ápr. 25. No 23.: Községek Közgyűlési jkv. 1945. jún. 26.:
152. FmL Községek közgyűlési jkv. 19 4 5. jún. 26, 30.:
153. FmL Községek közgyűlési jkv. 1948. jún.16. : Népidem. átalakulás 1976. 313.
154. FmL Községek közgyűlési jkv. 1946. febr. I.
155. Uo. 1946. márc. 7.
156. Uo. 1946. márc. 7.
157. Uo. 1945-1950. 48. 127.

153. Uo. 1946. aug. 21.
159. Uo. 1946. szept. 13. 1945-1950. 167, 172.
160. Uo. 1946. nov.2.
161. Uo. 1946. dec.18.
162. Népidem. átalakulás 1976. 231. köv.
163. FmL Községek közgyűlési jkv. 1943. febr. 12.: Népidem. átalakulás 1976. 25o, 27o.
164. FmL Községek közgyűlési jkv. 1947. jún. 4. :1949. máj. 27.: 1950. máj. 27.
165. FmL Községek közgyűlési jkv. 1947. febr. 21.
166. Uo. 1948. jún. 16.
167. Uo. 1948. okt. 6., 27.:
168. Uo. 1948. okt. 27.:
169. Demeter Zsófia - Lukács László: A Puszták népe, a Mezőföld története, István Király Múzeum, Székesfehérvár, 1980.
170. FML Fejér Vármegye Bizottmányának jegyzőkönyve. 1848: 2847. sz.
171. Kaszala Lajos: Mozaikok Káloz község történetéből, 1969. kézirat
172. Diósi Rózsa: A kálozi Termelőszövetkezet kialakulásának története, 1975. kézirat
173. Bóna István: A kálozi koracsászárkori sírok revíziója
- Az István Király Múzeum Évkönyve. 16. Székesfehérvár, 1975.
- Szent István Király Múzeum közleményei: C sorozat (1978)
174. Dancs Istvánné: Dokumentumok a magyar közoktatás reformjáról 1945-1948 (Források a magyar népi demokrácia történetéhez 3. Budapest, 1979.
175. BESZÉLŐ, Összkiadás, 1981-1989. Sajtó alá rend. Havas Fanny. Bp. AB-Beszélő, 1992.
- (2. köt. 561-564. p.)

176. Simon Miklósné: Káloz történeti kezdetei 1650-ig a források tükrében

Káloz, 2009. kézirat

177. Dr. Szabó Károly: Történesek és események időrendben 1948-ig

Tűzoltómúzeum emlékkönyve 4., Bp. 2003.

178. Marosi László: Két évszázad katonazenéje Magyarországon

A magyarországi katonazene története

Katonakarmesterek

1741 – 1945., Zrínyi (további jelölés nélkül)

Digitális források:

Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság, Sárvíz - Völgye TK

http://www.dinpi.hu/index.php?pg=menu_752

(2011.04.26. 14:45)

A Sárvíz-völgye Tájvédelmi Körzet létesítéséről

<http://jab.complex.hu/hjegy.php?docid=99700026.KTM>

(2011.04.26. 14:56)

Annales historico-naturales Musei Nationalis Hungarici 16-17. kötet

<http://books.google.hu/books>

(2011.04.26. 15:16)

Az év fája, a törékeny fűz

http://www.eletestudomany.hu/content/aktualis_20081219_az_ev_faja_a_torekeny_fuz_folyo_es_patakpartok_vesszeje

(2010-09-15 1:58)

Magyarország legnagyobb fái

<http://www.dendromania.hu>

(2011.04.26. 15:42)

Ádám – Marosi – Szilárd: A Mezőföld a Dunántúl keleti peremtája

<http://www.hidrologia.hu/vandorgyules/27/dolgozatok/12babai.htm>

(2011. 05. 03. 15:08)

RITUÁLIS GÖDRÖK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

A KR. E. 6000–3500 KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN

HAJDÚ ZSIGMOND

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

2007

<http://doktori.btk.elte.hu/hist/hajdu/disszert.pdf>

(2011. 05. 14. 21:36)

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

CSIKY GERGELY

AZ AVAR KORI SZÚRÓ- ÉS VÁGÓFEGYVEREK

<http://doktori.btk.elte.hu/hist/csikygergely/diss.pdf>

Let.: 2011.05.04. 11:41

Állattemetkezések Balatonöszöd -Temetői dűlő Badeni lelőhelyen

HORVÁTH TÜNDE

MTA – Régészeti Intézet, Budapest 1014, Úri u. 49. E-mail:
valdemar@archeo.mta.hu

<http://www.smmi.hu/publikaciok/2006/regesz/06%20HORVATH%20TUNDE.pdf>

(2011. 05. 14. 21:43)

Székesfehérvári Szemle 1936. 3-4. sz.

Székesfehérvár, 1936

http://epa.oszk.hu/01900/01940/00021/pdf/szfvsz_06_03-04_1936.pdf

(2011. 05. 06. 12:14)

ADATOK A MEZŐFÖLD LÖSZFLÓRÁJÁHOZ

LENDVAI GABOR¹ - HORVATH ANDRAS²

http://www.zpok.hu/img_upload/cb39111eba7a31c9c0e48686fa8e3c87/P_001463.pdf

(2011. 05. 16. 11:18)

Műemlékek, Káloz

http://www.muemlekem.hu/muemlek?helyseg_nev=K%E1loz

(2011-05-28. 21:06)

E L Ő T E R J E S Z T É S

FEJÉR MEGYE KÖZGYŐLÉSÉNEK

2008. DECEMBER 18-I ÜLÉSÉRE

Javaslat a megyei kulturális örökség védelmének megerősítése érdekében a kulturális örökség jelenségeinek

(régészeti, történeti és néprajzi emlékek) helyi, települési önkormányzati védelem alá helyezésére, a helyi védelem megvalósítására

www.fejer.hu/showmime.php?media=3093&filename...helyi.

(2011-05-28. 20:30)

NÉMETHI MÁRIA - KLÍMA LÁSZLÓ

A korai avar korszak etnikai problémái,

a részleges lovas temetkezések eredete

http://epa.oszk.hu/01600/01614/00015/pdf/nyjame_30-32_1987-1989_173-244.pdf

(2011-05-28. 21:42)

Székesfehérvári Szemle 1931. április 1. évf. 4. sz.

A kálozi lovassírlelet (Marosi A.)

http://epa.oszk.hu/01900/01940/00004/pdf/szfvsz_01_04_1931_04.pdf

(2011-05-28. 22:05)

Magyar Távirati iroda

1930. szeptember 17. 5. kiadás 9 óra 35 perc

[http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a100929.htm?v=pdf&q=WRD%3D%28K%E1loz%29&s=](http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a100929.htm?v=pdf&q=WRD%3D%28K%E1loz%29&s=SORT&m=2&a=rec)
[=SORT&m=2&a=rec](http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a100929.htm?v=pdf&q=WRD%3D%28K%E1loz%29&s=SORT&m=2&a=rec)

(2011-09-26. 11:39)

Kasza007: Sárbogárd város története

<http://kasza007.gportal.hu/gindex.php?pg=3589920>

(2011-06-02. 13:05)

Mráv Zsolt:

Római kori „kocsisírok” Pannoniában

http://tortenelemszak.uni-miskolc.hu/Hallgatoi_anyagok/BA_regeszet/tereptan_anyagok/temetofeltaras.pdf

(2011-06-02. 13:56)

K. PALÁGYI SYLVIA: A KEMENESSZENTPÉTERI RÓMAI KORI HALOMSÍR

HTTP://EPA.OSZK.HU/01600/01612/00001/PDF/VTTAR_1989-1_04_KPALAGYI.PDF

(2011-06-20. 09:35)

SZABÓ KLÁRA: RÓMAI KORI BRONZEDÉNYEK

A VESZPRÉMI LACZKÓ DEZSŐ MÚZEUMBAN

http://epa.oszk.hu/01600/01612/00004/pdf/vttar_1990-2.pdf

(2011-08-19. 09:32)

Bödőcs András:

A római kori úthálózat térinformatikai vizsgálata

a mai Magyarország területén

BUDAPEST, 2008.

<http://doktori.btk.elte.hu/hist/bodocs/tezis.pdf>

(2010-10-02. 15:33)

Kiszely István: A magyar nép őstörténete

<http://istvandr.kiszely.hu/ostortenet/013.html>

(2011-06-20. 10:16)

Hatházi Gábor: Hová lettek az avarok?

<http://www.tankonyvtar.hu/historia-1995-03/historia-1995-03>

(2011-06-20. 10:56)

HATHÁZI GÁBOR: A BESENYŐ MEGTELEPEDÉS RÉGÉSZETI
NYOMAI FEJÉR MEGYÉBEN

<http://besenyo.fogorvosbudapest.eu/hathazi-gabor.php>

(2011-08-19. 13:46)

Blazovich László: Anjou–kori Oklevéltár. VIII. 1324. (Budapest–Szeged, 1993.)

http://mol.arcanum.hu/medieval/opt/a101101.htm?v=pdf&q=WRD%3D%28*K%E1loz*%29&s=SORT&m=9&a=rec

(2011-06-20. 13:46)

Kumorovitz L. Bernát: Veszprémi regeszták (1301–1387) (MOL kiadványai 2.
sorozat: Forráskiadványok 2. 1953)

<http://mol.arcanum.hu/medieval/opt/a101101.htm?v=pdf&q=WRD%3D%28K%E1loz%29&s=SORT&m=0&a=rec>

(2011-08-19. 11:07)

Kalosz, Kálóz, Káloz, Fejér, Fejér ([1715 census \(tax list\) of Hungary](#))

<http://www.radixhub.com/radixhub/places/kaloz>

(2011-08-19. 10:03)

Maksay Ferenc: Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén 1. (MOL kiadványai 2. sorozat : Forráskiadványok 16_1. 1990) Fejér megye 1543 (317. oldal)

<http://www.arcanum.hu/mol/>

(2011-05-26. 12:56)

Erdőterményeink és faiparunk a székesfehérvári országos kiállításon.

[Erdészeti Lapok 1879. 18. évf. 11. füzet](#)

(2011-08-19. 12:24)

[Vasárnapi Újság - 23. évfolyam, 20. szám, 1876. május 14.](#)

epa.niif.hu/00000/00030/01158/pdf/01158.pdf

(2011-08-19. 13:10)

Nagyboldogasszony templom nagyharangja

<http://www.mr1-kossuth.hu/hirek/legfrissebbek/kaloz-romai-katolikus-templom.html?send=1>

(2011-08-23. 18:33)

Schneider Miklós: Néhány adalék a Fejér Megyei Levéltár történetéhez

<http://www.konyv-e.hu/ekonyv-aleveltari.html>

(2011-08-27. 19:30)

Erdős Ferenc: A sárbogárdi járás főszolgabírájának tevékenysége az őszirózsás forradalom idején: 1918. október 31.–1919. március 21.

<http://fejer.archivportal.hu/id-175-kezirattar.html>

(2011-08-27. 20:26)

Alispáni jelentések

http://fejer.archivportal.hu/id-215-10_alispani_jelentes_az_1876_evrol.html

(2011-08-27. 21:25)

Magyar Katolikus Lexikon

<http://lexikon.katolikus.hu/J/J%C3%A9zus%20Sz%C3%ADve%20N%C3%A9ple%C3%A1nyai%20T%C3%A1rsas%C3%A1ga.html>

(2011-08-29. 12:12)

„A BM III/III-as Csoportfőnökség tevékenységének hatása

Hódmezővásárhely M. J. Város társadalmi, kulturális és gazdasági életére, az 1956-1989 közötti időszakban”

<http://www.emlekpont.hu/altinf/tanulmany/beszamolo.pdf>

(2011-08-29. 14:02)

Nemzetőrök, újoncok, honvédelem

<http://fejer.archivportal.hu/data/files/140233306.pdf>

(2011-08-31. 12:45)

A honismereti mozgalom 50 éve Fejér megyében

www.freeweb.hu/fmhe/honism.doc

(2011-08-31. 13:00)

A 320. NIMRÓD CSERKÉSZCSAPAT TÖRTÉNETE 1925-1995

<http://www.cserkesz.hu/nimrod/pdf/csapattortenet1995.pdf>

Let.id: 2010-10-10 02:24

A 309-es ASSISI SZENT FERENC CSERKÉSZCSAPAT TÖRTÉNETE

<http://www.309.hu/309.pdf>

Let.id.:2010-10-10 02:16

Cseszneky család

http://hu.wikipedia.org/wiki/Cseszneky_csal%C3%A1d

(2011-09-10. 21:48)

Székesfehérvári Szemle - 1. évf. 10-12. sz. (1931. október-december)

epa.oszk.hu/01900/01940/00008/pdf/szfvsz_01_10-12_1931_10-12.pdf

(2011-09-12. 12:22)

Kisvasutak - Index Fórum

<http://forum.index.hu/Article/showArticle?go=90637555&t=9011033>

(2011-09-12. 12:33)

vitéz Palló Mihály (1894, Sárosd-1984, Sárosd)

<http://69esek.gportal.hu/gindex.php?pg=23846898&nid=3898444>

(2011-09-12. 12:56)

MSZMP Központi Bizottsága Agitációs és Propaganda Osztályának (APO) iratai.
1964.

<http://mol.arcanum.hu/mszmp/opt/a110430.htm?v=pdf&q=WRD%3D%28K%E1loz%29&s=SORT&m=0&a=rec>

(2011-09-15. 09:21)

<http://mol.arcanum.hu/mszmp/opt/a110430.htm?v=pdf&q=WRD%3D%28K%E1loz%29&s=SORT&m=2&a=rec>

(2011-09-15. 09:36)

<http://mol.arcanum.hu/mszmp/opt/a110430.htm?v=pdf&q=WRD%3D%28K%E1loz%29&s=SORT&m=3&a=rec>

(2011-09-15. 09:47)

<http://mol.arcanum.hu/mszmp/opt/a110430.htm?v=pdf&q=WRD%3D%28K%E1loz%29&s=SORT&m=4&a=rec>

(2011-09-15. 09:51)

MTI jelentés (Interinf) 1944. december 9. 12 óra 20 perc 10. kiadás

<http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a100929.htm?v=pdf&q=WRD%3D%28K%E1loz%29&s=SORT&m=14&a=rec>

(2011-09-19. 11:31)

MTI Belföldi Hírek, 1948. augusztus 20. 15 óra 25 perc, B 19. kiadás

<http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a100929.htm?v=pdf&q=WRD%3D%28K%E1loz%29&s=SORT&m=16&a=rec>

(2011-09-26. 11:30)

MTI Belföldi Hírek, 1949. április 22. 12 óra 20 perc, B 13. kiadás

<http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a100929.htm?v=pdf&q=WRD%3D%28K%E1loz%29&s=SORT&m=17&a=rec>

(2011-09-26. 11:38)

MTI 1927. december 30. 24 óra 35 perc (!) 30. kiadás

<http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a100929.htm?v=pdf&q=WRD%3D%28K%E1loz%29&s=SORT&m=0&a=rec>

(2011-09-26. 12:13)

MTI Belföldi Hírek, 1949. április 29. B IX. kiadás

<http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a100929.htm?v=pdf&q=WRD%3D%28K%E1loz%29&s=SORT&m=18&a=rec>

(2011-09-26. 12:20)

Tudósítás Vargha Kálmán haláláról

Magyar Országos Tudósító, 1935. november 7. harmadik kiadás, XVII. évfolyam, 253. szám

MTI 1931. október 17. 10 óra 25 perc, 7. kiadás

<http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a100929.htm?v=pdf&q=WRD%3D%28K%E1loz%29&s=SORT&m=3&a=rec>

(2011-09-26. 13:21)

MTI 1932. január 3. 21 óra 30 perc, 4. kiadás

<http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a100929.htm?v=pdf&q=WRD%3D%28K%E1loz%29&s=SORT&m=4&a=rec>

(2011-09-26. 13:33)

MTI 1935. június 6. 9 óra 30 perc, 6. kiadás

<http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a100929.htm?v=pdf&q=WRD%3D%28Vizinczey%20Istv%E1n%29&s=SORT&m=0&a=rec>

(2011-09-26. 13:55)

MTI 1935. december 7. 10 óra 20 perc, 8. kiadás

<http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a100929.htm?v=pdf&q=WRD%3D%28Vizinczey%20Istv%E1n%29&s=SORT&m=1&a=rec>

(2011-09-26. 14:04)

„Urbarium seu Conscriptio” (1617. október 19.)

http://mol.arcanum.hu/mszmp/opt/a110430.htm?v=pdf&q=WRD%3D%28*K%E1loz*%29&s=SORT&m=1&a=rec

(2011-06-08. 12:15)

Petrikné Vámos Ida: A magyar településhálózat területszervezési változásai 1945 és 1990 között: Adattár (Levéltári módszertani és oktatási füzetek 1 1996)

www.gbv.de/dms/goettingen/234844078.pdf

(2011-10-04. 16:17)

Bóna István: A kálozi koracsászárkori sírok revíziója

[Alba Regia. Annales Musei Stephani Regis. – Alba Regia. Az István Király Múzeum Évkönyve. 16. 1975 – Szent István Király Múzeum közleményei: C sorozat \(1978\)](#)

(2011-10-14. 16:09)

[Tanulmányok – Abhandlungen • Farkas Gábor: Adatok a földreformok történetéhez Fejér megyében. – Beiträge zu der Geschichte der Bodenreformen im Komitat Fejér \(1920–1946\). VIII–IX, 1967–68. p. 155–170. \(159. oldal\)](#)

[RD%3D%28K%E1loz%29&s=SORT&m=51&a=rec](#)

(2011-10-14. 16:20)

[Agria 24. \(Az Egri Múzeum Évkönyve - Annales Musei Agriensis, 1988\) 153. Sz. Kállay Ágota: Rézkori áldozati leletegyüttes Füzesabony határában \(38. oldal\)](#)

(2011-10-14. 17:36)

[125 év – 125 tárgy. Válogatás a Fejér megyei Múzeumok gyűjteményeiből. – Szent István Király Múzeum közleményei: D sorozat \(2000\)](#)

(2011-10-14. 17:41)

[Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 17-18 \(1972-1973\) \(Pécs, 1975\)](#)

[4. Helytörténet • Horváth, Csilla: Adatok az Angster orgona- és harmóniumgyár történetéhez \(154. oldal\)](#)

(2011-10-14. 18:09)

Csiffáry Gergely: A régi Magyarország vadaskertjei és azok jelentősége

<http://mek.niif.hu/06700/06748/06748.pdf>

(2011-10-14. 19:39)

A sólyi oklevél

<http://www.dunakorzo.info/index.php/kultura/35-szentendre/355-solyi-oklevel>

(2011-12-10. 15:21)

Lórévnél grófot akaszt a forradalom

http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/100_falu/Lorev/pages/007_lorevnel_grofot.htm

(2011-12-10. 17:15)

Cigányzene és romazenészek a XIX. Század Magyarországon

http://nemzetisegek.hu/repertorium/2011/02/belivek_39-47.pdf

(2011-12-10. 17:47)

Back Sándor hadisír adatlapja

http://www.hadisir.hu/?bejegyzesek=adatlap&id=434085897635669096&p*=5&*=0

(2012-04-03. 13:54)

Fuchs Emil tevékenysége

<http://www.soponya.gportal.hu>

(2012-05-06. 18:27)

<http://www.alcsutiarboretum.hu>

(2012-05-06. 18:30)

Külön és kiemelten szeretném megköszönni:

- szüleimnek
- a Bocskai dandárnak
- Dr. Szilárdfy Zoltán
művészettörténész, esperesplébános
/1973. augusztus 1. és 1993. május 31. között kálozi plébános/
- Gróf Széchenyi Ágost
magántörténész, volt kálozi birtokos
- Steklovits Sarolta S. J. C.
Jézus Szíve Népleányai Társaság tartományfőnöknő /egykor

Kálozon

- dolgozó népleány/
- Gérusz Gabriella és
- Záborszky Kálmán

Önzetlen és szívélyes segítségnyújtását, ami nélkül munkámat egyáltalán nem, vagy csak nagyon foghíjasan, szűkreszabottan végezhettem volna. Továbbá szeretném megköszönni mindazok segítségét, akik munkámat akár a legparányibb mértékben is előmozdították.